

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XVIII.
1/2023

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Academic journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XVIII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XVIII.
1/2023

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Academic journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XVIII

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Michael AUGUSTÍN

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Kristína BACULÁKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Senad BEĆIROVIĆ

International Burch University, Bosnia and Herzegovina

Katarína BROCKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Peter CSÁNYI

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Ľubomír ČECH

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Lenka FOJTÍKOVÁ

Vysoká škola PRIGO v Havířove, Czech Republic

Tomáš GONGOL

Silesian University in Opava, Czech Republic

Martin GREŠŠ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Petra GRIGELOVÁ

Slovak Academy of Sciences, Slovak Republic

Simona CHUGURYAN

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Jana ILIEVA

University of Tourism and Management in Skopje,
Republic of Macedonia

Karol JANAS

Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic

Eva JANČIKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Lidiia KARPENKO

Odessa Polytechnic National University, Ukraine

Rastislav KAZANSKÝ

Matej Bel University, Slovak Republic

Helena KOŠCIELŇIAK

Technical University in Częstochowa, Poland

Rudolf KUCHARČÍK

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Milan KURUCZ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

POGÁTSA Zoltán

University of West Hungary, Hungary

Leonid RANETA

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Agnieszka TURSKA-KAWA

University of Silesia in Katowice, Poland

Irena ZAVRL

University of Applied Sciences Burgenland, Austria

Paskal Nedelchev ZHELEV

University of National and World Economy, Bulgaria

Tetyana ZUBRO

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Recenzenti/Reviewers

Lucia Bocková, Ľubomír Čech, Ľubica Harakaľová,
Martin Karas, Milan Kurucz, Juraj Ondriaš, Karol Sorby,
Natália Zagoršeková

Jazyková redakcia/Language editing: bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2023

IČO 00 399 957

ISSN 1339-3502

Issues in 2023

MARCH

SEPTEMBER

Obsah/Contents

Prinesie ruská agresia na Ukrajinu transformáciu bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie? <i>Will Russian Aggression in Ukraine Bring a Transformation of the Security and Defense Policy of the European Union?</i> <i>Radoslav Ivančík</i>	5
Postkoloniálna politika Talianskej republiky v Líbyi <i>Italian Post-colonial Policy in Libya</i> <i>Júlia Kromková</i>	17
Politické dôsledky masovej emigrácie Palestínčanov do Libanonu 1967 – 1974 <i>Political Consequences of the Large-scale Palestinian Immigration to Lebanon, 1967 – 1974</i> <i>Karol Sorby, ml.</i>	33
Postavenie Európskej únie vo svetovej ekonomike <i>Position of the European Union in the World Economy</i> <i>Natália Zagoršeková</i>	46
Kvalifikovaná väčšina ako efektívny rozhodovací mechanizmus pre sektor spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie <i>Qualified Majority Voting as an Effective Decision-making Mechanism for the Field of the Common Foreign and Security Policy of the European Union</i> <i>Tomáš Žipaj</i>	55

PRINESIE RUSKÁ AGRESIA NA UKRAJINE TRANSFORMÁCIU BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE?

WILL RUSSIAN AGGRESSION IN UKRAINE BRING A TRANSFORMATION OF THE SECURITY AND DEFENSE POLICY OF THE EUROPEAN UNION?

Radoslav Ivančík

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava,
Slovenská republika, e-mail: radoslav.ivancik@akademiapz.sk

Abstrakt: Na európsky kontinent sa 24. februára 2022 vrátila vojna. Ruská agresia však nezasiahla len Ukrajinu a jej ľud, jej negatívne dôsledky pociťuje celý svet, Európsku úniu, jej členské štáty a ich občanov nevynímajúc. Pod vplyvom pretrvávajúceho konfliktu dochádza k ďalšiemu zhoršeniu kontinentálneho bezpečnostného prostredia, bezpečnostnej situácie v bezprostrednej blízkosti hraníc Európskej únie a k zvýšeniu napätia medzi štátmi. Zároveň dochádza k ohrozeniu európskych hodnôt, demokracie, slobody, bezpečnosti a prosperity. Z uvedeného dôvodu je primárnym cieľom autora článku, s využitím relevantných metód interdisciplinárneho vedeckého výskumu, prispieť v čase stupňujúceho sa napätia na európskom kontinente, vyvolaného konfliktom na Ukrajine, k akademickému diskurzu o otázkach zaistenia európskej bezpečnosti a obrany. V závere autor prezentuje názor, že šok z ruskej invázie na Ukrajinu síce priniesol niekoľko významných zmien, avšak iba širšia transformácia zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ môže podporiť skutočne pozitívny vývoj v tejto sfére. Aj preto zatiaľ zostáva nezodpovedanou otázka, či sa konflikt na Ukrajine ukáže ako bod zlomu alebo zostane iba impulzom pre urýchlenie programov a vývoj nových formátov a iniciatív bez toho, aby sa vytvoril určitý prelomový plán na hlbšiu európsku bezpečnostnú a obrannú integráciu.

Kľúčové slová: Európska únia, Rusko, Ukrajina, konflikt, bezpečnosť, obrana, politika

JEL klasifikácia: E69, F59, Z00

Abstract: On February 24, 2022, war returned to the European continent. However, Russian aggression did not affect only Ukraine and its people, its negative consequences are felt by the whole world, including the European Union, its member states and their citizens. Under the influence of the ongoing conflict, there is further deterioration of the continental security environment, the security situation in the immediate vicinity of the borders of the European Union and an increase in tension between states. At the same time, there is a threat to European values, democracy, freedom, security, and prosperity. For this reason, the primary goal of the author of the article, using relevant methods of interdisciplinary scientific research, is to contribute to the academic discourse on the issues of ensuring European security and defence at a time of escalating tensions on the European continent, caused by the conflict in Ukraine. In the conclusion, the author presents the opinion that the shock of the Russian invasion of Ukraine certainly brought several significant changes, but only a broader transformation of the EU's foreign and security policy can support truly positive developments in this sphere.

Therefore, the question remains unanswered whether the conflict in Ukraine will turn out to be a turning point or will remain only an impetus for the acceleration of programs and the development of new formats and initiatives without creating any breakthrough plan for deeper European security and defence integration.

Key words: European Union, Russia, Ukraine, conflict, security, defence, and policy

JEL Classification: E69, F59, Z00

Úvod

Súčasný vývoj (nielen) na európskom kontinente je v posledných rokoch poznačený kontinuálnym zhoršovaním globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia, zhoršovaním bezpečnostnej situácie v bližšom i vzdialenejšom okolí Európskej únie (ďalej len „EÚ“ alebo „Únia“), zvyšovaním napätia vo vzťahoch medzi štátmi, predovšetkým medzi súperiacimi veľmocami, a to zvlášť po vypuknutí konfliktu na Ukrajine v závere februára minulého roku. Ruská agresia však nezasiahla len Ukrajinu, jej negatívne dôsledky pociťuje celý svet, Európsku úniu a jej členské štáty nevynímajúc. Aj preto predsedníčka Európskej komisie Ursula von der Leyenová vo svojom minuloročnom prejave o stave Únie v kontexte konfliktu na Ukrajine uviedla, že „ešte nikdy v histórii sa nestalo, aby Európsky parlament diskutoval o stave Únie v čase, keď na európskej pôde zúri vojna“. Zároveň dodala, že „ruská invázia na Ukrajinu predstavuje vojnu o našu energiu, vojnu o našu ekonomiku, vojnu o naše hodnoty a vojnu o našu budúcnosť“.¹ Podľa von der Leyenovej konflikt na Ukrajine predstavuje „prelomový moment“, ktorý si nutne vyžaduje prehodnotenie agendy zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ.² V podobnom duchu sa vyjadrila aj vtedajšia nemecká ministerka obrany Christine Lambrechtová, ktorá zdôraznila, že „na Ukrajine sú bránené naše európske hodnoty, demokracia, sloboda a bezpečnosť“.³ Taliansky premiér Mario Draghi vo svojom prejave v európskom parlamente v tejto súvislosti povedal, že „podporou Kyjeva chránime seba a náš projekt demokracie a bezpečnosti, ktorý sme vybudovali“.⁴

Je možné v nadväznosti na vyššie uvedené vyjadrenia definovať konflikt na Ukrajine ako bod zlomu alebo ako prelomový moment pre bezpečnostnú a obrannú politiku EÚ? Na správnu odpoveď na túto otázku je ešte asi príliš skoro. Autor však napriek tomu s využitím relevantných metód interdisciplinárneho vedeckého výskumu skúma túto vysoko aktuálnu problematiku, vo svojom článku analyzuje mieru zmien v únijnej bezpečnostnej a obrannej politike od začiatku ruskej agresie na Ukrajine a načrtáva dôsledky konfliktu na Ukrajine pre vývoj bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. V prvej časti článku identifikuje vojnu ako vonkajší šok pre bezpečnosť a obranu Únie ako celku, ilustruje reakciu EÚ a jej členských štátov na ruskú inváziu a prvky, ktoré by mohli odhaliť nový prístup alebo cestu k prehlbeniu spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky Únie. V druhej časti analyzuje podmienky, ktoré formovali európsku bezpečnostnú architektúru, keď vypukla vojna, pričom sa zameriava na dva problémy, ktoré dlhodobo bránia dosiahnutiu adekvátnej úrovne bezpečnosti a obrany EÚ: vojenské spôsobilosti a súdržnosť. Napokon, po preskúmaní potenciálnej transformácie bezpečnostnej a obrannej politiky skúma, či konflikt na Ukrajine skutočne pomôže Únii vyvinúť novú trajektóriu, resp. nábrať nový smer v prehĺbení únijnej obrannej politiky.

¹ Európska komisia 2022. (2022): State of the Union Address by President von der Leyen. In *European Commission Press Room*, 2022.

² Tamtiež.

³ BURCHARD, H. (2022): EU security ‘being defended in Ukraine’: Germany’s Lambrecht vows continued support for Kyiv. In *Politico*, 2022.

⁴ HF (2022): Draghi in Strasbourg: the EU should help and welcome Ukraine, courage is needed to amend the Treaties. In *HuffPost Politica*, 2022.

V závere sumarizuje hlavné výskumné zistenia a poskytuje všeobecné odporúčanie pre budúcnosť obrany EÚ.

1 Reakcia Európskej únie na ruskú inváziu na Ukrajinu

Ruská invázia na Ukrajinu napriek mnohým indiciám spôsobila európskym štátom šok a vrátila takmer už zabudnuté črty mocenskej politiky na európsky kontinent v podobe medzištátneho konfliktu a dobyvačnej vojny. Už aj preto stojí za to položiť si otázku či úijná bezpečnostná a obranná politika po 24. februári 2022 nečelí tzv. „kritickému bodu“⁵. V literatúre týkajúcej sa problematiky medzinárodných vzťahoch sa kritický bod vzťahuje na spôsob zmeny zahraničnej, bezpečnostnej alebo obrannej politiky, pri ktorej môže vonkajší šok spôsobiť výraznú transformáciu tejto politiky a radikálne zmeniť jej smer. V tomto kontexte preto vyvstáva otázka či ruská agresia voči Ukrajine predstavuje taký exogénny šok, ktorý je schopný spôsobiť skutočnú zmenu paradigmy v európskej bezpečnostnej a obrannej politike? Aby bolo možné odpovedať na túto otázku, je nevyhnutné pochopiť či dôsledky vzniknutého konfliktu umožnia členským štátom EÚ prekonať historické prekážky rozvoja bezpečnostnej a obrannej politiky Únie.

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť nasledujúce tri atribúty. Po prvé, rétorika prijatá nielen na úrovni EÚ, ale aj jej členmi (najmä krajinami, ktoré sa vo všeobecnosti zdráhali otvorene hovoriť o vojenských záležitostiach, ako napríklad Nemecko a Taliansko), odhalila významnú zmenu. Otvorené výzvy na „prezbrojenie“ a podporu „vojenského víťazstva Ukrajiny“ z úst viacerých vedúcich predstaviteľov EÚ i jej členských štátov⁶ odrážajú príbeh, ktorý je poriadne vzdialený desaťročiam mnohokrát planých diskusií (bez dosiahnutia reálnych výsledkov) o EÚ ako „civilnej veľmoci“. Inými slovami povedané, zdá sa, že EÚ – v súlade s pragmatizmom vyjadreným v Globálnej stratégii EÚ⁷ definitívne prijala zahraničnopolitický jazyk, ktorý plne zahŕňa vojenskú zložku, ktorú Brusel celé desaťročia ignoroval. Zároveň sa zdá, že zodpovední si konečne uvedomili, že diplomatické sily a prostriedky musia sprevádzať aj adekvátne vojenské sily a prostriedky.

Po druhé, EÚ dokázala jednotne reagovať na Rusko, keď prijala celú sériu nových sankcií proti Putinovmu režimu (a tiež proti Lukašenkovmu režimu v Bielorusku).⁸ Zároveň využila Európsky mierový nástroj⁹ (European Peace Facility – EPF) na podporu dodávok vojenského materiálu a techniky z členských štátov Únie do Kyjeva. EÚ tak po prvýkrát vo svojej histórii využíva špecializovaný mimorozpočtový nástroj na financovanie smrtiaceho vojenského vybavenia pre tretiu krajinu.¹⁰ Okrem toho európske krajiny posielajú vojenskú techniku a materiál na Ukrajinu aj na bilaterálnej báze. Takáto reakcia spolu s rozhodnutím podporiť viaceré balíky sankcií napriek ich negatívnym dopadom na ekonomiky členských štátov EÚ poukazuje na značnú mieru angažovanosti Únie v konflikte na Ukrajine.

EÚ v posledných rokoch podnikla niektoré ďalšie dôležité kroky smerom k rozvoju svojej bezpečnostnej a obrannej politiky, predovšetkým jej obrannej časti, napríklad v podobe iniciatív ako je Stála štruktúrovaná spolupráca¹¹ (Permanent Structured Cooperation – PESCO),

⁵ CAPOCCIA, G. – KELEMEN, R. D. (2007): The study of critical junctures: Theory, narrative and counterfactuals in historical institutionalism. In *World politics*, 2007, roč. 59, č. 3, s. 341-69. ISSN 0043-8871.

⁶ AK (2022): Borrell: "Ukraine will win war on the field". And Russia gets angry. In *AdnKronos*, 2022.

⁷ Európska únia (2016): Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. In *European External Action Service*, 2016.

⁸ Európska rada. EU sanctions against Russia explained. In *European Council*, 2022..

⁹ Európska komisia. European Peace Facility. In European Commission – Service for Foreign Policy Instruments, 2022.

¹⁰ BILQUIN, B. Russia's war on Ukraine: The EU's financing of military assistance to Ukraine. In *European Parliamentary Research Centre*, 2022.

¹¹ EDA. Permanent Structured Cooperation. In *European Defence Agency*, 2022.

Európsky obranný fond¹² (European Defence Fund – EDF) alebo Strategický kompas¹³ (Strategic Compass – SC). Využitím príležitostí, ktoré poskytuje Lisabonská zmluva po ruskej anexii Krymu a Brexite, aj vzhľadom na presmerovanie strategických záujmov Spojených štátov amerických (ďalej len „USA“) do Ázie a Tichomoria, sa členské štáty EÚ rozhodli, že budú vyčleňovať zo svojich rozpočtov viac zdrojov na zvýšenie svojich obranných spôsobilostí a kapacít, v rámci toho rozvíjať spoločné projekty, a že prijmú nový rámec na posilnenie strategickej autonómie Európy.¹⁴

Strategický kompas, ktorého cieľom je usmerniť ďalší rozvoj obrannej agendy EÚ, sa zameriava na otázky, ako je schopnosť rýchleho nasadenia EÚ, zdieľanie spravodajských informácií medzi členmi, zlepšenie spoločného obstarávania v oblasti obrany a posilnenie Spôsobilostí vojenského plánovania a konania¹⁵ (Military Planning and Conduct Capability – MPCC). Primárnym cieľom je vytvoriť silnú kapacitu síl rýchleho nasadenia EÚ až do 5 000 vojakov pre rôzne druhy kríz, pripraviť na nasadenie do 30 dní do operácií a misií vedených v rámci Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (ďalej len „SBOP“) EÚ 200 plne vybavených expertov, a to aj v zložitých prostrediach a podmienkach, vykonávať pravidelné živé cvičenia na súši aj na mori, zvýšiť vojenskú mobilitu a posilniť vojenské i civilné operácie a misie v rámci SBOP EÚ podporovaním rýchlejšieho a flexibilnejšieho rozhodovacieho procesu ráznejším konaním.

Strategický kompas svojim nastavením potvrdzuje vyššie uvedenú myšlienku, že diplomatické sily a prostriedky Únie musia sprevádzať aj adekvátne vojenské sily a prostriedky. Táto koncepcia vychádza z realistickej a zároveň pesimistickej analýzy povahy hrozieb – od tradičných vojenských hrozieb až po hybridné a asymetrické hrozby, kybernetické útoky a masívne dezinformačné kampane, ktorým musia čeliť všetci aktéri, EÚ a jej členské štáty nevynímajúc. Sumárne sa dá konštatovať, že Strategický kompas predstavuje ochotu 27 krajín s rôznymi strategickými kultúrami lepšie sa koordinovať, investovať do budovania kapacít a spolupracovať s medzinárodnými organizáciami s vedomím, že bezpečné prostredie je kľúčové pre európsku bezpečnosť.¹⁶

Po tretie, kým po ukrajinskej kríze a anexii Krymu v roku 2014 niektoré členské štáty EÚ (najmä v južnej časti kontinentu) nezdieľali rovnakú úroveň obáv ako pobaltské štáty a krajiny strednej a východnej Európy, po vpáde jednotiek Ozbrojených síl Ruskej federácie na územie cudzieho štátu všetky európske krajiny začali vnímať Rusko a jeho revizionistickú politiku ako jasnú hrozbu pre svoju národnú bezpečnosť. Po februárovej ruskej invázii na Ukrajinu tak došlo k zmenám nielen v pozíciách jednotlivých vlád, ale aj na úrovni verejnej mienky.¹⁷ Napríklad Taliansko, ktoré malo dlhodobo veľmi dobré vzťahy s Moskvou, po napadnutí Ukrajiny posilnilo svoju vojenskú prítomnosť na východnom krídle v rámci posilnenej predsunutej prítomnosti Severoatlantickej aliancie (ďalej len „NATO“ alebo „Aliancia“) v Pobaltí¹⁸, zvýšilo poskytovanie vojenskej pomoci a podporilo prijímanie tvrdých sankcií napriek svojej závislosti od Ruska v oblasti dovozu zemného plynu.

Po rokoch váhania, prešľapovania či dokonca znižovania sa viaceré členské štáty EÚ rozhodli zvýšiť svoje vojenské výdavky. Aktuálne totiž len osem z nich vyčleňuje zo svojich rozpočtov na obranu zdroje v objeme 2 % HDP (graf 1). Napríklad nemecký kancelár Olaf Scholz vo svojom prejave v Bundestagu 27. februára 2022 oznámil vytvorenie špeciálneho

¹² EDA. European Defence Fund. In *European Defence Agency*, 2022.

¹³ Európska rada. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. In *European Council*, 2022.

¹⁴ FIOTT, D. Strategic autonomy: towards ‘European sovereignty’ in defence? In *European Union Institute for Security Studies*, 2018.

¹⁵ EEAS. Military Planning and Conflict Capability. In *European Union External Action Service*, 2022.

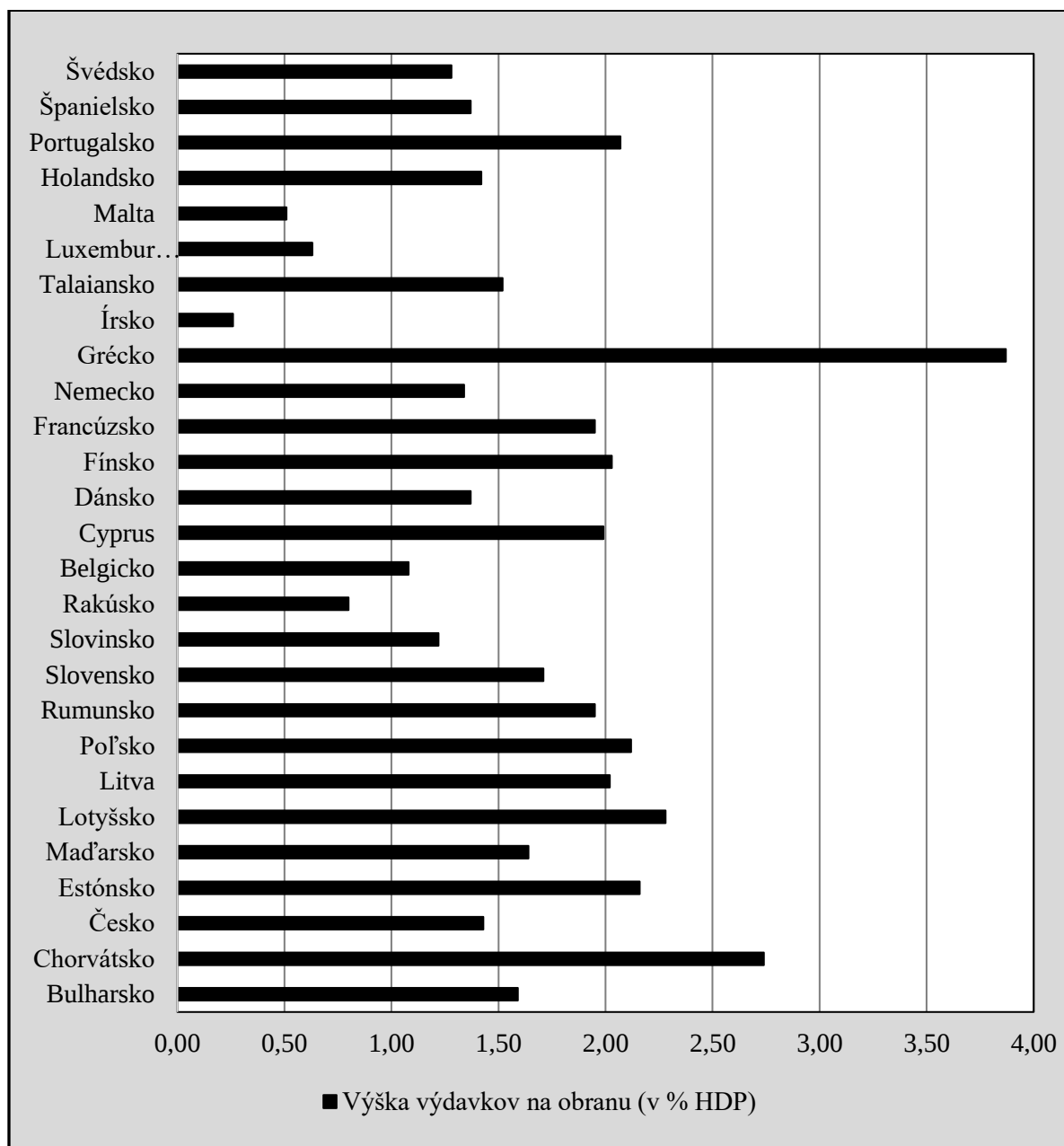
¹⁶ RODRIGUEZ, A. G. 2022. EU Strategic Compass: The Right Direction for Europe? In *ISPI*, 2022.

¹⁷ VICE, M. 2022. Publics Worldwide Unfavorable Toward Putin, Russia. In *Pew Research Center*, 2022.

¹⁸ NATO (2022): Enhanced Forward Presence (eFP). In *North Atlantic Treaty Organisation Newsroom*, 2022

obranného fondu vo výške 100 miliárd € na modernizáciu vojenských spôsobilostí a kapacít nemeckých ozbrojených síl, pričom uviedol, že Berlín zvýši svoje vojenské výdavky nad 2 %.¹⁹ Scholz v tejto súvislosti zároveň uviedol, že vojna na Ukrajine predstavuje „Zeitenwende“ – historický zlom pre nemeckú aj európsku obranu. Uvedené dokazuje, že EÚ aj členské štáty urobili po vonkajšom šoku z ruskej invázie na Ukrajinu významný pokrok na zatial veľmi kľukatej ceste k prehĺbeniu obrannej politiky Únie.

Graf 1: Výdavky na obranu v členských štátoch EÚ v roku 2021 (v % k HDP)

Prameň: SIPRI, 2022²⁰

¹⁹ SCHOLZ, O. (2022): Policy statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin. In *The Federal Government*, 2022.

²⁰ SIPRI. 2022. Military Expenditure Database. In *Stockholm International Peace Research Institute*, 2022..

2 Prekážky prehĺbenia európskej obrannej politiky: medzery vo vojenských spôsobilostiach a strategická kakofónia

Európska strategická autonómia by sa mohla dať chápať rôznymi spôsobmi – od väčšej vojenskej angažovanosti členských štátov EÚ v otázkach obrany a bezpečnosti až po skutočnú autonómiu od USA a NATO.²¹ Aby sa však zaručila na úrovni Únie možnosť plánovania a uskutočňovania vojenských operácií v celom širokom spektre konfliktov, ako aj zabezpečenie teritoriálnej obrany (ako to robí NATO), bolo by potrebné jednak získať nové pokročilé vojenské spôsobilosti a jednak posilniť súdržnosť medzi členskými štátmi EÚ. V tejto súvislosti je nutné zdôrazniť najmä dva aspekty.

Po prvé, v európskych vojenských spôsobilostiach existujúce veľké medzery – od dostupnosti modernej vojenskej techniky, zbraní, zbraňových systémov, cez kapacity nutné na pozemnú, vzdušnú a námornú prepravu vojsk a techniky, až po pokročilé vojenské technológie. EÚ chýbajú okrem iných predovšetkým spôsobilosti na tankovanie vo vzduchu, potlačenie nepriateľskej protivzdušnej obrany a C4ISR²² – velenie, riadenie, komunikácia, informácie technológie, spravodajské, sledovacie a prieskumné kapacity, čo by si v prípade ich budovania vyžadovalo obrovské investície v značne dlhom časovom období.

Ďalším problémom je roztrieštenosť európskeho obranného priemyslu. Hoci členské štáty Únie (medzi ktorými je jadrovou veľmocou iba Francúzsko) v nedávnej dobe podporili viacero spoločných programov, v skutočnosti v prevažnej väčšine prípadov systematicky uprednostňovali vnútroštátnu produkciu alebo voľný nákup (t. j. vojenský materiál už dostupný na trhu) pred vnútroeurópskou spoluprácou. Riešenie takýchto nedostatkov si však vyžaduje značný čas a obrovské zdroje. Z tohto dôvodu by komunikácia zameraná na zapojenie verejnej mienky o týchto otázkach mala byť oveľa transparentnejšia a mala by vytvoriť účinný strategický naratív, ak chce EÚ skutočne udržať takéto úsilie, najmä teraz po vypuknutí konfliktu na Ukrajine.

Po druhé, „strategická kakofónia“ – výraz, ktorý ilustruje disharmóniu a rozdiely vo vnímaní hrozieb a v národných strategických prioritách medzi členskými štátmi – predstavuje ďalšiu kľúčovú prekážku na trajektórii zameranej na prehĺbovanie obrany EÚ. Napríklad Taliansko, Španielsko a Grécko sa zamerali na Stredozemné more ako na životne dôležitú oblasť svojich národných záujmov, zatiaľ čo stredo- a východo- európske krajiny tradične zaostrili svoju pozornosť (a obavy) najmä na Rusko. Budovanie koherentnej obrannej politiky na úrovni EÚ si však vyžaduje prekonanie takýchto rozdielov.²³ Vytvorenie naozaj spoločnej jednotnej a súdržnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Únie je jednoznačne nevyhnutným predpokladom na riešenie týchto rozdielov a pre spoločné vydanie sa na jednotnú cestu v únijnej obrannej politike.

Otázkou v tejto súvislosti preto je, či vonkajší šok spôsobený vojnou na Ukrajine, ako aj vyššie uvedená reakcia EÚ, odhaľujú nejaké konkrétne možnosti ako konečne prekonať prekážky na strane EÚ z hľadiska súdržnosti a spôsobilostí. V tejto chvíli je pri odpovedi na

²¹ FIOTT, D. Strategic autonomy: towards 'European sovereignty' in defence? In *European Union Institute for Security Studies*, 2018.

²² C4ISR – Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (Velenie, riadenie, komunikácia, počítače, spravodajstvo, sledovanie a prieskum). Technológie C4ISR sú už dnes základom každej operácie. Jednotlivé komponenty musia pracovať v tandeme, aby efektívne umožnili využiť všetky zložky armády – zbrane, platformy a jednotky. Siete C4ISR zhromažďujú obrovské množstvo údajov z viacerých senzorov, databáz a iných zdrojov po celom svete. Údaje sú zlúčené, spracované na použiteľné informácie a bezpečne zdieľané medzi oprávnenými používateľmi. Systémy C4ISR sú čoraz dôležitejšie pre úspech akejkoľvek misie v rýchlo sa meniacom charaktere vedenia vojny. Sú neoddeliteľnou súčasťou stratégie udržania vojenskej dominancie na dnešnom bojisku (DO. 2022. C4ISR: The Military's Nervous System. In *Defence One*, 2022)

²³ MEIJER, H. – BROOKS, S. G. 2021. Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security if the United States Pulls Back. In *International Security*, 2021.

túto otázku možné urobiť len veľmi predbežné posúdenie, a to hlavne z dôvodu veľmi krátkeho a obmedzeného časového obdobia a neistého vývoja prebiehajúceho konfliktu. Zatiaľ sa však zdá, že tradičné prekážky na ceste k prehĺbeniu obrany EÚ a nebodaj k jej obrannej integrácii si zachovali svoj význam. Na druhej strane, dedičstvo z obdobia po studenej vojne, keď EÚ dlhé roky chýbala spoločná a jednotná obranná politika, určite nemôže zmiznúť za niekoľko mesiacov a prekážky sa nedajú prekonať v horizonte pár najbližších rokov. Skôr sa zdá, že bude formovať ďalší vývoj aj po potenciálnom kritickom bode, akým je ruský útok na Ukrajinu.

3 Konflikt na Ukrajine ako „bod zlomu“?

EÚ, ako je uvedené vyššie, dôrazne reagovala na ruskú inváziu na Ukrajinu. Prijala nové balíky sankcií voči Ruskej federácii a jej predstaviteľom²⁴ a zároveň poskytla Kyjevu politickú, vojenskú, materiálnu, humanitárnu a ďalšiu pomoc a podporu²⁵. Začala tým vytvárať nový príbeh, ktorý je oveľa viac v súlade s mocenskou rétorikou než s rétorikou EÚ ako civilnej mocnosti. Okrem toho členské štáty EÚ začali meniť svoju zahraničnú a obrannú politiku, aby boli schopné lepšie reagovať na hrozbu, ktorú predstavuje Moskva opätovným vzkriesením „dobyvačnej vojny“ v Európe.²⁶ Aj preto členské krajiny, ktoré sa vo vojenských záležitostiach skôr zdráhali – ako napríklad Nemecko – pojali ruskú inváziu ako zlomový bod pre svoju zahraničnú a obrannú politiku.

V nadväznosti na uvedené stojí za to položiť si ďalšiu otázku, či všetky tieto významné zmeny a udalosti budú postačovať na to, aby sa prekonal jednak dlhodobé problémy európskej (ne)súdržnosti z dôvodu dlhodobu pretrvávajúcej prevahy partikulárnych národných záujmov nad kolektívnymi celoeurópskymi záujmami a jednak nedostatočných vojenských spôsobilostí a kapacít z dôvodu dlhodobu podfinancovaných obranných rozpočtov v záujme prehĺbenia obrannej politiky EÚ v krátkom čase. Napriek určitému posunu vpred a niektorým parciálnym úspechom dôvodov na prílišný optimizmus zatiaľ veľa nie je.

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť tri prvky. Po prvé, vojna na Ukrajine nevyriešila problém „strategickej kakofónie“. Rastúce vnímanie Ruska ako hrozby v celej EÚ a dôsledkov jeho agresívnej politiky by sa malo chápať tak, že pred 24. februárom 2022 viaceré krajiny v západnej a južnej Európe jednoducho nevnímali Rusko ako bezpečnostný problém a už vôbec nie ako hrozbu. Po tomto dátume obavy z agresívnej a imperialistickej politiky Moskvy síce zosilneli, ale nezmenili hierarchiu národných strategických priorít vo všetkých členských štátoch EÚ rovnako. Hrozba, ktorú predstavuje Putinove Rusko, sa síce vyšplhala na vrchné priečky v hodnotení bezpečnostných výziev, ktorým čelia európske štáty, ale pre niektoré krajiny sa Rusko ani po 24. februári 2022 nestalo hlavným bodom záujmom.

Keď sa pozrieme napríklad na Taliansko, „východné krídlo“ – napriek posilnenému vojenskému záväzku Talianska²⁷ – nenahradilo na vrchole rebríčka „rozšírené Stredozemie“ ako životne dôležitú strategickú oblasť v rámci talianskeho národného obranného plánovania. Obnovenie vojenských misií v regióne, verejné prejavy a dokumenty Draghiho vlády a nové diplomatické misie dokazujú pretrvávajúci strategický význam „južného frontu“ pre Taliansko. Nová talianska obranná stratégia pre Stredozemné more,²⁸ ktorá bola zverejnená niekoľko mesiacov po ruskej invázii na Ukrajinu, potvrdila „rozšírené Stredozemie“ ako kľúčovú oblasť pre talianske záujmy, od zabezpečenia dodávok energií až po boj proti terorizmu a nelegálnej

²⁴ Európska rada. 2022. EU sanctions against Russia explained. In *European Council*, 2022.

²⁵ The Federal Government. 2022. What is the EU doing for Ukraine? In *Federal Government*, 2022..

²⁶ FAZAL, T. M. 2022. The Return of Conquest? Why the Future of Global Order Hinges on Ukraine. In *Foreign Affairs*, 2022.

²⁷ NATO. 2022. Allies stand together to bolster NATO's eastern flank. In North Atlantic Treaty Organisation Newsroom, 2022.

²⁸ BATTAGLIA, M. 2022. Here's the Italian Defence Strategy for the Mediterranean. In *Geopolitical Insight from Italy*, 2022.

migrácii. Za zmienku tiež stojí fakt, že všetky volebné manifesty talianskych politických strán a koalícií zdieľali rovnaké názory na „rozšírené Stredozemie“, ktoré je vnímané ako kľúčový región pre taliansku zahraničnú, bezpečnostnú a obrannú politiku. Dôsledky konfliktu na Ukrajine navyše nepriamo zvýšili význam regiónu Stredozemného mora, a to od hľadania alternatívnych zdrojov energií až po rastúce obavy z prítomnosti ruskej flotily neďaleko talianskych brehov.²⁹

Po druhé, význam „východného krídla“ posilnil prítomnosť NATO v Európe. K rastúcej vojenskej angažovanosti európskych štátov pozdĺž ukrajinskej hranice totiž došlo najmä prostredníctvom rozmiestnenia a rámcov NATO, nie EÚ.³⁰ Po niekoľkých ťažkých rokoch pre Atlantickú alianciu – s Trumpovou kritikou Aliancie a spojencov³¹ a Macronovými slovami o „mozgovej smrti“ NATO³² – tak ruská invázia oživila význam a dôležitosť strategického transatlantického partnerstva. Európske členské štáty Aliancie rýchlo poskytli svoj vojenský príspevok na nové nasadenia, zatiaľ čo USA presmerovali zdroje a personál zo svojho „pivota do Ázie“³³ na podporu odstrašovania v Európe v nadväznosti na rastúcu ruskú hrozbu.

Po tretie, konflikt na Ukrajine poukazuje na pretrvávajúci problém nedostatočných vojenských spôsobilostí a kapacít na úrovni EÚ. Ohlásené zvýšenie výdavkov na obranu – bez náležitej koordinácie na úrovni EÚ – by mohlo paradoxne ešte viac prehĺbiť vnútroeurópske rozpory, pretože jednotlivé členské štáty by sa mohli vydať odlišným smerom (kým niektoré napríklad zvýšia investície do kapacít teritoriálnej obrany, iné zasa investujú viac do krízového manažmentu, ďalšie viac do svojich pozemných síl a iné zasa do protivzdušnej obrany atď.). Pocit naliehavosti vyplývajúci z ruskej hrozby môže viesť niektoré národné vlády k investíciám do už existujúcich spôsobilostí (napríklad Nemecko nahradením svojej flotily lietadiel Tornado stíhačkami F-35), čím sa na jednej strane posilní jeho závislosť od Spojených štátov a na druhej strane sa oddialia spoločné projekty v rámci EÚ, ktoré si vyžadujú dlhší časový rámec (napríklad Future Combat Air System³⁴ – FCAS, ktorý je považovaný za jeden z kľúčových nástrojov na zabezpečenie budúcej európskej autonómie a suverenity v oblasti zaistenia európskej bezpečnosti a obrany a ktorého finálnym cieľom je vytvorenie spoločného európskeho bojového lietadla do roku 2040). A napokon, napriek vyhláseniam a prísľubom o väčšej vojenskej angažovanosti a lepšom financovaní obrany by členské štáty mali Únie predovšetkým čeliť skutočným nástrahám svojej vlastnej politiky – hlavne obmedzeným aktívam, medzerám vo vojenských spôsobilostiach, nevyváženým rozpočtom s obmedzeným priestorom pre nové investície a na výskum a vývoj a slabej interoperabilite so spojencami. Tieto pretrvávajúce problémy dlhodobo formujú vývoj obranných politík prijatých členskými štátmi EÚ a v krátkodobom horizonte aj naďalej budú. S najväčšou pravdepodobnosťou na tom nič nezmení ani konflikt na Ukrajine.

Záver

Konflikt na Ukrajine bez akýchkoľvek pochybností ovplyvní vývoj v oblasti európskej bezpečnosti a obrany. Nateraz je však ešte príliš skoro hodnotiť ako veľmi a či šok z ruskej invázie skutočne predstavuje bod zlomu alebo kritický bod či prelomový moment, nech ho už nazveme akokoľvek, ktorý podporí proces radikálnej zmeny v oblasti prehĺbenia bezpečnosti

²⁹ FEO, G. 2022. Interview with Admiral Cavo Dragone: "The navy pushed back the Russian ships in the Adriatic". In *Repubblica*, 2022.

³⁰ NATO. 2022. NATO's Eastern Flank: stronger Defence and Deterrence. In *North Atlantic Treaty Organisation Newsroom*, 2022.

³¹ NELSON, L. 2018. Trump criticizes NATO members ahead of summit. In *Politico*, 2018.

³² ERLANGER, S. 2019. Macron Says NATO Is Experiencing 'Brain Death' Because of Trump. In *The New York Times*, 2019.

³³ BLACKWILL, R. D. 2020. The U.S. Pivot to Asia and American Grand Strategy. In *Council on Foreign Relations*, 2018.

³⁴ AB. 2022. Future Combat Air System (FCAS). In *AirBus*, 2022.

a obrany EÚ. Ako je však uvedené vyššie, vyhliadky na prekonanie dlhodobých prekážok pre zaistenie lepšej, silnejšej, odolnejšej a efektívnejšej európskej obrany v podobe strategickej kakofónie a nedostatku vyspelých vojenských spôsobilostí a kapacít sa v súčasnosti nezdvíajú byť obzvlášť ružové. Preto by sa mala na národnej a nadnárodnej európskej úrovni presadzovať pragmatická komunikácia a strategická reflexia, ktorá by realisticky zohľadnila všetky potenciálne náklady a prínosy spojené s budúcnosťou európskej obrany.

Komunikačné úsilie súvisiace so zverejnením „strategickej koncepcie“, ktorej cieľom bolo jasne odlíšiť potrebu členských štátov EÚ integrovať svoje spôsobilosti (a sny) o „spoločnej armáde EÚ“, odhaľuje reálny a obozretný postoj, ktorý by sa mal rozvíjať aj v nadchádzajúcich rokoch spolu s (dúfajme) úspešnejším príbehom o európskej obrane a bezpečnosti ako doposiaľ. Vhodne štruktúrovaný a presvedčivý diskurz o tejto problematike bude aj vzhľadom na množstvo ďalších problémov (ekonomických, energetických, sociálnych a pod.), ktoré vyvolal konflikt na Ukrajine, kľúčový na získanie podpory verejnej mienky, ktorá po rokoch narastajúceho euroskepticizmu začína v úzkej súvislosti s predmetným konfliktom a rastúcimi vojenskými i nevojenskými hrozbami vnímať problematiku týkajúcu bezpečnosti a obrany Únie oveľa pozitívnejšie ako predtým.

Exogénny šok z ruskej invázie na Ukrajinu určite priniesol niekoľko významných zmien, ale iba širšia transformácia zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ môže podporiť skutočne pozitívny vývoj v tejto sfére. Nástup nových vlád (v Európe aj mimo nej), možný nový impulz na zmenu a doplnenie zmlúv EÚ, zvyšovanie napätia a rastúca konkurencia veľmocí, ako aj potenciálne budúce vonkajšie otrasy, to všetko sú atribúty, ktoré môžu formovať smerovanie bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. Aj preto zatiaľ nezodpovedanou otázkou zostáva, či sa ukáže konflikt na Ukrajine ako bod zlomu alebo zostane len impulzom na urýchlenie programov a vývoj nových formátov a iniciatív bez toho, aby sa vytvoril nejaký prelomový plán na hlbšiu európsku bezpečnostnú a obrannú integráciu.

Použitá literatúra:

1. AB (2022): Future Combat Air System (FCAS). In *AirBus*, 2022. [online] [cit. 1.12.2022] Dostupné na internete: <<https://www.airbus.com/en/products-services/defence/multi-domain-superiority/future-combat-air-system-fcas>>.
2. AK (2022): Borrell: "Ukraine will win war on the field". And Russia gets angry. In *AdnKronos*, 2022. [online] [cit. 26.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.adnkronos.com/pele-in-ospedale-media-non-risponde-a-chemio-ora-cure-palliative_3auynU2MfzFeH7ONAkO7oj>.
3. ARCHICK, K. S. (2022): Russia's Invasion of Ukraine: European Union Responses and Implications for US-EU Relations. CRS Insight. In *Congressional Research Service*, 2022. [online] [cit. 25.11.2022] Dostupné na: <<https://crsreports.congress.gov>>.
4. BATTAGLIA, M. (2022): Here's the Italian Defence Strategy for the Mediterranean. In *Geopolitical Insight from Italy*, 2022. [online] [cit. 30.11.2022] Dostupné na internete: <<https://decode39.com/3569/italian-defence-strategy-mediterranean/>>.
5. BILQUIN, B. (2022): Russia's war on Ukraine: The EU's financing of military assistance to Ukraine. In *European Parliamentary Research Centre*, 2022. Dostupné na internete: <[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2022\)729436](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2022)729436)>.
6. BLACKWILL, R. D. (2020): The U.S. Pivot to Asia and American Grand Strategy. In *Council on Foreign Relations*, 2018. [online] [cit. 1.12.2022] Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/project/us-pivot-asia-and-american-grand-strategy>>.
7. BOWEN, A. S. (2022): Russia's War in Ukraine. CRS Report. In *Congressional Research Service*, 2022. [online] [cit. 25.11.2022] Dostupné na: <<https://crsreports.congress.gov>>.

8. BOWEN, A. S. (2022): Ukrainian Military Performance and Outlook. CRS InFocus. In *Congressional Research Service*, 2022. [online] [cit. 25.11.2022] Dostupné na: <<https://crsreports.congress.gov>>.
9. BURCHARD, H. (2022): EU security 'being defended in Ukraine': Germany's Lambrecht vows continued support for Kyiv. In *Politico*, 2022. [online] [cit. 26.11.2022] Dostupné na: <<https://www.politico.eu/article/eu-security-being-defended-in-ukraine-germanys-lambrecht-vows-continued-support-for-kyiv/>>.
10. CAPOCCIA, G. – KELEMEN, R. D. (2007): The study of critical junctures: Theory, narrative and counterfactuals in historical institutionalism. In *World politics*, 2007, roč. 59, č. 3, s. 341-69. ISSN 0043-8871.
11. DANIEL, F. J. (2022): Timeline: The events leading up to Russia's invasion of Ukraine. In *Reuters*, 2022. [online] [cit. 25.11.2022] Dostupné na: <<https://www.reuters.com/world/europe/events-leading-up-russias-invasion-ukraine-2022-02-28/>>.
12. DO (2022): C4ISR: The Military's Nervous System. In *Defence One*, 2022. [online] [cit. 29.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.defenseone.com/insights/cards/c4isr-military-nervous-system/>>.
13. EDA (2022): European Defence Fund. In *European Defence Agency*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <[https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/european-defence-fund-\(edf\)](https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/european-defence-fund-(edf))>.
14. EDA (2022): Permanent Structured Cooperation. In *European Defence Agency*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <[https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/permanent-structured-cooperation-\(PESCO\)](https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/permanent-structured-cooperation-(PESCO))>.
15. EEAS (2022): Military Planning and Conflict Capability. In *European Union External Action Service*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/military-planning-and-conduct-capability-mpcc_en>.
16. ERLANGER, S. (2019): Macron Says NATO Is Experiencing 'Brain Death' Because of Trump. In *The New York Times*, 2019. [online] [cit. 1.12.2022] Dostupné na internete: <<https://www.nytimes.com/2019/11/07/world/europe/macron-nato-brain-death.html>>.
17. Európska komisia (2022): 2022 State of the Union Address by President von der Leyen. In *European Commission Press Room*, 2022. [online] [cit. 26.11.2022] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493>.
18. Európska komisia (2022): European Peace Facility. In *European Commission - Service for Foreign Policy Instruments*, 2022. [online] [cit. 27.11.2022] Dostupné na internete: <https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/european-peace-facility_en>.
19. Európska rada (2022): A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. In *European Council*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>>.
20. Európska rada (2022): EU sanctions against Russia explained. In *European Council*, 2022. [online] [cit. 27.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/>>.
21. Európska rada (2022): EU sanctions against Russia explained. In *European Council*, 2022. [online] [cit. 29.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/>>.
22. Európska únia (2016): Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. In *European External Action Service*, 2016. [online] [cit. 27.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf>.

23. FAZAL, T. M. (2022): The Return of Conquest? Why the Future of Global Order Hinges on Ukraine. In *Foreign Affairs*, 2022. [online] [cit. 30.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-04-06/ukraine-russia-war-return-conquest>>.
24. Federal Government (2022): What is the EU doing for Ukraine?. In *The Federal Government*, 2022. [online] [cit. 29.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/what-is-the-eu-doing-for-ukraine-2017556>>.
25. FEO, G. (2022): Interview with Admiral Cavo Dragone: "The navy pushed back the Russian ships in the Adriatic". In *Repubblica*, 2022. [online] [cit. 30.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.repubblica.it/esteri/2022/08/19/news/intervista_allammi_raglio_cavo_dragone_cosi_la_marina_ha_respinto_le_navi_russe_nelladriatico-362309599/>.
26. FIOTT, D. (2018): Strategic autonomy: towards 'European sovereignty' in defence? In *European Union Institute for Security Studies*, 2018. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2012_Strategic%20Autonomy.pdf>.
27. HF (2022): Draghi in Strasbourg: the EU should help and welcome Ukraine, courage is needed to amend the Treaties. In *HuffPost, Politica*, 2022. [online] [cit. 26.11.2022] Dostupné na: <https://www.huffingtonpost.it/politica/2022/05/03/news/draghi_a_strasburgo_guerra_in_ucraina_e_crisi_globale_ue_abbia_coraggio_sulla_modifica_dei_trattati-9314149/>.
28. MEIJER, H. – BROOKS, S. G. (2021): Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security if the United States Pulls Back. In *International Security*, 2021, roč. 45, č. 4, s. 7-43. ISSN 0162-2889.
29. NATO (2022): Allies stand together to bolster NATO's eastern flank. In *North Atlantic Treaty Organisation Newsroom*, 2022. [online] [cit. 30.11.2022] Dostupné na internete: <https://ac.nato.int/archive/2022/nato_eAV_air>.
30. NATO (2022): NATO's Eastern Flank: stronger Defence and Deterrence. In *North Atlantic Treaty Organisation Newsroom*, 2022. [online] [cit. 30.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/2203-map-det-def-east.pdf>.
31. NATO (2022): Enhanced Forward Presence (eFP). In *North Atlantic Treaty Organisation Newsroom*, 2022. [online] [cit. 30.11.2022] Dostupné na internete: <<https://lc.nato.int/operations/enhanced-forward-presence-efp>>.
32. NELSON, L. (2018): Trump criticizes NATO members ahead of summit. In *Politico*, 2018. [online] [cit. 1.12.2022] Dostupné na internete: <<https://www.politico.eu/article/nato-summit-donald-trump-criticizes-members/>>.
33. RODRIGUEZ, A. G. (2022): EU Strategic Compass: The Right Direction for Europe? In *ISPI Commentary*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/eu-strategic-compass-right-direction-europe-35453>>.
34. RTVS (2022): Putin povolil vojenskú operáciu na východe Ukrajiny, výbuchy počuť aj v Kyjeve. In *Správy RTVS*, 2022. [online] [cit. 25.11.2022] Dostupné na: <<https://spravy.rtv.sk/2022/02/putin-povolil-vojensku-operaciu-na-vychode-ukrajiny-vybuchy-pocut-aj-v-kyjeve/>>.
35. SCHOLZ, O. (2022): Policy statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin. In *The Federal Government*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/policy-statement-by-olaf-scholz>>.

- chancellor-of-the-federal-republic-of-germany-and-member-of-the-german-bundestag-27-february-2022-in-berlin-2008378>.
36. SIPRI (2022): Military Expenditure Database. In *Stockholm International Peace Research Institute*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na internete: <<https://www.sipri.org/databases/milex>>.
 37. TASR (2022): Putin uznal separatistické republiky v Donbase. In *Pravda.sk*, 2022. [online] [cit. 25.11.2022] Dostupné na: <<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/617703-putin-rozhodnutie-o-uznani-nezavislosti-donbaskych-republik-padne-dnes/>>.
 38. VICE, M. (2022): Publics Worldwide Unfavorable Toward Putin, Russia. In *Pew Research Center*, 2022. [online] [cit. 28.11.2022] Dostupné na: <<https://www.pewresearch.org/global/2017/08/16/publics-worldwide-unfavorable-toward-putin-russia/>>.

Kontakt:

plk. gšt. v. z. doc. Ing. Radoslav Ivančík, PhD., et PhD., MBA, MSc.

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1

835 17 Bratislava

Slovenská republika

radoslav.ivancik@akademiapz.sk

POSTKOLONIÁLNA POLITIKA TALIANskej REPUBLIKY V LÍBYI

ITALIAN POST-COLONIAL POLICY IN LIBYA

Julia Kromková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: julia.kromkova@euba.sk

Abstrakt: Cieľom článku je na základe historického vývoja talianskeho kolonializmu v severnej Afrike popísať potenciál a limity politiky Talianskej republiky vo vzťahu k Líbyi ako svojej bývalej kolónii. V rámci postkoloniálnej analýzy približujeme, do akej miery sú silné prepojenia s Líbyou z minulosti pre Taliansko predpokladom aktívnejšej pozície k severoafrickej krajine. Prvá kapitola opisuje genézu talianskeho kolonializmu v Líbyi od roku 1911 a následné obdobie koloniálnej nadvlády. V druhej kapitole charakterizujeme kľúčové priority Talianska v Líbyi v rámci spoločnej pozície EÚ so zameraním na problematiku nelegálnej migrácie.

Kľúčové slová: Taliansko, kolónia, Líbya, vojna, postkoloniálne obdobie, migrácia

JEL klasifikácia: D74, Q34, Q35

Abstract: The aim of this article is to describe the potential and limits of the Italian policy towards Libya as its former colony based on the historical development of Italian colonialism in North Africa. Within a postcolonial analysis, we approach the extent to which Italy's strong past links with Libya provide a precondition for a more active relations with Libya. The first chapter describes the genesis of Italian colonialism in Libya since 1911 and the period of subsequent colonial rule. The second chapter characterises the Italian key priorities in Libya within the common EU position, focusing on the issue of illegal migration.

Key words: Italy, colony, Libya, tribe, war, postcolonial period, migration

JEL Classification: D74, Q34, Q35

Úvod

Pri písaní článku sme si stanovili otázku, či silné historické koloniálne väzby v severnej Afrike znamenajú pre Taliansko v súčasnosti pozíciu sprostredkovateľa a podnecujú jeho aktívnejší prístup voči severoafrickej Líbyi zmietanej politickým chaosom a nestabilitou. Cieľom je identifikovať historický odkaz talianskeho kolonializmu v kontexte dnešnej tvorby politik. V prvej kapitole sa venujeme historickým aspektom talianskeho kolonializmu v Líbyi. Oneskorené vytvorená talianska koloniálna ríša nemohla veľkosťou a vplyvom konkurovať francúzskemu či britskému impériu. Taliansky nacionalizmus v prvých rokoch po zjednotení krajiny konštruoval reprezentáciu Stredomoria, ktorá sa sústreďovala na očakávanie, že Taliansko zdedí dominantné rímske postavenie v námornom obchode, ktoré je pôvodcom výrazu Mare Nostrum. Talianska koloniálna politika sa však líšila v tom, že jej základom bolo skôr posilnenie slávy a celkovej medzinárodnej prestíže Talianska než ekonomické výhody, ktoré sa dali získať z kolónií. Príklad kolonizácie Líbye dokazuje, že sa taliansky kolonializmus neriadil ani náboženskými motívami, ktoré by smerovali k obráteniu domorodého obyvateľstva na kresťanstvo. Obdobie kolonizácie ovplyvnilo vnímanie Talianska zo strany Líbye a dodnes formuje vzťahy medzi oboma krajinami. Taliansky imperializmus od 20. rokov 20. storočia formovali fašistické doktríny riadenia a výkonu moci, ktoré ovplyvnili metódy zaobchádzania

s pôvodným obyvateľstvom a následne boli zdrojom prehlbujucej sa averzie Líbyjčanov voči talianskym kolonizátorom.

V druhej časti článku sa zameriavame na potenciál a limity taliansko-líbyjských vzťahov v postkoloniálnom období. Poukazujeme na skutočnosť, že líbyjské obyvateľstvo nikdy prirodzene neuznávalo taliansku koloniálnu nadvládu v politickej rovine.

Taliani zrejme podcenili mierovú zmluvu na konci turecko-talianskej vojny v roku 1912, ktorá zabezpečila nielen pokračujúce líbyjské uznanie tureckého sultána ako duchovného vodcu, ale v súlade s moslimskou praxou aj ako politického vodcu. V ére samostatnosti sa Líbya na Taliansko obracala len v prípade ekonomickej nevyhnutnosti.

V závere článku opisujeme aktuálne priority talianskej zahraničnej politiky v rámci líbyjskej problematiky. Odpovedáme na to, či sú kroky Talianska výsledkom aktívnej snahy presadzovania vlastných záujmov s odkazom na silné historické väzby alebo jasne odrážajú koordinovaný postup Talianska v rámci štruktúr EÚ, keďže je dedičstvo koloniálnych vzťahov v súčasnosti zanedbateľné. Na ilustráciu aktuálnych priorít a limitov v Líbyi prinášame prehľad kľúčových udalostí v rámci európskych snáh o efektívne riadenie migrácie v Stredomorí.

1 Taliansky kolonializmus v kontexte európskej expanzie

Na rozdiel od svetovládnej Rímskej ríše Taliansko v novodobých dejinách nepotvrdilo pozíciu hlavného protagonistu európskej koloniálnej expanzie a nedosiahlo lesk a slávu svojej kolosálnej antickej predchodkyne. Moderné Taliansko vstúpilo do boja o imperiálnu nadvládu oneskorene, čoho výsledkom bol zisk relatívne malých a chudobných území. Skutočnosť, že sa sen diktátora Benita Mussoliniho o znovuzrodení Rímskej ríše nenaplnil by nemala viesť k podceňovaniu ambícií vládnych elít zjednoteného Talianska o vlastné impérium. Národná prestíž je jedným zo základných determinantov koloniálnej expanzie. Polstoročie koloniálnej skúsenosti výrazne prispelo k formovaniu domácich postojov a je relevantné aj v kontexte postimperiónej talianskej zahraničnej politiky.

Počnúc svojím zjednotením v roku 1861 sa Taliansko pridalo k európskym mocnostiam, ktoré v 19. storočí hľadali v Afrike potenciálne zdroje, trhy a spôsob získania prestíže na medzinárodnej scéne. Do pádu fašistického režimu a talianskej prehry v druhej svetovej vojne sa Taliansku podarilo ovládnuť veľké územie severnej Afriky, Africký roh, východné pobrežie Jadranského mora a niekoľko gréckych ostrovov. Vzhľadom na rozsah článku vynechávame historickú genézu talianskeho kolonializmu v Maghrebe. V tejto kapitole prinášame opis talianskych koloniálnych snáh od roku 1911 a približujeme zdanlivo úspešný projekt talianskej koloniálnej nadvlády v Líbyi.

1.1 Talianske ovládnutie Líbye v roku 1911

Taliansko-turecká vojna, ktorá pripadla na 50. výročie talianskeho zjednotenia, bola v Taliansku spočiatku veľmi populárna, pretože sa vnímala ako potvrdenie národnej vôle po porážkach a ponížení v minulosti.¹ Talianska verejnosť vnímala inváziu v severnej Afrike ako prvý skutočne samostatný krok zahraničnej politiky Talianska. Zdroje a poľnohospodársky potenciál Líbye boli v talianskej tlači hrubo zveličované a samotná Líbya prezentovaná ako bájnaja krajina hojnosti pre budúcich talianskych migrantov a osadníkov. Prameňom entuziazmu bola aj tvorba talianskych umelcov. Svoj názor na koloniálnu vojnu a spoločensko-politické záujmy talianskeho národa vyjadril aj secesný básnik Giovanni Pascoli. Okrem svojej dekadentnej tvorby sa vplyvný umelec preslávil aj prejavom „*Velký proletariát povstal*“, ktorý predniesol v novembri 1911 v divadle Differenti v Barge.² Básnik vojnu v Líbyi považoval za nevyhnutnosť na vyriešenie naliehavej situácie vystaňovalectva a otroctva, ktorým Taliani

¹ DEGL'INNOCENTI, M. (1976): *Il socialismo italiano e la guerra di Libia, 1911-12*, s. 312.

² BORGHELLO, G. (2019): Pascoli 1911: il discorso “La grande Proletaria si è mossa”, s. 42.

trpeli.³ Pascoli vojnu prezentoval ako akt obrany, nevyhnutný a ospravedlniteľný krok. Dobová spoločensko-politická situácia bola pomerne búrlivá. Mnohí Taliani boli nútení emigrovať, aby si našli (slušnú) prácu. Tendenčný opis Afriky ako regiónu, ktorý mal kedysi priaznivé podmienky, ale pre zotrvačnosť kočovného a lenivého obyvateľstva sa stal prevažne púšťou, bol považovaný za vhodný nástroj vojnovnej propagandy.

Vízia, že sever Afriky ovládnu robotníci z Talianska hospodáriaci na vlastnej pôde a naďalej verní talianskej trikolóre, mala motivovať všetkých občanov proletárov, ktorí chceli vylepšiť svoj osobný status a zároveň aj medzinárodnú pozíciu svojej krajiny. Síce súhlas s vojnou odrážal široký spoločenský konsenzus v Talianskom kráľovstve, socialisti a ich spojenci však boli rozhodne proti invázii a organizovali rozsiahle štrajky a iné formy protestu. Socialistická opozícia tvrdila, že vojna symbolizuje rozchod s tradíciami *Risorgimenta*, nesúvisí so skutočnými problémami krajiny a je len príležitosťou na plytvanie zdrojov namiesto podpory kolonializmu vo vnútri Talianska.

Taliani narážali na postupne silnejúci odpor. Rok po počiatkovej invázii sa nachádzali najviac 10 míľ západne od Tripolisu, pričom žiadne z ich pobrežných predmostí nebolo prepojené.⁴ Vo vojne v Tripolise turecké jednotky a domorodé arabské kmene zorganizovali úspešný odpor proti Talianom. Mladí dôstojníci vrátane Mustafu Kemala vytvorili silnú obrannú líniu. Vypuknutie prvej balkánskej vojny podnietilo obe strany k diplomatickému riešeniu. Kvôli balkánskej vojne boli zároveň mladí tureckí dôstojníci povolaní späť do Istanbulu. Napriek neschopnosti Talianov prelomiť vojenskú pátovú situáciu musel osmanský sultán, znepokojený politickými problémami na Balkáne, ako aj rastúcim domácim napätím, preformulovať priority v Líbyi a rozhodol sa pre ústup.

Mierová zmluva z Ouchy, ktorá bola podpísaná 18. októbra 1912 vo Švajčiarsku, udelila Kyrenaike a Tripolsku nezávislosť pod talianskou správou.⁵ Nejednoznačne formulovaná zmluva ponechávala Taliansku nominálnu kontrolu nad líbyjskými regiónmi, ale zvyšné turecké práva zahŕňali dohľad nad líbyjskými náboženskými záležitosťami. Väčšina osmanských vojenských jednotiek na základe zmluvy opustila Líbyu, ale keďže niektoré zostali, Taliani odmietli uvoľniť Dodekanézske ostrovy a vrátiť ich Osmanom, ktorí ich mali v držbe od roku 1522. Taliansko tým porušilo príslušný článok mierovej zmluvy a osmanská autorita v Egejskom mori poklesla. V Osmanskej ríši oslabenej neúspechom vojny s Talianskom sa zároveň prehlbovali národnostné a etnické rozpory, pričom pokračujúce vnútorné rozbroje na Balkáne boli jednou z príčin prvej svetovej vojny.

Hoci sa taliansko-turecká vojna skončila a svetové veľmoci Líbyu uznali za taliansku, Líbyjčania stále vnímali Talianov ako kresťanských útočníkov v jednej z islamských krajín. Zatiaľ čo malá drobná buržoázia v Tripolsku bola ochotnejšia podriaďiť sa talianskej vláde v nádeji, že Taliansko nakoniec uzná líbyjskú nezávislosť, as-Sanúsí a ďalšie vidiecke kmene v Tripolsku pokračovali v energickom odpore. Vodca mladoturkov v Istanbuli Enver Paša určil rád as-Sanúsí za zástupcu tureckého sultána a naďalej ho považoval za legitímnu vládu Kyrenaiky.⁶ Rozdielne reakcie skupín v rámci dominantných historických regiónov, vyplývajúce z rozdielnej hospodárskej základne a samostatnej administratívnej histórie, predznamenávali značné ťažkosti začínajúcej talianskej koloniálnej nadvlády Líbye.

1.2 Líbya ako talianska kolónia v rokoch 1911 – 1943

Síce sa podrobený líbyjský národ dostal pod taliansku koloniálnu nadvládu, nešlo o veľkolepú imperiálnu inváziu, ako Taliani spočiatku plánovali. Početnú taliansku armádu na rok zadržali Turci a ich miestni spojenci. Konečné víťazstvo tak prišlo na politickom fronte.

³ BARANELLO, A. (2011): Italy's Colonial Future According to Giovanni Pascoli, s. 11.

⁴ WRIGHT, J. (1982): Libya: Modern History.

⁵ GOMBÁR, E. (2015): *Dějiny Líbye*, s. 89.

⁶ COLLINS, C. (1974): Imperialism and Revolution in Libya, s. 8.

Vojna s Talianskom a následná talianska kolonizácia, ako aj metódy použité na spacificovanie kočovných líbyjských kmeňov, výrazne ovplyvnili vývoj spoločenských tried v Líbyi, pričom zničili veľkú časť nomádskeho spôsobu života a obmedzili účasť Líbyjčanov na poľnohospodárskej činnosti alebo rozvoji obchodných či talianskych výrobných podnikov.

Miestny odpor voči talianskemu koloniálnemu projektu viedol k tvrdým protiopatreniam vrátane nútenej migrácie, masakrov a pracovných táborov.⁷ Okupujúci Taliani rozpustili políciu, ktorú zriadili Osmani ako súčasť svojej bezpečnostnej architektúry a vybudovali vlastný systém vymenovaním vojenského personálu zodpovedného za verejný poriadok. Národný odpor sa stal zdrojom bohatých svedectiev o nerovných bitkách a hrdinoch líbyjského národa. Stelesnením líbyjského odbojového úsilia bol *Umar al-Muchtár*, ktorého inšpiratívny príklad vlastenectva, skúsenosti so stratégiami púštnej vojny a znalosti miestnej geografie viedli od prvých dní talianskej kolonizácie k úspešnému odporu. Talianska armáda často zostala z jeho partizánskej taktiky v púštnom teréne zaskočená.

Pretrvávajúci domáci vzdor priniesol antikolonialistickému boju proti ťažkej zahraničnej presile takmer mystickú prestíž. Po nástupe talianskeho diktátora Benita Mussoliniho k moci sa boje medzi talianskymi kolonizátormi a líbyjským obyvateľstvom zintenzívnili. Vzhľadom na silný odpor voči talianskej pacifikačnej kampani bola kolonizácia Tripolska a Kyrenaiky spočiatku neúspešná a Taliani neboli schopní efektívne ovládnuť väčšinu územia. Ozbrojená kyrenaická opozícia pod Muchtárovým vedením podnietila reorganizáciu koloniálnej správy. Talianske sily pod vedením generálov Pietra Badoglia a Rodolfa Grazianiho viedli pacifikačné kampane, ktoré v praxi znamenali brutálne a krvavé represie.⁸ Títo talianski generáli, najvyššie postavení a právoplatne odsúdení talianski vojnoví zločinci, sa do popredia v severnej Afrike dostali pre ich vojenskú účinnosť aj politickú tvrdosť.

Imperialistický fašistický termín *quatra sponda* (4. breh) vzťahujúci sa na južné pobrežie Stredozemného mora s Líbyou sa v 30. rokoch 20. storočia stal hnacou silou projektu *Grande Italia* nadväzujúceho na tradičnú koncepciu *Mare nostrum*. Talianski fašisti usadili v najúrodnejších častiach planéty desaťtisíce kolonistov.⁹ Vzhľadom na nárast počtu útokov povstaleckých líbyjských moslimov na talianske koloniálne rodiny aj podniky na území, Il Duce vymenoval generála Grazianiho za viceguvernéra Kyrenaiky a splnomocnil ho, aby nemilosrdne potlačil všetok odpor spôsobom, ktorý uzná za vhodný. Tento konflikt, resp. druhá vojna fašistického Talianska proti prívržencom rádu as-Senúsi si vyžiadala životy približne 56 000 Líbyjčanov. Okrem otvorenej vojny zem-vzduch pacifikácia miestnych obyvateľov zahŕňala budovanie koncentračných a pracovných táborov, v ktorých zomreli tisíce Líbyjčanov. Celkovo bolo na území dnešnej Líbye zriadených 5 hlavných a 10 menších koncentračných táborov.¹⁰

Talianska armáda pod vedením generála Rodolfa Grazianiho vybudovala od pobrežia Stredozemného mora až po oázu Jaghbub obranný systém na potlačenie odporu prívržencov rádu Senúsi proti talianskej kolonizácii. Ostnatý plot po celej dĺžke hranice s Egyptom dlhý 271 km mal zadržiavať senúsijské obyvateľstvo, obmedziť pohyb materiálu a bojovníkov z Egypta, a prerušiť tak kritické línie odboja.¹¹ S cieľom eliminovať miestnu podporu partizánov začali talianski kolonizátori s hromadnými deportáciami obyvateľov úrodnej vrchoviny Džabal Achdar (Zelenej hory). Viac ako 100 000 ľudí skončilo v dôsledku vynútenej migrácie v koncentračných táboroch v Suluku a El Agheile, kde zomreli v biednych podmienkach. Talianske ozbrojené sily sa počas konfliktu dopustili závažných vojnových zločinov vrátane

⁷ WILLS, M. (2016): Libya's Italian Connection.

⁸ BLAINE, T. (2020): Italian War Criminal Rodolfo Graziani.

⁹ McLAREN, B. L. (2018): *Architecture and Tourism in Italian Colonial Libya An Ambivalent Modernism*, s. 287.

¹⁰ WILLS, M. (2016): Libya's Italian Connection.

¹¹ RICHARDSON, T. (2010): The Siege of Giarabub.

použitia nelegálnych chemických zbraní (bombardovanie dedín bombami s yperitom), pravidelných popráv civilistov a vzdávajúcich sa bojovníkov, úmyselného bombardovania civilného obyvateľstva a zabíjania neozbrojených žien a detí.¹²

Napriek závažným zločinom spáchaných na civilistoch, nadšené talianske koloniálne obyvateľstvo generálov oslavovalo ako líbyjských pacifikátorov, ktorí v otvorenom boji tvrdo porazili povstalcov. Taliani sa dopustili aj etnických čistiek, keď násilne vyhnali beduínov, ktorí tvorili väčšinu populácie Kyrenaiky a ich osady mali nechať talianskym prisťahovalcom. Domorodý odboj proti talianskej kolonizácii v Kyrenaike pretrvával dve desaťročia od prvej invázie, dokiaľ bol 16. septembra 1931 v Benghází popravený vodca odporu a líbyjský národný hrdina Umar al-Muchtár. Jeho portrét v súčasnosti znázorňuje aj líbyjská bankovka v hodnote desať dinárov.¹³

Cieľom talianskej koloniálnej nadvlády, ktorá bola od roku 1932 plne zabezpečená, bolo vytvoriť osadnícku koloniálnu provinciu, ktorá by prevzala časť tlaku talianskeho obyvateľstva, spoločenských rozporov a zodpovednosť za repatriáciu ziskov z koloniálnej ekonomickej činnosti do talianskej metropoly. Kmeňová organizácia líbyjskej spoločnosti nebola schopná sa efektívne zorganizovať, a tak odolať technologickej prevahe západnej priemyselnej mocnosti. Rozvoj ďalších domorodých tried, ktoré by mohli lepšie vzdorovať zahraničnému vykorisťovaniu, bol účinne eliminovaný talianskymi pracovnými zákonmi, ktoré vylučovali Líbyjčanov zo zastávania určitých pozícií, pokiaľ bola k dispozícii talianska pracovná sila. Nakoľko sa od začiatku talianskej invázie v regióne usadilo cca 150 000 Talianov, pracovné vyhliadky Líbyjčanov na ich vlastnom území boli pomerne nepriaznivé.

Neoddeliteľnou súčasťou upevňovania koloniálnej prítomnosti bola aj kontrola nad pôdou. Pre Taliansko predstavovala kľúčový motív politiky vojenského dobývania po tom, ako nedokázalo Líbyjčanov presvedčiť k pokojnému odpredaniu svojej pôdy talianskej vláde a podnikateľom. Okolnosti spojené s držbou pôdy sa po roku 1911 stali ďalším limitom líbyjského odporu a pomáhajú vysvetliť aj súčasnú neústupnosť postojov líbyjskej vlády. Väčšina pôdy v Líbyi, ako predfeudálnej krajiny, bola v spoločnom vlastníctve kmeňa alebo príbuzenskej skupiny. Pôda bola rozdelená medzi jednotlivých členov kmeňa a často prechádzala z otca na syna, ale všetky zostávajúce práva mal kmeň. Len v niekoľkých tradičných poľnohospodárskych oblastiach sa vytvorili lénne vzťahy, v rámci ktorých sa kmeňový vodca stal vlastníkom pôdy a ostatní členovia kmeňa pracovali ako jej nájomcovia.

V roku 1934 Taliani oficiálne zlúčili svoje dve kolónie – Talianske Tripolsko a Taliansku Kyrenaiku do jednej kolónie, ktorú nazvali Talianska Líbya, čím prevzali starogrécky názov severoafrickej oblasti. V roku 1937 kolóniu rozdelili na štyri provincie. V roku 1939 sa pobrežné provincie stali súčasťou metropolitného Talianska.¹⁴ Líbyjská kolónia mala ale samostatný rozpočet, jej príjmy pochádzali z ciel, prístavných poplatkov a daní. Priame dane tvorili len zanedbateľnú časť rozpočtu. Naopak, do kolónie prúdili vysoké dotácie z Talianska a tvorili takmer štvrtinu celkových líbyjských príjmov.

S ohľadom na zložitú bezpečnostnú situáciu vyplývajúcu zo vzbury voči európskej okupácii, je v rámci talianskej koloniálnej nadvlády v Líbyi potrebné zdôrazniť oblasť talianskeho vedeckého záujmu s osudným významom pre budúci líbyjský politicko-ekonomický vývoj. Najočividnejší pokrok vo výskume líbyjskej geológie bol výsledkom talianskej iniciatívy, ktorá začala publikovaním prvej základnej geologickej mapy dostupných líbyjských území z roku 1913. Iniciatíva talianskych geológov pokračovala aj v medzivojnovom období, kedy bolo pod vedením talianskeho geológa a kartografa Ardita Desia publikovaných množstvo správ aj zo vzdialenejších oblastí Líbye, ktoré viedli k zrodu

¹² AHMIDA, A. – MUNDY, J. C. (2022): Genocide, Historical Amnesia and Italian Settler Colonialism in Libya.

¹³ GALE, T. (2005): Omar al-Mukhtar Biography.

¹⁴ ST JOHN, R.B. (2017): *Libya – from colony to revolution, Updated edition*, s. 184.

líbyjského ropného priemyslu. Desio počas svojej dlhej kariéry napísal viac ako 120 prác o geológii Líbye v rokoch 1927-1975. Už po svojej prvej geologickej expedícii do oázy Jaghub v Líbyjskej púšti v roku 1926 Desio predpovedal, že v Sirtskej panve sú priaznivé podmienky pre tvorbu uhľovodíkov.

V 30. rokoch 20. storočia sponzorovala Talianska kráľovská geografická spoločnosť geologické výpravy naprieč líbyjským vnútrozemím až po hranice so Sudánom. Ardito Desio bol v rokoch 1936-1940 poverený riadením líbyjského geologického prieskumu, ktorého cieľom bolo potvrdiť výskyt prírodných zdrojov využiteľných na rozvoj oblasti. Miestna vláda požadovala aj výskum banských a artézskych vodných zdrojov, ktorých identifikácia umožnila zavlažovanie rozsiahlych oblastí Misuráty a poľnohospodársku transformáciu polopúštného územia.¹⁵ Výsledkom výskumu v lete 1938 bol prevratný nález materiálu obsahujúceho kvapky ropy z vrtu Mellaha pri Tripolise.¹⁶ Ďalší prieskum prerušilo vypuknutie druhej svetovej vojny.

Územie talianskej Líbye sa v rokoch 1940-1942 stalo významným vojnovým bojiskom a Kyrenaika predstavovala jednu z najviac zasiahnutých arabských oblastí. Vojna mala devastačný vplyv hlavne na mestá Darnah, Tobruk a Benghazi. V roku 1941 Taliani oficiálne požiadali Berlín o vyslanie nemeckej tankovej divízie do Líbye. Následne bol vytvorený *Deutsche Afrikakorps* pod vedením generála Erwina Rommela a do mesiaca bol realizovaný prvý transport vojsk do Tripolisu. Briti vo vojne ťažili z koncentrácie Nemecka na východnom fronte, posilňovali svoju blízkovýchodnú armádu, oslobodili Tobruk a znovu ovládli Kyrenaiku. Tobruk bol Rommelovými jednotkami získaný v lete 1942, za čo si generál vyslúžil titul poľný maršal.¹⁷ Na jeseň roku 1942 Briti začali v spolupráci so spojeneckými silami ofenzívu s drvivou vojenskou prevahou.

Talianska vláda v Líbyi trvala do porážky fašistov a ich nacistických spojencov v severnej Afrike v roku 1943. Nasledovala okupácia Líbye spojeneckými vojskami. Briti začali okupovať Kyrenaiku a Tripolsko a prevzali aj riadenie líbyjskej polície. Región Fezzán obsadili Francúzi. Fašistický sen o štvrtom brehu v rámci Talianskeho impéria sa rozplynul 13. mája 1943 podpísaním kapitulácie. Napriek tomu bolo až v mierovej zmluve z roku 1947 oficiálne prijaté, že Taliansko sa vzdáva všetkých svojich nárokov na územie Líbye. Talianske zrieknutie územných požiadaviek razantne zmenilo charakter diskusie o budúcnosti severoafrickej krajiny na pôde OSN, keďže sa následne všetky strany s určitou mierou pochybností vyslovili za líbyjskú nezávislosť. V novembri 1949 VZ OSN oficiálne prijalo rezolúciu, na základe ktorej sa mala Líbya stať nezávislým zvrchovaným štátom najneskôr v januári 1952. V roku 1951 sa spojenecká okupácia skončila a 24. decembra bola vyhlásená nezávislosť Líbye. V krajine vládol konzervatívny kráľ Idris z rádu as-Sanúsí, za štátne náboženstvo bol ústavou stanovený islam a hlavnými mestami sa stali pobrežné mestá Tripolis a konkurenčné Benghazi. Líbya sa stala prvým a súčasne jediným africkým štátom vytvoreným VZ OSN a v dobe svojho vzniku sa zaradila medzi najchudobnejšie krajiny sveta. Líbyjská monarchia pretrvala do vojenského prevratu plukovníka Muammara al-Qaddáfího v roku 1969, ktorého 42-ročná vláda nad Líbyou bola zvrhnutá vo víre arabskej jari.

2 Dedičstvo talianskeho kolonializmu v Líbyi

Severoafrická Líbya bola aspoň pod nominálnou zahraničnou vládou počas väčšiny svojej známej histórie. Oblasť dnešnej Líbye opakovane ovládli provincie ázijských, afrických alebo európskych ríš. Takáto vláda sa však zvyčajne obmedzovala na pobrežné oblasti Tripolska a Kyrenaiky. Vo vnútrozemí zostali dlhodobo usadené nezávislé berberské kmene uznávajúce

¹⁵ GOUDARZI, G. (1970): *Geology and Mineral Resources of Libya A Reconnaissance*, s. 72.

¹⁶ HALLETT, D. – CLARK-LOWES, D. (2016): *History of Oil and Gas Exploration - Petroleum Geology of Libya (2nd edition)*, s. 33.

¹⁷ LATIMER, J. (2008): *Tobruk 1941. Rommelovo úvodní tažení*, s. 72.

len autoritu vlastných vodcov. Je pozoruhodné, že dodnes v Líbyi pretrvalo len málo následkov cudzej nadvlády, napriek tomu je táto krajina bohatá na ruiny zvrhnutých kultúr počnúc gréckou, rímskou, byzantskou, osmanskou až po fašistickú taliansku. Práve pozostatky (nedávneho) talianskeho imperializmu majú stále relevantný vplyv na verejný diskurz vo štvrtjej najväčšej krajine afrického kontinentu.

2.1 Taliansko-líbyjské spojenie v kontexte postkoloniálnej spolupráce

Po vypuknutí druhej občianskej vojny v Líbyi v roku 2014 mnohí historici tvrdili, že existuje veľká pravdepodobnosť, že taliansky vojenský personál vyslaný do Líbye, môže byť potomkom predchádzajúcich talianskych armád alebo kolonistov v Líbyi. Dejiny Talianska a Líbye sú úzko prepojené, z čoho vyvstáva otázka, čo zostalo zo silných historických väzieb. V tejto kapitole sa budeme zaoberať hypotézou, že Taliansko je na základe svojej historickej skúsenosti v Líbyi postavené do pozície sprostredkovateľa úsilia o obnovu demokratického systému v Líbyi a snaží sa o proaktívny prístup voči svojej severoafrickej kolónii.

Pri analýze talianskej postkoloniálnej pamäte v severnej Afrike vychádzame zo štyroch chronologických fáz: obdobie bezprostredne po strate talianskych kolónií, obdobie veľkej dekolonizácie Afriky, postkoloniálna fáza v rokoch 1975-1990 a posledná fáza so začiatkom v roku 1991, ktorá priniesla nové krízy v bývalých koloniálnych štátoch, ako aj masovú migráciu do Európy. Vzhľadom na rozsah tejto práce nemôžeme dôkladne preskúmať každý z nich a zameriavame sa na niektoré ich najvýraznejšie črty, ktoré sú relevantné aj v súčasnom politickom kontexte.

Talianska dekolonizácia začala o dve desaťročia skôr ako európska a k odovzdaniu moci nedošlo v dôsledku dlhotrvajúcej vojny o nezávislosť. Taliani živení propagandou režimu a sľubmi o veľkom impériu boli počas druhej svetovej vojny konfrontovaní realitou fašistickej porážky. Taliansko Líbyu nestratilo v boji proti oslobodzovacím hnutiam domorodcov, ale v dôsledku víťazstva regulárnych armád. Keďže fašizmus bol diktatúrou bez slobody, v Taliansku sa o budovaní koloniálneho impéria, a ani o príčinách jeho krachu verejne nediskutovalo. Talianski osadníci vracajúci sa z Líbye do vlasti boli vítaní v tichosti. V povojnovom období platilo nepísané pravidlo talianskej politickej ľavice, pravice aj stredú zachovávať mlčanie o koloniálnej minulosti krajiny.¹⁸ Na začiatku studenej vojny sa talianska centristická vláda rozhodla neukladať obrovské koloniálne archívy v Ústrednom štátnom archíve.¹⁹ Vláda túto právomoc ponechala ministerstvu zahraničných vecí, pričom plnú zodpovednosť nad archivovaním mali bývalí koloniálni úradníci. Tento ministerský výbor bol následne poverený napísaním diela *Opera dell'Italia in Africa* (Talianske skutky v Afrike). Vláda teda zverila zodpovednosť za napísanie oficiálnych dejín o fašistickej koloniálnej minulosti prísluhovačom režimu, čím sa vyhla otázkam nezávislých historikov z antiimperialistickej perspektívy.

Vzťahy medzi Talianskom a Líbyou v období africkej dekolonizácie charakterizovali na jednej strane zdĺhavé diskusie o náhrade škôd, ktoré Líbyjčania utrpeli počas talianskeho kolonializmu, a na druhej strane požiadavky na odškodnenie zo strany Talianov, ktorí zostali v Líbyi po získaní nezávislosti. V roku 1956 bola podpísaná taliansko-líbyjská zmluva v Ríme, na základe ktorej sa Taliansko zaviazalo vyplatiť Líbyi 5 miliárd lír ako príspevok na hospodársku obnovu krajiny.²⁰ Líbya sa v zmluve zaviazala, že nebude uplatňovať nároky na

¹⁸ DE MICHELE, G. (2011): Beautiful moment of bravery and hard work: Italian colonialism in post-1945, s. 111.

¹⁹ LABANCA, N. (2008): Post-colonial Italy: The Case of a Small and Belated Empire: From Strong Emotions to Bigger Problems, s. 128.

²⁰ COLAFRANCESCO, V. (2012): A Case of Paradiplomacy?: Italian-Libyan diplomatic relations from the rise to power of Gaddafi till the beginning of the "Arab Spring", s. 94.

taliansky majetok v krajine. Nasledovalo obdobie priateľských a výhodných vzťahov Talianska a nezávislého Líbyjského kráľovstva, a to najmä v hospodárskom a ropnom sektore.

Po vojenskom puči mladých dôstojníkov v roku 1969 bol Talianom žijúcim v Líbyi skonfiškovaný finančný majetok a boli nútení odísť do Talianska ako osoby bez štátnej príslušnosti. Do roku 1972 boli z Líbye vyhnaní poslední členovia talianskej komunity.²¹ Na pozadí skutočnosti, že Muammar al-Qaddáfí pred 50 rokmi bez okolkov vyhнал z Líbye posledných 20 000 talianskych osadníkov, sa dnes môžu postaviť nové mosty medzi krajinami len po dôkladnom vzájomnom objasnení koloniálnej minulosti, keďže konštruktívny politický dialóg medzi Talianskom a Líbyou stagnuje až absentuje.

Poučenia z talianskej kolonizácie Líbye formovali spoločenský vývoj krajín v zdanlivo opačných scenároch. Sice boli historické skutočnosti v oboch krajinách reinterpretované politickými predstaviteľmi a médiami, v Taliansku sa stali zdrojom koloniálnej amnézie, cenzúry a pesimizmu, v Líbyi, paradoxne, prispeli k formovaniu národného povedomia. Plukovník al-Qaddáfí symboly a rituály z líbyjskej koloniálnej minulosti využíval na posilnenie a účinnú transformáciu národnej identity v Líbyi.

V porovnaní s ostatnými bývalými talianskymi kolóniami zaujala al-Qaddáfího Líbya k Taliansku alternatívny, hoci nie výrazne odlišný prístup. Vláda v Tripolise opakovane vyzývala Taliansko k prebratiu zodpovednosti za svoje koloniálne počínanie. Al-Qaddáfí bol však napriek svojej kontroverznosti opatrným politikom, ktorý sa staral o vlastné záujmy. Taliansko bolo hlavným obchodným a ropným partnerom Líbye. Keďže taliansko-líbyjská dohoda o spolupráci z roku 1956 neobsahovala žiadne zmienky o zodpovednosti, Taliansko odmietalo výzvy na dodatočnú zmenu postojov vo vzťahu k Líbyi. Formálne uznanie časti historickej zodpovednosti za kolonializmus v Líbyi bolo stanovené až v taliansko-líbyjskom komuniké z roku 1998. Odvtedy si al-Qaddáfí (príležitostne) dával pozor, aby nezašiel so svojimi nárokmi príďaleko.

Hospodárske prepojenia ostatných západných mocností so svojimi bývalými kolóniami boli oveľa silnejšie a intenzívnejšie než taliansko-líbyjské vzťahy. Dôsledky dekolonizácie nemali na Taliansko ťažké ekonomické dopady. Spomienky na taliansku imperiálnu politiku v Líbyi ľahko vyprchali a dekolonizácia prebehla pomerne rýchlo. Relatívna slabosť vzťahov a finančných výhod znamenala, že africká kolónia bola od začiatku málo dôležitá pre národnú identitu Talianska. Sice Mussolini považoval Talianov za budovateľov impéria, rozpad koloniálnej mocnosti, na rozdiel od Francúzska alebo Veľkej Británie, neoslabil taliansku národnú identitu, lebo na ňom nebola primárne postavená.

Prístup talianskej verejnosti ku kolonializmu je špecifický aj v ďalších aspektoch. Keďže Taliansko založilo svoje impérium v čase rozširujúcej sa ideológie proti otrokárskemu systému, rozsiahle prehodnocovanie talianskeho koloniálneho dedičstva na národnej úrovni je nepravdepodobné. Súčasne sa v Taliansku sebakriticky nespomína na Líbyjčanov v koncentračných táboroch, ktorí mali nútenou prácou prispievať k budovaniu fašistického režimu. V Taliansku nevznikli múzea, ktoré by koloniálnu skúsenosť opisovali z kritického hľadiska. Eventuálne založenie talianskeho ekvivalentu parížskeho Cité de l'Immigration by malo skôr tendenciu zvýšiť národný pocit viny než preukázať solidaritu a konštruktívny prístup. Koncept koloniálnej nostalgie sa kvôli obmedzenej veľkosti a krehkosti talianskeho impéria javí ako nevhodný pre definovanie postojov talianskej verejnej mienky voči Líbyi.

Líbya v ére svojej samostatnosti využívala postkoloniálne väzby takmer výhradne len v ekonomickej rovine. V rámci poslednej fázy talianskej postkoloniálnej pamäte bolo dôležitým momentom zavedenie medzinárodných sankcií na Líbyu v roku 1992 v súvislosti s kauzou Lockerbie. Sankcie OSN obsahovali letecké embargo, zákaz predaja vojenských

²¹ SCHRÖDER, T. – TAGLIACCOZZO, L. (2019): How Italy's Libya vanished.

materiálov či obmedzenie diplomatických zastúpení.²² Al-Qaddáfí odmietol vydať páchatel'ov teroristického útoku a v snahách o minimalizovanie sankčných dopadov si spomenul na Taliansko. Od talianskej vlády žiadal kompenzáciu za 32-ročnú okupáciu.

Talianska „politika pokánia“ voči Líbyi dosiahla svoj vrchol za stredopravej vlády premiéra Silvia Berlusconiho v roku 2008. Po rokoch zdĺhavých rokovaní medzi talianskou vládou a líbyjským vodcom bola 30. augusta 2008 v Benghází podpísaná dohoda, ktorá mala ukončiť 40 rokov nezhôd stanovením kompenzácií za kolonializmus v celkovej hodnote 5 miliárd USD. Zmluva, ktorá vyvolala obavy v postkoloniálnych európskych metropolách a ohrozila jednotu NATO s istou dávkou oportunizmu sľúbila Líbyi mimoriadne odškodnenie za zabíjanie, ničenie a útlak líbyjského ľudu.²³ Taliansky premiér sa v mene svojej krajiny oficiálne ospravedlnil za "hlboké rany" spôsobené Líbyi počas talianskej koloniálnej nadvlády. Zmluva mala zabezpečiť Líbyi 200 miliónov USD ročne počas nasledujúcich 25 rokov prostredníctvom investícií do infraštruktúrnych projektov.

Okrem morálneho uznania talianskych škôd v Líbyi dohoda zahŕňala aj výstavbu pobrežnej diaľnice od tuniskej hranice do Egypta, vyplatenie vojnových dôchodkov Líbyjčanom zamestnaným v bojoch talianskej kráľovskej armády, odškodné pre osoby zmrzačené mínami, ktoré nastražila talianska armáda či štipendiá pre líbyjských študentov na štúdium v Taliansku. Taliansko pred podpisom zmluvy vrátilo rímsku sochu bohyně Venuše z druhého storočia, ktorú našli talianski vojaci v roku 1913 pri ruinách Cyrény na líbyjskom pobreží. Líbyjská ropa bola príliš dôležitá a príliš blízka na to, aby Taliansko riskovalo jej stratu kvôli protestom proti svojej vlastnej minulosti. Taliani sa s al-Qaddáfím dohodli aj na spolupráci v boji proti nelegálnemu prisťahovalectvu, ktoré Berlusconi označil za boj "proti otrokárom." Otázka talianskych občanov vyhostených z Líbye po nástupe al-Qaddáfího k moci zostala nevyriešená. Združenia zastupujúce Talianov vyhnaných z Líbye odsúdili taliansku vládu za to, že odškodnila Líbyu a nie 20 000 repatriovaných Talianov, ktorí už pol storočie čakajú na spravodlivé kompenzácie. Zmluva z roku 2008 sa dostala do úzadia počas arabskej jari a občianskej vojny, ktorá nasledovala od roku 2011.

2.2 Úloha a priority talianskej politiky vo vzťahu k Líbyi po roku 2011

Predpoklad, že kolonializmus neznamená len násilie a vykorisťovanie nás priviedol k otázke ako môžu koloniálne dejiny Talianska pomôcť pri pochopení a vysvetlení jeho súčasného prístupu k líbyjskej problematike. Od rozvratu centrálnej moci v Líbyi v roku 2011 sa postoj Talianska k tejto severoafrickej krajine opiera predovšetkým o spoločnú pozíciu EÚ, ktorá odrážala vplyv jednej z najdlhšie pôsobiacich inštitúcií proti al-Qaddáfímu. Síce bola prvotná reakcia EÚ na konflikt v Líbyi zdrojom kritiky s poukazovaním na jej nekonzistentnosť, v dlhodobom horizonte sa ukázala ako účinnejšia než sa predpokladalo. K väčšej koherentnosti prístupu EÚ prispelo aj Taliansko, ktoré sa nakoniec podieľalo na bombardovaní, a to napriek osobitému vzťahu s al-Qaddáfím a špecifickým politickým aj hospodárskym väzbám na Líbyu.

Taliansko sa v porevolučnom období v Líbyi neštylizovalo do pozície mediátora medzi znepriatelenými politickými frakciami a neiniciovalo mierové rokovania. Vzťah medzi Talianskom a Líbyou a ich spoločná koloniálna história má avšak kľúčový význam pre migračné politiky EÚ v Stredomorí. Síce je EÚ ako inštitúcia protikladom predošlých koloniálnych projektov jej členských štátov, pri úspešnosti riešení migračnej problematiky závisí od intenzívneho dialógu medzi vládou v Ríme a Tripolise. Dedičstvo talianskeho kolonializmu v severnej Afrike malo značný vplyv aj na samotný európsky prístup k migrácii.

²² HUFBAUER, G. C. – SCHOTT, J. (2008): United States v. Libya (1978–2004: Gadhafi, Terrorism). United Nations v. Libya (1992–99: Pan Am 103).

²³ GAZZINI, C. (2009): Assessing Italy's Grande Gesto to Libya.

Koloniálna história začínajúca vydobytím Líbye spod Osmanskej ríše násilne vtiahla túto oblasť do politicko-sociálnej sféry Talianska a súčasne pripravila pôdu pre budúce nevyvážené vzťahy. Obe ekonomiky Talianska a Líbye boli v povojnovom období navzájom prepojené prostredníctvom spoločnej ťažby ropy. V 80. a 90. rokoch 20. storočia sa v dôsledku vnútropolitických zmien, ako aj požiadaviek na posilnenie bezpečnosti hraníc s cieľom pripojiť sa k schengenskému systému zaviedol prísnejší taliansky migračný režim. Na začiatku nového milénia však EÚ iniciovala podpis ďalších taliansko-líbyjských zmlúv.

Dohody, ktoré sa odvolávali na spoločnú koloniálnu minulosť a jasné poučenia z nej pre obe strany, obsahovali prísľuby väčšej hospodárskej spolupráce a politického uznania výmenou za to, že Líbya prevezme úlohu strážcu Európy. Sprievodným efektom tejto politiky popri útlme panarabskej dimenzie, o ktorú sa al-Qaddáfí dlhodobo opieral, bol aj milión Afričanov na líbyjskom území, s čím súvisel nárast kriminality či obchodu s drogami. Napriek tomu bola Líbya pod vedením al-Qaddáfího efektívnou bariérou nelegálnej migrácie do Európy.

Zavraždenie al-Qaddáfího povstalcami v októbri 2011 predznamenovalo neistú a pochmúrnú budúcnosť politickej reality v krajine aj v bezprostrednom okolí jej hraníc. Chaos, v ktorom sa Líbya ocitla, priniesol rozklad štátnych štruktúr, eskalujúci boj o moc medzi dvoma konkurenčnými vládami a obyvateľstvo odkázané na zahraničnú humanitárnu pomoc. Na pozadí strategických záujmov zahraničných aktérov sa v nasledujúcom desaťročí v krajine zintenzívnila sociálna kríza a Líbya sa stala jednou zo základní islamských teroristov neschopnou účinne kontrolovať prílev migrantov do Európy.

Popri eskalujúcej migračnej kríze muselo Taliansko po vypuknutí občianskej vojny v Líbyi primárne zabezpečiť vlastnú energetickú bezpečnosť, nakoľko dodávky z Líbye pokrývali približne 8 % talianskeho ropného dopytu, 12 % z celkových potrieb Talianska v oblasti zemného plynu a štvrtinu celkového líbyjského vývozu energií.²⁴ Bezprostredne po vypuknutí nepokojov vo februári 2011 bol v dôsledku zastavenia niektorých ťažobných aktivít pozastavený vývoz zemného plynu do Talianska cez 540 km dlhý podmorský plynovod Greenstream, ktorý bol otvorený v roku 2004 ako spoločný podnik talianskej energetickej spoločnosti ENI a Líbyjskej ropnej spoločnosti. Európska komisia však ešte pred pozastavením aktivít spoločnosti ENI vyhlásila, že nevidí žiadnu hrozbu pre zásobovanie talianskych domácností a firiem zemným plynom, keďže 12 % podiel je relatívne zanedbateľný.²⁵ Napriek odvráteniu katastrofických scenárov boli Taliansko a predovšetkým spoločnosť ENI s líbyjským trhom úzko previazané, preto sa nasledujúca eskalácia napätia značne podpísala na znížení výkonnosti talianskej spoločnosti ako najväčšom producentovi ropy a plynu v Líbyi.²⁶ ENI bola jedinou zahraničnou firmou prítomnou v Líbyi počas celej 42-ročnej vlády Muammara al-Qaddáfího. Síce sa v dôsledku politického chaosu a aktivít militantov produkcia líbyjského energetického sektora znížila, Taliansku v dlhodobom horizonte zabezpečilo stabilné dodávky energií. Aktuálne je taliansky dopyt po energiách značne imúnny voči občasným výkyvom v líbyjskej produkcii v dôsledku politik ťažby OPEC alebo zvýšených bezpečnostných rizík v krajine.

2.3 Postkoloniálna pozícia Talianska v kontexte migračnej krízy

Síce európska migračná politika v Stredomorí odráža aj vektor talianskej zahraničnej politiky, uznanie významu dlhoročnej koloniálnej kontinuity absentuje. Taliansko-líbyjskú koloniálnu kontinuitu možno identifikovať v rámci kontinuity záujmov, infraštruktúry, zúčastnených spoločností a zachovávaných koloniálnych postojov. V rámci záujmov je najdôležitejším aspektom už spomínaný taliansko-líbyjský ropný priemysel. Hľadanie

²⁴ STUART, E. (2020): Libyan gas exports to Italy unaffected so far by oil blockade.

²⁵ HOLZNER, M. (2011): Eni 'cannot guarantee' full gas via Greenstream, Libya.

²⁶ EURACTIV.SK (2011): Nepokoje v Líbyi obmedzili vývoz ropy i plynu.

potenciálneho ropného bohatstva, ktoré sa začalo ešte v predkoloniálnom období a bolo obnovené na sklonku druhej svetovej vojny, zostalo počas existencie líbyjského kráľovstva v kompetencií tých istých, len premenovaných talianskych spoločností.

S nástupom éry globalizácie v 90. rokoch začali na svojom význame naberať aj ďalšie aspekty záujmov, z ktorých sa najvýraznejšie prejavila migrácia. Problematika riadenia migrácie sa stala dôležitou otázkou pre Líbyu aj Taliansko popri existujúcich hospodárskych väzbách a spoločnom koloniálnom dedičstve. Práve predošlá koloniálna história sa stala základným determinantom vyjednávania dohôd, ktoré prepojili ochranu ekonomických vzťahov s riadením migrácie mimo európskych hraníc. Európsky outsourcing migračnej problematiky v kontexte rozvratu v Líbyi nepriniesol len nárast regionálnej nestability, ale stal sa aj potenciálnym zdrojom nátlaku a nástrojom vydierania európskych lídrov.

Talianska infraštruktúra, ktorú zdedilo novovzniknuté líbyjské kráľovstvo mala rozhodujúcu úlohu pri prieskume ťažko dostupných oblastí a počas diktatúry Muammara al-Qaddáfího zároveň predstavovala účinný nástroj kontroly vlastného obyvateľstva, ako aj prúdu migrantov smerujúcich na európsky breh Stredozemného mora.²⁷ Zo strany Talianska nešlo o nadštandardnú mieru veľkorysosti, ale zabezpečenie efektívneho naplňovania predtým uzatvorených dohôd o obmedzení migrácie do Európy.

V rámci prepojení medzi súčasnými a koloniálnymi postojmi možno poukázať na opätovný vznik táborov v líbyjskom vnútrozemí. Zatiaľ čo v 30. rokoch minulého storočia išlo o internačné tábory, v ktorých bolo umiestnené všetko líbyjské civilné obyvateľstvo v rámci tvrdého a nevyberavého pokusu ukončiť ozbrojený odpor voči talianskej vláde, v súčasných záchytných centrách sú umiestnení africkí migranti z rôznych krajín saharských krajín. Súčasný systém centier pre migrantov v Líbyi čelí intenzívnej kritike medzinárodných humanitárnych organizácií. V novembri 2021 identifikovala vyšetrovacia misia OSN v Líbyi neprimerané zaobchádzanie s migrantmi ako zločiny proti ľudskejosti. Je preto paradoxné, že koloniálna história sa často objavuje v uzatváraných zmluvách s cieľom naplniť aktuálne politické požiadavky Líbye, Talianska či EÚ. V oficiálnych dokumentoch a diskusiách o stredomorskej politike však dlhodobo chýba zodpovedanie otázky, čo z historického hľadiska znamená financovanie a budovanie nového systému zadržiavania migrantov v Líbyi.

Pri identifikovaní potenciálu a limitov talianskej pozície voči Líbyi je nevyhnutné zdôrazniť jej existenčnú závislosť od (finančnej) podpory EÚ a jej silnejšej vyjednávacej pozície. V súčasnosti je čoraz častejším scenárom, že EÚ sa pokúša presunúť hraničné kontroly a riadenie migrácie mimo Stredozemného mora do krajín na pobreží severnej Afriky. Vracanie migrantov zachytených a zachránených na mori do siete záchytných centier pre migrantov, ktoré financuje EÚ v Líbyi alebo Turecku, sa z európskeho hľadiska stalo želanou normou. V rámci manažovania neriadenej migrácie z Líbye stojí na čele týchto európskych politík práve Taliansko. Kľúčovým a najaktuálnejším dokumentom v tejto oblasti je Vallettské memorandum z roku 2017 medzi Talianskom a líbyjskou vládou národnej dohody.²⁸ Memorandum o porozumení, ktoré bolo výsledkom iniciatívy a finančnej podpory EÚ, sa zaoberá problematikou prisťahovalectva do EÚ a tým, čo môžu obe strany spoločne urobiť na kontrolu a zastavenie nekoordinovaného pohybu migrantov v Stredomorí. Dohoda bola v roku 2020 obnovená na ďalšie tri roky a je súčasťou širšej obrannej stratégie európskych vlád založenej na bezpečnostnom prístupe voči migrantom.

Počas celých 90. rokov po súčasnosť celý rad talianskych vlád všetkých politických smerov bez ohľadu na to, kto boli ich líbyjskí partneri a v akom stave sa Líbya nachádzala, vytváral rámec dohôd s cieľom angažovať svoju bývalú kolóniu pri práci na ochrane európskych hraníc. Memorandum z Valletty nepriamo podporilo Taliansko v týchto pokusoch

²⁷ TJØNN, M. (2020): The Persistence of Colonialism.

²⁸ GENERALE, A. (2020): When migrants do not arrive in Europe: The Memorandum of Understanding.

a stabilizovalo víziu EÚ o poskytovaní ochrany migrantom prostredníctvom ich udržiavania mimo úniového územia. V rámci výkonu dohody Taliansko a EÚ pomáhajú líbyjskej pobrežnej stráži s posilňovaním kapacít námorného dozoru, pričom jej poskytujú finančnú podporu a technické prostriedky. Od roku 2017 Taliansko vyčlenilo 32,6 milióna EUR na medzinárodné misie na podporu líbyjskej pobrežnej stráže, pričom v roku 2021 vyčlenilo 10,5 milióna EUR. Táto pomoc však často ide na úkor ľudských práv migrantov a utečencov, keďže prakticky každý, koho líbyjská pobrežná stráž zachytí na mori, skončí v líbyjskom záchytnom centre. Dohoda medzi Talianskom a Líbyou tak podporuje systém násilia, vydierania a zneužívania, v ktorom už uviazli tisíce migrantov. S ohľadom na limity talianskeho prístupu k Líbyi je kľúčovým problémom neúčinnosť stabilizácie v južnom Stredomorí. Napriek materiálnej a finančnej podpore EÚ z Líbye naďalej prúdi k európskym brehom nekontrolovateľné množstvo ilegálnych migrantov. Situáciu na talianskom pobreží nemožno označiť za stabilizovanú a dlhodobu udržateľnú. Pri zohľadnení vynaložených zdrojov, ako aj ľudských strát je preto zmena európskeho prístupu žiaduca. Vlády EÚ na čele s Talianskom prenechali Líbyi, ktorá sa sama zmieta v politickej nestabilite, zodpovednosť za dohľad nad záchrannými operáciami v rozsiahlom Stredomorí. Keďže neexistujú bezpečné a legálne cesty z Líbye, pre väčšinu migrantov je jedinou cestou do bezpečia plavba cez Stredozemné more, ktorá sa považuje za najsmrteľnejšiu migračnú trasu sveta. Množstvo ľudí, ktorí zahynuli pri pokuse o prepravu ponúka európskym lídrom dve alternatívne možnosti — konanie na základe princípov humanity a zabezpečenie záchranných kapacít alebo obhajovanie pasívneho prístupu voči centrálnemu Stredomoriu a manažovanie kritiky aj neefektívneho využívania zdrojov.

V rámci potenciálu riešenia migračnej problematiky čelí Taliansko opakovaným výzvam na vytvorenie bezpečných a legálnych alternatív prechodu medzi svetadielmi. Keďže je finančný program EÚ na podporu lepšej správy líbyjských hraníc v hodnote 45 miliónov EUR realizovaný talianskym ministerstvom vnútra,²⁹ Taliansko je často kritizované za pomerne vlašný prístup v rámci pátrania a záchrany migrantov na mori či boja proti obchodovaniu s ľuďmi. Pozícia Talianska v tejto téme je však, aj napriek turbulentnému vnútropolitickému vývoju, dlhodobu nemenná. Stredomorie je strategicky najdôležitejšou oblasťou talianskej zahraničnej politiky, ale všetky zahraničné postoje sú primárne zrkadlom národných záujmov Talianska. S ohľadom na vlastnú bezpečnosť v krajine a dostatočné zabezpečenie zdrojov Taliansko ticho toleruje prípady porušovania ľudských práv, nepriaznivé zaobchádzanie či rastúce ľudské straty, ktoré sa pri vracaní migrantov a ich zadržiavaní v Líbyi objavujú.

Keďže ani samotná EÚ nemá jednotný názor na riešenie problému migrácie, kríza spojená s prílevom migrantov naďalej zostáva oblasťou, ktorej sa síce venuje zvýšená pozornosť, ale miznú efektívne riešenia. Taliansko si vzhľadom na svoju koloniálnu minulosť, ale predovšetkým na geografickú polohu nemôže a nechce zatvárať oči pred touto problematikou. Na účinné a solidárne riešenie je potrebné zavedenie takých opatrení, ktoré zastavia pašovanie migrantov, a nie ich iba premiestnia v rámci zasiahnutých krajín. Takéto riešenia by súčasne priniesli nové bezpečnostné, sociálne a kultúrne výzvy, pre ktoré v Taliansku momentálne chýba široký spoločenský konsenzus, ako aj dostatok politickej vôle. Síce koloniálna história stále ovplyvňuje politiku a vytvára základy súčasného európskeho riadenia migrácie, (nielen) v talianskom prípade naráža okrem obmedzení zdrojov aj na dlhotrvajúci problém domácej verejnosti uznať svoje koloniálne dejiny. Talianska spoločnosť z mnohých dôvodov neprehodnotila svoju koloniálnu minulosť a namiesto toho si zvolila mlčanie, ktoré trvalo celé desaťročia. Keďže strata zámorských domén neznamenal pre Taliansko závažné ťažkosti a ich udržiavanie kolónií výrazne neposilnilo taliansku národnú identitu, nie celá talianska spoločnosť považuje svoju krajinu za postimperiálny národ a odmieta uznať časť talianskej historickej zodpovednosti v africkej problematike.

²⁹ EURÓPSKA RADA (2022): Migration flows in the central Mediterranean route.

V roku 2012 bol v talianskom mestečku Affile z verejných zdrojov vybudovaný pamätník a park Rodolfa Grazianiho, ktorý je pochovaný na miestnom cintoríne. Táto udalosť sa stretla s rozsiahlou kritikou v národných a medzinárodných médiách. Taliansky generál a odsúdený vojnový zločinec bol v talianskej koloniálnej Líbyi známy ako „mäsiar“³⁰. Pamätník v štýle pripomínajúcom fašistickú architektúru sa nachádza na najvyššom kopci mesta, veje na ňom talianska vlajka a nápis *Vlast' a česť*.³¹ Téma prelomenia mlčania o kolonializme sa v posledných rokoch dostáva čoraz viac do popredia prostredníctvom literatúry, práce historikov či svedectiev postkoloniálnych štátov. Talianska koloniálna nadvláda mala na rozvoj Líbye zmiešaný vplyv, s určitými pozitívnymi účinkami na infraštruktúru (investície do výstavby ciest a mostov), ale aj s významnými negatívnymi účinkami v podobe hospodárskej závislosti, slabých inštitúcií a politického rozdelenia na administratívne oblasti, ktoré oslabilo pocit národnej jednoty a predznamenovalo politické rozpory v krajine počas koloniálneho obdobia aj po získaní nezávislosti.

Zložitý a nevyrovnaný vzťah medzi Talianskom a jeho malou imperiálnou ríšou ukazuje, že aj oneskorený kolonializmus a nezvyčajne rýchla dekolonizácia paralelnú dekolonizáciu mentalitu v Taliansku skôr skomplikovala, než uľahčila.

Záver

Predmetom výskumu predkladaného článku bola neustála prítomnosť a význam taliansko-líbyjskej koloniálnej histórie, na ktoré sme sa snažili poukázať v kontexte súčasného diania. V rámci nášho výskumu sme identifikovali, že samotné uchopenie tejto problematiky je vytvárané na základe historických trajektórií, minulých politických rámcov a vtedajšieho spoločenského kontextu. Síce Taliansko zažilo relatívne krátke obdobie kolonializmu v Afrike, súčasné vzťahy s Líbyou sú výsledkom politicko-spoločenského procesu, ktorý sa začal pred vyše storočím postupným ekonomickým prenikaním na dovtedy Európanmi nedobyté územie.

V práci sme poukázali na najrelevantnejšie zmeny, ktoré je pri analýze taliansko-líbyjských vzťahov potrebné zohľadniť: koniec talianskej koloniálnej kontroly nad Líbyou v druhej svetovej vojne, prevzatie moci Muammarom al-Qaddáfim v roku 1969, vyhnanie bývalých talianskych kolonistov v 70. rokoch 20. storočia, počiatky posilňovania ochrany európskych hraníc na začiatku nového milénia, ako aj pád Muammara al-Qaddáfího a následný porevolučný vývoj v Líbyi so zameraním na problematiku migrácie. Išlo o dôležité míľniky, ktoré priniesli obrovské zmeny a prehodnocovanie priorít. Napriek tomu si taliansko-líbyjské vzťahy zachovali svoju pevnosť a ich relevancia vzrástla. Dlhodobo mali hlavne ekonomický charakter, v súčasnosti sa však čoraz viac spájajú s povinnosťami v oblasti riadenia migrácie smerom von z EÚ.

Na základe nášho výskumu konštatujeme, že aktuálne výzvy talianskej postimperiólnej politiky v severnej Afrike presahujú význam ich koloniálneho pôvodu. Koloniálna história má zásadný vplyv na tvorbu dnešných politík, silné historické väzby nemožno hodnotiť ako jednoznačný predpoklad proaktívneho prístupu k bývalej kolónii. Postkoloniálne Taliansko sa muselo vyrovnáť s komplikovaným a ťažkým dedičstvom svojho 30-ročného koloniálneho obdobia, ktoré v prípade Líbye predstavuje predovšetkým dedičstvo konfliktov. Súčasná talianska prítomnosť v severnej Afrike by mala preto reflektovať poučenia z postkoloniálneho obdobia a eliminovať neokolonialistické ambície.

Aktuálne angažovanie Talianska v rámci líbyjskej problematiky nie je výsledkom neprimeranej talianskej koloniálnej nostalgie, ale kombináciou viacerých faktorov vrátane geografickej proximity či nerastného potenciálu Líbye. S ohľadom na stabilitu

³⁰ KITTLESON, S. (2012): Honouring the "Butcher of Fezzan".

³¹ McKENNA, J. (2012): Mayor defends monument to fascist leader convicted of war crimes.

v postkoloniálnom období je táto skutočnosť dôvodom znepokojenia a otvára priestor pre ďalší výskum na zistenie skutočných motivácií, ako aj úprimnosti európskeho kolonializmu.

Použitá literatúra:

1. AHMIDA, A., A. – MUNDY, J. C. (2022): Genocide, Historical Amnesia and Italian Settler Colonialism in Libya. [online] In: *Middle East Report Online – MERIP* 04. 05. 2022. [Citované 06. 02. 2023] Dostupné na internete: <https://merip.org/2022/05/genocide-historical-amnesia-and-italian-settler-colonialism-in-libya-an-interview-with-ali-abdullatif-ahmida/>.
2. BARANELLO, A. (2011): Italy's Colonial Future According to Giovanni Pascoli [online] 17 s. [Citované 11. 02. 2023] Dostupné na internete: https://escholarship.org/content/qt6jh07474/qt6jh07474_noSplash_7f832a39499be34f6ba988c2aa42a77f.pdf?t=ncvdmk
3. BLAINE, T. (2020): Italian War Criminal Rodolfo Graziani. [Online.] In: *WWII History Magazine*. [Citované 31. 01. 2023.] Dostupné na internete: <https://warfarehistorynetwork.com/2020/02/21/italian-war-criminal-rodolfo-graziani/>.
4. BORGHELLO, G. (2019): Pascoli 1911: il discorso “La grande Proletaria si è mossa” [online] s. 35-44. [Citované 04. 02. 2023] Dostupné na internete: http://acta.bibl.u-szeged.hu/69003/1/mediterranean_029_035-044.pdf.
5. COLAFRANCESCO, V. (2012): A Case of Paradiplomacy?: Italian-Libyan diplomatic relations from the rise to power of Gaddafi till the beginning of the “Arab Spring” [online] In: *Studia Diplomatica*, roč. 65, č. 3, s. 93-118. [Citované 11. 02. 2023] Dostupné na internete: https://www.jstor.org/stable/pdf/26531545.pdf?refreqid=excelsior%3A70a70e8e7bb5e669ca0ee39f711b2233&ab_segments=&origin=.
6. COLLINS, C. (1974): Imperialism and Revolution in Libya. [Online.] In: *MERIP Reports*, č. 27, s. 3-22, 1974. [Citované 05. 12. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/3011335?seq=>.
7. DEGL'INNOCENTI, M. (1976): *Il socialismo italiano e la guerra di Libia, 1911-12*. Rím: Editori Riuniti, 1976. 340 s. ISBN 978-8-835908-87-6.
8. DE MICHELE, G. (2011): A beautiful moment of bravery and hard work: Italian colonialism in post-1945. [online]. In: *Modern Italy*, 2011, roč. 16. č. 2, s. 105-120. [Citované 23. 01. 2023.] Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13532944.2011.557209>.
9. EURACTIV.SK (2011): Nepokoje v Líbyi obmedzili vývoz ropy i plynu [online] In: *EURACTIV.SK – Energetika*, 23. 02. 2011. [Citované 13. 02. 2023] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/fosilne-paliva/news/nepokoje-v-libyi-obmedzili-vyvoz-ropy-i-plynu-016691/>.
10. EUROPSKA RADA (2022): Migration flows in the central Mediterranean route [online.] In: *EU Migration and Asylum Policy – Infographic*. [Citované 12. 01. 2023] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-migration-policy/central-mediterranean-route/>.
11. GALE, T. (2005): Omar al-Mukhtar Biography [online] In: *BookRags 2005/2006* [Citované 10. 02. 2023] Dostupné na internete: <http://www.bookrags.com/biography/omar-al-mukhtar/#gsc.tab=0>.
12. GAZZINI, C. (2009): Assessing Italy's Grande Gesto to Libya [online] In: *Middle East Report Online – MERIP* 16. 03. 2009. [Citované 10. 01. 2023] Dostupné na internete: <https://merip.org/2009/03/assessing-italys-grande-gesto-to-libya/>.
13. GENERALE, A. (2020): When migrants do not arrive in Europe: The Memorandum of Understanding [online] In: *Eyes on Europe* 19. 03. 2020. [Citované 10. 01. 2023] Dostupné na internete: <https://www.eyes-on-europe.eu/when-migrants-do-not-arrive->

- in-europe/.
14. GOMBÁR, E. (2015): *Dějiny Libye*. Praha: NLN s.r.o. 2015. 249 s. ISBN 978-80-7422-363-1.
 15. GOUDARZI, G. (1970): Geology and Mineral Resources of Libya. [online] In: *Geological survey professional paper 660* [Citované 02. 01. 2023] Dostupné na <https://pubs.usgs.gov/pp/0660/report.pdf>.
 16. HALLETT, D. – CLARK-LOWES, D. (2016): *History of Oil and Gas Exploration - Petroleum Geology of Libya (2nd edition)*. Amsterdam: Elsevier, 2016. s. 1-33. ISBN 978-0-444-63517-4.
 17. HUFBAUER, G. C. – SCHOTT, J. (2008): United States v. Libya (1978–2004: Gadhafi, Terrorism). United Nations v. Libya (1992–99: Pan Am 103). [online.] In: *Peterson Institute for International Economics*. 2008. [Citované 30.01.2023] Dostupné na internetu: <https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/case-78-8-and-92-12>.
 18. HOLZNER, M. (2011): Eni 'cannot guarantee' full gas via Greenstream, Libya [online.] In: *S&P Global* [Citované 05. 02. 2023]. Dostupné na internetu: <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/022211-eni-cannot-guarantee-full-gas-via-greenstream-libya>.
 19. KITTLESON, S. (2012): Honouring the “Butcher of Fezzan” [online]. In: *The Italian Insider*, 26. 08. 2012. [Citované 20. 02. 2023]. Dostupné na internetu: <http://www.italianinsider.it/?q=node/1144>.
 20. LABANCA, N. (2008): Post-colonial Italy: The Case of a Small and Belated Empire: From Strong Emotions to Bigger Problems. [online]. In: *Memories of Post-Imperial Nations. The Aftermath of Decolonization, 1945-2013*, s. 120-149. [Citované 20. 02. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.cambridge.org/core/books/memories-of-postimperial-nations/postcolonial-italy-the-case-of-a-small-and-belated-empire-from-strong-emotions-to-bigger-problems/DE-7582C00-C63A397B-CCA4B-C4-64-11C6A8>.
 21. LATIMER, J. (2008): *Tobruk 1941. Rommelovo úvodní tažení*. Praha: Grada, 2008. 96 s. ISBN 978-80-247-2381-5.
 22. McKENNA, J. (2012): Mayor defends monument to fascist leader convicted of war crimes [online]. In: *The Telegraph* 01. 09. 2012. [Citované 29. 12. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/9515780/Mayor-defends-monument-to-fascist-leader-convicted-of-war-crimes.html>.
 23. McLAREN, B. L. (2018): *Architecture and Tourism in Italian Colonial Libya An Ambivalent Modernism*. Seattle: University of Washington Press, 2018, 287 s. ISBN 978-02-9574-141-3.
 24. RICHARDSON, T. (2010): The Siege of Giarabub [online] In: *AWM, SVSS paper*. [Citované 19. 01. 2023] Dostupné na internetu: <https://web.archive.org/web/20181221114113/https://www.awm.gov.au/sites/default/files/SVSSRichardson%20paper%5B1%5D.pdf>.
 25. SCHRÖDER, T. – TAGLIACOZZO, L. (2019): How Italy's Libya vanished. [online] In: *Zenith*, 06. 09. 2019. [Citované 5. 02. 2023] Dostupné na internetu: <https://magazine.zenith.me/en/society/libya%E2%80%99s-italians>.
 26. ST JOHN, R. B. (2017): *Libya – from colony to revolution, Updated edition*. Londýn: Oneworld Publications, 2017, 377 s. ISBN 978-1-78607-240-5.
 27. STUART, E. (2020): Libyan gas exports to Italy unaffected so far by oil blockade [online] In: *S&P Global Insight*, 20. 01. 2020. [Citované 01. 02. 2023] Dostupné na internetu: https://www.spglobal-com.translate.google.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/012120-libyan-gas-exports-to-italy-unaffected-so-far-by-oil-blockade?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc.

28. TJØNN, M. (2020): The Persistence of Colonialism [online] In: *Prio Blogs* 13. 05. 2020. [Citované 04. 02. 2023] Dostupné na internete: <https://blogs.prio.org/2020/05/the-persistence-of-colonialism/>.
29. WILLS, M. (2016): Libya's Italian Connection [online] In: *JSTOR Daily Politics and History*, 26.02. 2016. [Citované 01. 01.2023] Dostupné na internete: <https://daily.jstor.org/libya-italian-connection/>.
30. WRIGHT, J. (1982): Libya: Modern History. [online]. In: *Library of Congress Cataloging in Publication Data*. [Citované 16. 01. 2023]. Dostupné na internete: <https://b-ok.xyz/book/19190450/2e5200>.

Kontakt:

Ing. Júlia Kromková

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

julia.kromkova@euba.sk

POLITICKÉ DÔSLEDKY MASOVEJ EMIGRÁCIE PALESTÍNČANOV DO LIBANONU, 1967 – 1974¹

POLITICAL CONSEQUENCES OF THE LARGE-SCALE PALESTINIAN IMMIGRATION TO LEBANON, 1967 – 1974

Karol Sorby, ml.

Ústav orientistiky Slovenská akadémia vied, Klemensova 19, 813 64 Bratislava,
e-mail: karolsorby34@gmail.com

Abstrakt: V rokoch po šesťdňovej vojne palestínsko-izraelský konflikt citelne prenikol do politického života Libanonu. Tento vývoj v súčinnosti s demografickými a politickými zmenami, ku ktorým došlo v samotnom Libanone, narušil krehkú sektársku rovnováhu krajiny a vtiahol ju do pätnásť rokov trvajúcej hroznej a ničivej občianskej vojny. Občianska vojna nebola výlučne libanonskou záležitosťou; urýchlila ju prítomnosť Palestínčanov v krajine a zakrátko vyvolala zahraničné zásahy Izraela a Sýrie, čím ukončila snahy libanonských politických elít izolovať krajinu od širšieho regionálneho konfliktu.

Kľúčové slová: sektársky systém vládnutia; zmeny v demografickom vývoji; nárast sociálneho napätia; vojny a nárast vojnových utečencov z Palestíny; zrážky na izraelsko-libanonských hraniciach; snahy kresťanov riešiť problémy silou.

JEL klasifikácia: F51, Y80

Abstract: In the years following the Six-day War, the Palestinian-Israeli conflict intruded on Lebanese political life. This development, in combination with demographic and political changes taking place inside Lebanon itself, upset the country's fragile sectarian balance and plunged it into fifteen years of vicious and destructive civil war. The civil war was not an exclusively Lebanese affair; it was precipitated by the Palestinian presence in the country and soon attracted external intervention by Israel and Syria, thus bringing to an end the attempts of Lebanon's political elites to insulate their country from the wider regional conflict.

Key words: sectarian system of ruling; changes in the demographic development; growing social tensions; wars and increasing Palestinian immigration; clashes on the Israeli borders; the Christians decision to solve the problems by force.

JEL Classification: F51, Y80

Úvod

Politická a spoločensko-hospodárska kríza v Libanone mala hlboké korene. Po prvej svetovej vojne Francúzsko na základe mandátu Spoločnosti národov, si urobilo z Libanonu svoju koloniálnu základňu na prenikanie na arabský východ. To, čo sa začalo ako francúzske uprednostňovanie spoluveriacich (kresťanov) tak, že im počas mandátu dovolili riadiť štát tým, že im poskytlí prehnaté preferencie, ktoré nemali historickú oporu, sa stalo niečím väčším. Aby sme pochopili dlho tlejúci konflikt v Libanone, ktorý sa v polovici 70. rokov premenil na občiansku vojnu, musíme ho sledovať z viacerých uhlov pohľadu. Treba si uvedomiť, že dodnes sa v Libanone politická moc delí na základe sčítania ľudu z roku 1932, keď bol Libanon mandátnym územím Francúzska: podľa neho boli *mārūnovci* (maroniti)² uznaní za najväčšiu

¹ Štúdia bola vypracovaná v ÚO SAV v rámci projektu VEGA 2/0027/22.

menšinu v rámci náboženských komunit žijúcich v krajine. Odvtedy sa však demografická situácia v Libanone výrazne zmenila v prospech muslimov: mnohí kresťania odchádzali do Európy alebo Ameriky (severnej aj južnej) a po vojne 1948 do krajiny prišlo vyše 150 000 Palestínčanov. Kresťania spomedzi nich sa ľahko integrovali, kým muslimovia občianstvo nedostali a boli sústredení do veľkých utečeneckých táborov.³ Vládnuci *mārūnovci* však nepripustili konanie žiadneho ďalšieho sčítania ľudu, lebo vedeli, že by boli stratili nárok na vedúce postavenie v krajine. Niektorí *mārūnovskí* politici si uvedomili, že vytvoriť z Libanonu, kde viac ako polovicu obyvateľstva tvoria muslimovia, kresťanský štát, je rovnaký problém ako pokúsiť sa o kvadratúru kruhu. Napriek tomu väčšina komunity, vrátane ich cirkvi, si neuvedomila možné následky tohto stavu a tvrdohlavo sa pridŕžovala zaužívaného rozdelenia.⁴

Po druhej svetovej vojne, po získaní nezávislosti (1946) a po vzniku štátu Izrael (1948), libanonské politické elity, najmä *mārūnovci* vďaka podpore Západu ďalej posilnili postavenie krajiny ako hospodárskeho mosta medzi Západom a Blízkym východom. Rozhodnutie *mārūnovcov* vládnuť Libanonu oddelenému a odlišujúcemu sa od zvyšku arabského sveta – znevažujúc svojich muslimských spoluobčanov napriek tomu, že sa im na ich úkor lepšie žilo – sa stalo veľkým regionálnym problémom libanonských Arabov-muslimov proti kresťanským elitám podporovaným Izraelom.⁵ Schopnosť libanonskej poslaneckej snemovne, tradičných vodcov, alebo libanonskej vlády naďalej sa nenáležite skrývať za *Vlastenecký pakt* (al-Mīṭāq al-waṭanī) z roku 1943,⁶ prudko klesala. Toto nebezpečné smerovanie sa už nedalo zastaviť: každá strana sa začala pripravovať na ozbrojený konflikt.

Libanon, ktorého hospodárstvo sa vyznačovalo nielen silnou a rozvinutou bankovou sústavou a službami, kde Bejrút patril k významným svetovým bankovým centrámi, ale aj slabo rozvinutým priemyslom a zaostalým poľnohospodárstvom, kde bohatstvo libanonskej buržoázie a statkárov ostro kontrastovalo s chudobou väčšiny obyvateľstva.⁷ V päťdesiatych rokoch sa najmä kresťanské buržoázne elity štátu nádejali, že zoči-voči rastúcej vlne arabského národného hnutia, môžu počítať s trvalou ochranou Západu. Nechceli si uvedomiť, že v Libanone už dávno nie sú väčšinou, a že vzhľadom na rastúci počet muslimov krajiny, nimi presadzovaná politika izolácie a neutrality štátu v arabskom svete sa obracia proti nim. Tento vývoj a s ním súvisiace politické zmeny, ktoré sa odohrávali v Libanone, postupne rozvracali krehkú sektársku rovnováhu a nakoniec stiahol krajinu do deštruktívnej občianskej vojny.⁸ Hlboká spoločenská kríza v Libanone nebola novým javom. Už v zlomovom roku 1958 sa prejavila niekoľko mesiacov trvajúcimi ozbrojenými zrážkami medzi na Západ orientovanými privilegovanými vrstvami a ľavicovo orientovanými vlasteneckými panarabskými silami, ktoré

² *Mārūnovci* (často nepresne uvádzaní ako *maroniti*) – sú odnožou sýrskej kresťanskej cirkvi, meno prevzali od svojho patróna, ktorým bol sv. Ján (Jūhannā) Mārūn (+707 n. l.). V období krížových výprav pritiahli na seba pozornosť Ríma a západosýrsky patriarcha Antiochie, Ignatius II. sa podriadil roku 1237 pápežovi. Podľa tradície francúzsky kráľ Ľudovít IX. v roku 1250 ponúkol *mārūnovcom* francúzsku ochranu. Porovnaj: HITTI, Philip K. (1957): *Lebanon in History*. New York: St. Martin's Press, 1957, s. 249 a 320-322.

³ GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. (2002): *A Concise History of the Middle East*. Boulder, Col.: Westview Press, 2002, s. 289.

⁴ ZAMIR, Meir (1985): *The Formation of Modern Lebanon*. London: Croom Helm, 1985, s. 219.

⁵ ABURISH, Said K. (1998): *A Brutal Friendship. The West and the Arab Elite*. London: Indigo, 1998, s. 203.

⁶ Podľa tohto paktu úrad prezidenta republiky pripadal *mārūnovcom*, funkcia predsedu vlády *sunnitským muslimom* a funkcia predsedu parlamentu *š'itským muslimom*. FIRRO, Kais M. (2003): *Inventing Lebanon. Nationalism and the State under the Mandate*. London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2003, s. 207-209; SALIBI, Kamal S. (1968): *The Modern History of Lebanon*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1968, s. 171-175; ZAMIR, Meir (1985): *The Formation of Modern Lebanon*, s. 126.

⁷ CLEVELAND, William L. (2000): *A History of the Modern Middle East*. Boulder, Col.: Westview Press, 2000, s. 324.

⁸ RATHMANN, Lothar und koll. (1983): *Geschichte der Araber*. Band 6. Berlin: Akademie Verlag, 1983, s. 54-55.

ukončila až ozbrojená intervencia USA nasadením námornej pechoty 6. flotily.⁹

1 Júnová vojna 1967 a jej dôsledky pre Libanon

Po porážke arabských armád v júni 1967 sa politika v arabskom svete, a v Libanone osobitne, odchyľila od línie masového revolučného hnutia. Ponižujúca porážka sa väčšine Arabov na prvý pohľad musela javiť tak, že žiaden arabský režim, vrátane *nāširovského* Egypta a *baʿtistickej* Sýrie nedokáže odolať vojenskej sile Izraela. Vojna rozdelila Libanon tak ako nikdy predtým: už to nebola otázka zneužitia náboženstva alebo hospodárstva. *Mārūnovci* vytvorili otvorené politické spojenectvo s Izraelčanmi. Po vojne palestínsko-izraelský konflikt prenikol hlboko do libanonského politického života. Izraelská okupácia palestínskeho Západného brehu Jordánu, tzv. Predjordánska spôsobila, že státisíce Palestínčanov muselo opustiť svoju vlasť a hľadať útočisko v susedných krajinách, pričom asi 300 tisíc sa uchýlilo do Libanonu.¹⁰ Niektorí z muslimských libanonských vodcov došli k záveru, že v politike budú musieť zohrať aktívnejšiu úlohu, osobitne *drúzske* vodca Kamāl Džunbulāt, sa postavil na stranu bezprávnych Libanončanov a Palestínčanov.¹¹ Ochotnými partnermi mu boli najmä Palestínčania, ktorí sa po porážke v roku 1967 stali symbolom arabského odboja proti Izraelu.

Libanon teraz už s asi polmiliónovou palestínskou menšinou a dlhou históriou podpory palestínskej veci, bol logickým miestom pre politickú činnosť palestínskeho odbojového hnutia. Palestínčania významne prispeli k hospodárskemu rozvoju Libanonu, ale sami mali zriedka podiel na príslušných ziskoch. Žili v biede ako väčšina libanonského obyvateľstva, najčastejšie v utečeneckých táboroch a stali sa spojencami libanonskej chudoby.¹² V priebehu roku 1968 sa základne palestínskych partizánov začali využívať na operácie proti Izraelu. Partizánska činnosť z južného Libanonu sa rýchlo rozrastala a niekoľkokrát do týždňa dochádzalo k šarvátkam medzi partizánmi a izraelskými silami.¹³ Viacerí libanonskí muslimovia a dokonca niekoľkí radikálni kresťania sa pripojili k niektorej z palestínskych partizánskych skupín a zapájali sa do týchto operácií. Radikálne strany v Libanone opakovane volali po neobmedzenej voľnosti pre činnosť palestínskeho odbojového hnutia na libanonskom území.¹⁴ Libanonský premiér ʿAbdallāh al-Jāfi sa verejne vyslovil v prospech odstránenia všetkých obmedzení na slobodu činnosti palestínskych partizánov v krajine, čím fakticky zaviazal všetkých následníkov, *sunnitských* predsedov vlád v Libanone, aby zastávali toto stanovisko, čo vyvolávalo veľké rozpaky prezidenta, velenia armády a celého kresťanského sektora libanonskej vrchnosti.¹⁵

Libanonská republika získala prvé skúsenosti s hnutím palestínskeho odboja na svojom území počas príprav na parlamentné voľby v roku 1968. V predvolebnom období boli rýchlym rastom partizánskeho hnutia v krajine znepokojené najmä tri kresťanské strany, a tak *Falangistická strana* Pierra al-Džumajjila (Gemayel), *Strana liberálnych vlastencov* Kamīla Šamʿūna (Camille Chamoun) a *Vlastenecký blok* Raymonda Iddaha (Eddé) vytvorili spoločný kresťanský front, ktorý nazvali *Trojdohoda*, zjednodušene *Dohoda*.¹⁶ Proti „panarabizmu“ podporovali „libanonský partikularizmus“ a odmietli mnohé kompromisy, ktoré by bola politika prezidenta Fuʿāda Šihāba (1958 – 1964) ochotná tolerovať. Podľa názoru troch vodcov

⁹ LITTLE, Douglas (2003): *American Orientalism. The United States and the Middle East since 1945*. London, New York: I. B. Tauris, 2003, s. 27.

¹⁰ SCHULZE, Reinhard (2007): *Dějiny islámského světa ve 20. století*. Brno: Atlantis, 2007, s. 212.

¹¹ JOUMBLATT, Kamal (1982): *I Speak for Lebanon*. London: Zed Press, 1982, s. 68-69.

¹² ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict*. London: Zed Books, 1985, s. 108.

¹³ GILMOUR, David (1984): *Lebanon. The Fractured Country*. New York: St. Martin's Press, Inc., 1984, s. 93.

¹⁴ YAPP, Malcolm E. (1991): *The Near East Since the First World War*. New York: Longman, 1991, s. 268.

¹⁵ SALIBI, Kamal S. (1976): *Cross Roads to Civil War. Lebanon, 1958 – 1976*. New York: Delmar, Caravan Books, 1976, s. 35.

¹⁶ ENTELIS, John P. (1974): *Pluralism and Party Transformation in Lebanon: Al-Kata'ib, 1936-1970*, s. 161-162.

Dohody ako aj *mārūnovského* patriarchu Būlusa al-Maʿūšīho, ktorý ich otvorene podporoval, činnosť palestínskych kománd v Libanone vážne ohrozovala bezpečnosť a stabilitu štátu.¹⁷ Vystavovala Libanon hrozbe izraelskej odvety a možnej okupácie častí južného Libanonu, ktoré bez ohľadu na čokoľvek iné, by boli zmenili status libanonsko-izraelskej hranice a boli by z nej urobili iba líniu prímeria. Libanonskí muslimovia poskytovali tejto činnosti podporu v nádeji, že poslúži ako nástroj na zvýšenie muslimskej váhy v krajine na úkor tradične nastavených kresťanských výsad.¹⁸

Čoskoro sa však začali prejavovať následky júnovej vojny a vyberali si daň aj v Libanone, ktorý bol takto vtáňovaný do arabsko-izraelského konfliktu. Palestínski partizáni usadení v Libanone vykonali prvý útok na izraelské osady blízko libanonských hraníc.¹⁹ To samozrejme vyvolalo okamžitú izraelskú odvetu proti ich predpokladaným základniam na libanonskom území a do zrážok bola vtáňovaná aj libanonská armáda. Libanonskí kresťania, povzbudení úspechom *Dohody* vo voľbách v roku 1968 však voči činnosti palestínskych kománd v krajine zaujali tvrdý postoj.²⁰ Koncom roku 1968 Libanon postihla prvá rozsiahla odvetá v súvislosti s operáciami palestínskych partizánskych skupín z libanonského územia.²¹ Zvláštne jednotky izraelskej armády prileteli 28. decembra na vrtuľníkoch od mora, pristáli na bejrútskom medzinárodnom letisku a vyhodili do vzduchu 13 libanonských civilných dopravných lietadiel, ktoré našli na letisku.²² Vzhľadom na rýchlosť, akou bola operácia vykonaná, nikto nemohol vážne očakávať, že libanonská armáda by sa objavila na scéne včas, aby mohla odraziť prekvapujúci útok. Celý Libanon zostal na chvíľu v šoku nad relatívnou ľahkosťou, ktorou boli izraelské sily schopné uskutočňovať útoky vlastných kománd na libanonskom území.

Začiatkom apríla 1969 sa väčšina palestínskych partizánskych organizácií operujúcich z Libanonu, Sýrie a Jordánska dostala pod zjednotené *Velenie ozbrojeného boja pri Organizácii pre oslobodenie Palestíny* (OOP). Po vzniku tohto nového palestínskeho velenia nasledoval významný nárast partizánskeho hnutia, ktorý vyústil do viacerých ozbrojených zrážok palestínskych milícií s libanonskou armádou v južnom Libanone.²³ V meste Sidon (Šajdāʿ) 23. apríla 1969 vypukli nepokoje, keď miestni muslimovia a Palestínčania podporovaní Kamālom Džunbulātom a radikálnymi stranami demonštrovali proti akcii libanonskej armády podniknutej proti *Veleniu ozbrojeného boja* Palestínčanov.²⁴ Libanonské bezpečnostné sily sa zrazili s demonštrantmi, medzi ktorými boli aj ozbrojení milicionári a viacero demonštrantov bolo zabitých. Okamžite bol zavedený výnimočný stav v Bejrúte a jeho predmestiach, aby sa tam zabránilo odvetám a armáde bola zverená úloha udržiavať poriadok. Rozhorčenie muslimov a radikálne názory hrozivo narastali.²⁵ Podobne ako ʿAbdallāh al-Jāfi, ani ďalší *sunnitskí* predáci, ani Rašīd Karāmī ako ministerský predseda sa nemohli dištancovať od všeobecných muslimských sympatií a podpory pre palestínske odbojové hnutie. V parlamentnom vystúpení zaviazal vládu v trocha vágnych termínoch, uznať zákonné práva palestínskeho ľudu bojovať za oslobodenie vlasti. Jeho vláda zároveň prisľúbila, že preskúma

¹⁷ DAWISHA, Adeed (1980): *Syria and the Lebanese Crisis*. London: Macmillan Press, 1980, s. 21.

¹⁸ SALIBI, Kamal S. (1976): *Cross Roads to Civil War. Lebanon 1958-1976*, s. 35-36.

¹⁹ RABINOVICH, Itamar (1984): *The War for Lebanon, 1970-1983*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1984, s. 41.

²⁰ GILMOUR, David (1984): *Lebanon. The Fractured Country*, s. 92.

²¹ SULAJMĀN, Šafīq (2016): *Tārīḥ Lubnān kamā kāna, 1943 – 1976*. Diel 6, 1975 – 1976. [Dejiny Libanonu aké boli]. Bejrút: Al-Furāt, Dār Nelson, 2016, s. 272.

²² TYLER, Patrick (2012): *Fortress Israel. The Inside Story of the Military Elite who Run the Country and why they Can't Make Peace*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012, s. 200-201; GORIA, Wade R. (1985): *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943 – 1976*. London: Ithaca Press, 1985, s. 95-104.

²³ SALIBI, Kamal S. (1976): *Cross Roads to Civil War. Lebanon 1958-1976*, s. 39-40.

²⁴ ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict*, s. 112.

²⁵ KHALIDI, Walid (1983): *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*. Harvard University Press, Center for International Affairs, 1983, s. 41.

otázku zavedenia povinnej vojenskej služby a prijme ďalšie opatrenia na posilnenie libanonskej armády v záujme obranyschopnosti vlasti.²⁶

K najväčším palestínskym odbojovým organizáciám patrili *Fath*, *Ludový front pre oslobodenie Palestíny* a *aš-Šā'iqa*.²⁷ Ich predstavitelia vo februári 1969 zvolili za predsedu OOP, vodcu organizácie *Fath*, Jāsira 'Arafāta.²⁸ K novej vnútro politickej kríze došlo po zrážkach medzi libanonskou armádou a palestínskymi partizánmi a násilným potlačením propalestínskej študentskej demonštrácie libanonskou armádou 23. apríla 1969. Vo veľkých libanonských mestách bolo mnoho účastníkov zranených a incident viedol k pádu vlády Rašida Karāmīho.²⁹ Následne bol Libanon šesť mesiacov bez vlády, keďže žiaden *sunnitský* politik nebol ochotný prevziať úrad, pokiaľ sa armáda bude usilovať potlačiť palestínskych partizánov. Prezident Šāril Ḥulw (Charles Helou) preto 7. mája požiadal o prostredníctvom v libanonskom konflikte egyptského prezidenta Džamāla 'Abdannāšira.

V súvislosti s vnútro politickou krízou v Libanone sa egyptská vláda ocitla v neprijemnej situácii, pretože musela v prvom rade ochraňovať svojich muslimských prívržencov a urobila to prijatím dvoch stratégií. Odmietla podporiť úsilie libanonskej vlády rozbiť partizánske hnutie, pretože to by bolo Egyptu poškodilo v očiach libanonských muslimov, najmä potom, čo sa medzi skupinami libanonských muslimov a palestínskymi partizánmi vytvorilo spojenectvo, ale pozorne sledovala kandidátov na miesto predsedu vlády. Šāril Ḥulw chcel ukončiť politickú patovú situáciu, ale Rašid Karāmī sa nechcel vrátiť do funkcie bez záruky egyptskej podpory.

Polarizácia v Libanone nabrala hrozivé rozmery. Mnohí príslušníci muslimskej elity nemali na výber, iba sa postaviť na stranu Palestínčanov. Ako východisko z ťažkej dilemy, ktorej teraz čelilo konzervatívne muslimské vedenie v Libanone, sa ako užitočný nástroj ukázala politika „koordinácie“ medzi libanonskou armádou a palestínskym *Velením ozbrojeného boja*, ktorú začal uplatňovať Rašid Karāmī.³⁰ Pre vodcov *Dohody* a jej prívržencov sa však navrhovaná koordinácia javila len ako útek z reality. Kresťanskí vodcovia tvrdili, že koordinácia medzi armádou suverénneho štátu zodpovedného za svoje činy pred svetom a milíciami revolučného hnutia, ktoré trvá na plnej slobode konania a jej činy sú zahalené rúškom tajomstva, nie je možná. Vzhľadom na to, že názory za koordináciu a proti nej pokračovali, Rašid Karāmī nebol schopný sformovať novú vládu.³¹ To umožnilo libanonskej armáde, aby zakročila proti palestínskemu odbojovému hnutiu v krajine pod rúškom vládnucich politických zmätkov. Rozhorčenie verejnej mienky medzi muslimami a radikálmi zlovestne vzrastalo.³² Medzitým muslimskí a radikálni vodcovia v krajine, o. i. aj Kamāl Džunbulāt a sunnitský *mufīī* Bejrútu Ḥasan Chālid, otvorene odsúdili postup libanonských úradov voči palestínskemu odbojovému hnutiu a jeho prívržencom.³³

²⁶ RIZQ, Rizq (1987): *Rašid Karāmī as-sijāsī wa radžul ad-dawla*. [Rašid Karāmī politik a štátnik]. Bejrút: al-Muchtārāt, 1987, s. 108-111.

²⁷ *Fath*, (dobytie územia) – akronym počiatkových spoluhlások názvu Harakat at-tahrīr al-filasṭīnī /ħtf/, t. j. *Palestínske oslobodzovacie hnutie* súčasť Organizácie za oslobodenie Palestíny (OOP); *Ludový front pre oslobodenie Palestíny* bola masová odbojová organizácia s marxisticko-leninskou ideológiou a *aš-Šā'iqa* (Blesk), bola sýrskou *Stranou Ba'ť* financovaná palestínska partizánska skupina. Porovnaj: BICKERTON, Ian J. – KLAUSNER, Carla L. (1995): *A History of the Arab-Israeli Conflict*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson, Prentice Hall, 1995, s. 157-160.

²⁸ HART, Alan (1984): *Arafat. Terrorist or Peacemaker?* London: Sidgwick & Jackson, 1984, s. 287; BURISH, Said K. (1999): *Arafat. From Defender to Dictator*. London: Bloomsbury, 1999, s. 90.

²⁹ RIZQ, Rizq (1987): *Rašid Karāmī as-sijāsī wa radžul ad-dawla*, s. 109.

³⁰ RIZQ, Rizq (1987): *Rašid Karāmī as-sijāsī wa radžul ad-dawla*, s. 109.

³¹ BARAKAT, Halim (1979): *The Lebanese War and the Middle East. The Social Context*. In: HAILEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*. New York: Syracuse University Press, 1979, s. 12.

³² KHALIDI, Walid (1983): *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*, s. 41.

³³ JOUMBLATT, Kamal (1982): *I Speak for Lebanon*. London: Zed Press, 1982, s. 10.

2 Snaha o zmiernenie napätia – Káhirska dohoda

Vláda si uvedomila, že v zložitom období rokov 1968 – 1969 nemôže proti partizánom podniknúť rozhodnú akciu. Od mája do októbra 1969 sa odohrávali prudké zrážky medzi jednotkami libanonskej armády a palestínskymi partizánmi, najmä v južných oblastiach krajiny. Skutočnosť, že libanonský štát pre prítomnosť palestínskych partizánov prestal vykonávať zákonnú suverenitu nad týmito citlivými oblasťami, bola neprijateľná tak pre libanonskú armádu, ako aj pre libanonských kresťanov, a čiastočne aj pre časť libanonských muslimov. Sýrčania nedovolili uskutočňovať žiadnu partizánsku činnosť zo svojho územia a partizánske skupiny tu podriadili veleniu armády, ale protestovali, keď sa libanonská armáda pokúšala o to isté.³⁴ Funkčné obdobie prezidenta Šārila Ḥulwa sa v septembri 1970 malo skončiť a armáda bola nedočkavá, aby demonštrovala svoju schopnosť presadiť suverénne práva Libanonskej republiky na celom jej území. Egyptský parlament však vyslal posolstvo, v ktorom zdôraznil, že „ochrana partizánskej činnosti je posvätné právo žiadané od každej arabskej krajiny a že v boji o Palestínu palestínski partizáni v skutočnosti bránia Libanon“.³⁵

Režim prezidenta Šārila Ḥulwa nakoniec nemal inú možnosť ako súhlasiť s politikou „koordinácie“ premiéra Rašīda Karāmīho a prijať podmienky egyptského prostredníctvom.³⁶ V Káhire sa od 24. októbra 1969 uskutočňovali rokovania medzi vedením palestínskych partizánov a delegáciou libanonskej vlády v očakávaní, že prijmú kompromisné riešenie. Po zabezpečení ústupkov od libanonskej delegácie egyptská vláda pozvala veliteľov palestínskych partizánov, aby vypracovali podrobnosti procesu koordinácie.³⁷ Delegácia libanonskej armády, ktorú viedol jej hlavný veliteľ generál Imīl Bustānī, pricestovala do Káhiry, kde sa stretla s delegáciou OOP vedenou Jāsirom ʿArafātom, v prítomnosti egyptského ministra obrany genplk. Muḥammada Fawzīho a ministra zahraničných vecí Maḥmūda Rijāda, zastupujúcich prezidenta Džamāla ʿAbdannāšira. Výsledok týchto rokovaní sa stal známy ako *Káhirska dohoda*, ktorá predstavovala formu koexistencie medzi libanonskou vládou a palestínskymi partizánmi.³⁸ Táto dohoda zaručovala partizánom slobodu činnosti z libanonského územia v oblasti hraničiacej s Izraelom, aj keď s istými symbolickými obmedzeniami.

Palestínske *Velenie ozbrojeného boja* si na základe podmienok *Káhirskej dohody*, podpísanej 3. novembra 1969 Imīlom Bustānīm a Jāsirom ʿArafātom,³⁹ formálne zaistilo právo zaujať vedúce postavenia a organizovať ozbrojené jednotky v rozličných utečeneckých táboroch v Libanone, ktoré prestali podliehať kontrolám libanonskej polície. Palestínčania žijúci v Libanone sa mohli voľne pripojiť k *Ozbrojenému boju*. Libanonské úrady uľahčili palestínskym partizánskym skupinám v okolí izraelských hraníc tým, že im zabezpečovali aj zásobovacie trasy. Predstavitelia *Velenia ozbrojeného boja* sa v záujme koordinácie mohli pravidelne stretávať s velením libanonskej armády. *Ozbrojený boj* mohol operovať zo stanovených základní v južnom Libanone s tým, že Libanonská republika bude naďalej uskutočňovať suverénne právo nad celou oblasťou, kde boli základne umiestnené. Na druhej strane *Velenie ozbrojeného boja* malo zaručiť udržanie primeranej disciplíny medzi hodnotami a nedopustiť, aby sily, ktoré mu podliehajú, zasahovali do vnútorných záležitostí Libanonu.⁴⁰

Po júnovej vojne sa palestínska otázka stala súčasťou každodennej libanonskej politiky. Prítomnosť do 400 tisíc libanonských utečencov, ktorí si vytvorili svoje samosprávne

³⁴ GORDON, David (1980): *Lebanon. The Fragmented Nation*. London: Croom Helm, 1980, s. 68.

³⁵ GILMOUR, David (1984): *Lebanon. The Fractured Country*, s. 95.

³⁶ ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict*, s. 112.

³⁷ Denník *Al-Ahrām*, Káhira, 26. a 29. októbra 1969.

³⁸ RAʿD, Lajlā (2005): *Tārīḥ Lubnān as-sijāsī wa al-iqtisādī, 1958 – 1975*. [Politické a hospodárske dejiny Libanonu]. Ṭarābulus (Tripolis): Maktabat as-Sāʿih, 2005, s. 193;

³⁹ RIZQ, Rizq (1987): *Rašīd Karāmī as-sijāsī wa radḡul ad-dawla*, s. 116.

⁴⁰ The Cairo Agreement, 3 November, 1969. In: KHALIDI, Walid (1983): *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*. Appendix I., s. 185-187.

a poriadkové orgány pochopiteľne ovplyvnila politické ovzdušie v krajine. Buržoázne vládnuce kruhy podnecované zo zahraničia sa podľa očakávania, snažili všemožne zhoršiť spoluprácu domáceho obyvateľstva s Palestínčanmi najmä po roku 1970, keď sa v Libanone usídlili orgány OOP a štáby odbojových organizácií. Podporu Palestínčanom poskytovali v prvom rade libanonskí muslimovia, ktorých si existujúci systém odcudzil, keďže slúžil iba politickým elitám a ich pomocníkom širokým vrstvám obyvateľstva nedokázal poskytnúť ani základné sociálne služby. Predmestia Bejrútu boli začiatkom 70. rokov boli obkolesené pásom chudoby najmenej pol milióna obyvateľov, väčšinou vidieckych utečencov.⁴¹ Niektorí boli vyhnaní zo svojich dedín izraelskými útokmi na juhu, iní boli nútení opustiť vidiek, lebo vláda nefinancovala zavlažovacie a dopravné služby, ktoré boli pre chod poľnohospodárstva a obchodu nevyhnutné. Vytlačenie palestínskeho odboja z Jordánska (čierny september 1970), spôsobilo libanonskému režimu veľké ťažkosti. Libanon bol jedinou arabskou krajinou susediacou s Izraelom, kde sa odbojármi mohli voľne pohybovať a v južnom Libanone sa stretli so sympatiami miestneho obyvateľstva. Neschopnosť vlády bola viditeľná najmä v období keď bol prezidentom Libanonskej republiky Sulajmán Frandžija (1970 – 1976), ktorý opustil reformný program prezidenta Fu'áda Šihāba (1958 – 1964) a vrátil sa k nepotizmu a korupcii.⁴² Po jeho nástupe do úradu bolo takmer isté, že medzi libanonskou armádou a Palestínčanmi dôjde k zrážke a prvá vážnejšia sa uskutočnila v decembri 1972.⁴³

3 Vplyv „čierneho septembra“ v Jordánsku na vývoj v Libanone

Po udalostiach „čierneho septembra“ (1970) v Jordánsku, organizácie palestínskych partizánov museli presunúť svoju operačnú základňu do Libanonu, kde sa pripojili k 300 tisícom palestínskych utečencov, ktorí už v krajine žili.⁴⁴ Väčšina z nich žila v táboroch v južnom Libanone a hlavná časť partizánskych jednotiek sa usadila práve v týchto táboroch a okolo nich. Ich sloboda podnikáť vojenské operácie proti cieľom v Izraeli bola upravená *Káhirskou dohodou*, v ktorej libanonská vláda odovzdala dohľad nad tými tábormi OOP, výmenou za jej sľub, že bez súhlasu vlády nepodnikne žiaden ozbrojený útok na území Izraela.⁴⁵ Spomenuté obmedzenie (alebo sľub) uvedené v *Káhirskej dohode* sa zväčša nerešpektovalo a od roku 1970 sa cyklus palestínskych útokov na Izrael a izraelská odpoveď silou mnohokrát opakovali. Izraelské bombardovanie zasahovalo nielen Palestínčanov, ale aj libanonských dedičanov – väčšinou *š'īti*ov v južnom Libanone, z ktorých tisíce opustili svoje domovy a sťahovali sa do predmestí Bejrútu, rozzúrení na vládu, ktorá ich nedokázala chrániť ani pred Palestínčanmi ani pred Izraelčanmi.⁴⁶

Sociálne a hospodárske ťažkosti muslimov boli znásobené sektárskymi úpravami, ktoré zvýhodňovali kresťanskú populáciu. Politickí vodcovia Libanonu už dávno pred krízou 70. rokov, zistili, že muslimov je viac ako kresťanov a že najväčšiu jednotlivú náboženskú skupinu krajiny tvoria *š'īti*.⁴⁷ Táto skupina, do veľkej miery ignorovaná počas rozdelenia moci za francúzskeho mandátu, si v 70. rokoch uvedomila, že už tvorí väčšinu v štáte a požadovala spravodlivý podiel na hospodárskych výsledkoch. Kresťania im ho nechceli poskytnúť a trvali na tom, že medzivojnové dohody, ktoré stanovili parlamentný pomer šesť kresťanov k piatim muslimom zostanú v platnosti.⁴⁸ Nerovnoprávni a podhodnotení muslimovia, *sunniti* aj *š'īti*,

⁴¹ GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. (2002): *A Concise History of the Middle East*, s. 346.

⁴² GORDON, David C. (1983): *The Republic of Lebanon. Nation in Jeopardy*, s. 99-100.

⁴³ Al-^ʿAQQĀD, Šalāḥ (1983): *Al-mašriq al-^ʿarabī al-mu^ʿāšir*. [Súčasný arabský východ]. Káhira: Maktaba al-andžlū al-miṣrīja, 1983, s. 166; ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict. A Modern History*, s. 114.

⁴⁴ SHLAIM, Avi (2001): *The Iron Wall. Israel and the Arab World*. London: Penguin Books, 2001, s. 172.

⁴⁵ JOUMBLATT, Kamal (1982): *I Speak for Lebanon*. London: Zed Press, 1982, s. 65.

⁴⁶ JOUMBLATT, Kamal (1982): *I Speak for Lebanon*. London, Zed Press 1982, s. 65-66.

⁴⁷ SALIBI, Kamal S. (2003): *The House of Many Mansions. The History of Lebanon Reconsidered*. London and New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2003, s. 186.

⁴⁸ GORDON, David C. (1983): *The Republic of Lebanon. Nation in Jeopardy*, s. 81.

odpovedali na neústupnosť kresťanských vodcov tým že sa zblížili s Palestínčanmi, komunitou, ktorá sa tiež stavala proti *statu quo*.⁴⁹ Izraelskí politici mali záujem na prehľbovaní krízy v Libanone a snažili sa zjavnými aj skrytými formami prispievať k destabilizácii pomerov v krajine, ktorá by prípadne mohla viesť k rozdrobeniu štátu. Najviac sa zaujímali o územie na juhu krajiny až po rieku al-Lītānī, aby zvýšili bezpečnosť židovského štátu.⁵⁰

Najspoľahlivejšou metódou na triedenie účastníkov libanonskej občianskej vojny teda nebolo hľadiť na príslušnosť k náboženstvu alebo triede, ale na tých, ktorí chceli zachovať existujúci poriadok (*status quo*) a tých, ktorí chceli nastoliť zásadné zmeny. K polarizácii libanonskej spoločnosti do dvoch táborov prispeli tak vnútorné, ako aj vonkajšie sily: išlo o tábor pravice (väčšinou *mārūnovských* kresťanov), podporovaný a podnecovaný viacerými arabskými konzervatívnymi režimami, ako aj Izraelom, Iránom a Západom a tábor tvorený alianciou libanonských ľavicových vlasteneckých a pokrokových hnutí a palestínskeho hnutia odporu, podporovaných chvíľami niektorými arabskými vládami a viacerými socialistickými krajinami.⁵¹

Libanon 70. rokov, po zmene demografickej rovnováhy a po rastúcom tlaku, aby prevzal svoju úlohu v regionálnom arabsko-izraelskom konflikte, už nebol Libanomom sčítania ľudu z roku 1932 ani *Vlasteneckého paktu* z roku 1943.⁵² Politický vodca, ktorý najjasnejšie rozoznal tieto zmeny bol Kamāl Džunbulāt, vodca *drúzskej* komunity. Tento muž, napriek spoločenskému postaveniu, bol i politickým a sociálnym reformátorom, schopným získať si prívržencov aj z iných komunít. Kamāl Džunbulāt, sformoval v roku 1969 voľnú koalíciu známu pod menom *Libanonské vlastenecké hnutie*.⁵³ Koalíciu tvorili: 1. *Pokroková socialistická strana*, ktorej zakladateľom a predsedom bol Kamāl Džunbulāt;⁵⁴ 2. *Sýrska národno-sociálna strana*; 3. *Libanonská komunistická strana*; 4. *Al-Murābiṭūn* – naširovské hnutie; 5. *Socialistická strana arabskej obrody* (al-Baʿṭ) a ďalšie menšie organizácie. *Libanonské vlastenecké hnutie* bolo zložené z vlasteneckých a ľavicových strán s muslimskou väčšinou na čele ktorého stál drúzsky vodca Kamāl Džunbulāt. Presadzovalo administratívnu reformu štátu, odstránenie sektárstva z politiky a slobodu činnosti palestínskych partizánov.⁵⁵ Vstúpilo do spojenectva s palestínskym odbojovým hnutím a po vypuknutí občianskej vojny sa stalo jedným zo súperiacich strán.⁵⁶ Bohatá vrstva muslimskej komunity v politickom zápase nehrala dôležitú úlohu, lebo *sunnitská* veľkoburžoázia žila s *mārūnovcami* v tichej zhode. Zvláštnosťou bolo, že kým majetné vrstvy boli jasne oddelené náboženskými a kultúrnymi hrádzami, medzi pracujúcimi konfesionalne rozdiely nehrali významnú úlohu.⁵⁷

4 Postoj Sýrie k situácii v Libanone

Od 20. rokov minulého storočia trvalou súčasťou postoja sýrskeho štátu voči svojmu západnému susedovi bol nárok na celý Libanon alebo na časť libanonského územia. Bol inšpirovaný arabskou alebo sýrskou nacionalistickou ideológiou, ktorá hľadala tak na sýrsky, ako aj libanonský štát ako na súčasť širšieho útvaru (Veľkej Sýrie) s centrom v Damasku.

⁴⁹ KHALIDI, Walid (1983): *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*. Cambridge, Mass.: Center for International Affairs, Harvard University Press, 1983, s. 44.

⁵⁰ VYCHODIL, František (1978): *Blízky východ: války či mír?* Praha: Svoboda, 1978, s. 302.

⁵¹ BARAKAT, Halim (1979): *The Lebanese War and the Middle East. The Social Context*, s. 4-5.

⁵² FIRRO, Kais M. (2003): *Inventing Lebanon. Nationalism and the State under the Mandate*, s. 207-209; SALIBI, Kamal S. (2003): *The Modern History of Lebanon*, s. 171-175; ZAMIR, Meir. *The Formation of Modern Lebanon*, s. 126.

⁵³ ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict. A Modern History*, s. 109.

⁵⁴ SULAJMĀN, Šafīq (2016): *Tārīḥ Lubnān kamā kāna, 1943 – 1976*. Diel 6, 1975 – 1976, s. 302.

⁵⁵ FARĪD, Faṭīn Aḥmad (1983): *Hurūb Lubnān. Dirāsa taḥlīlīya*. [Vojny Libanonu. Analytická štúdia]. Káhira: Dār ʿAtwa li aṭ-ṭibāʿa, 1983, s. 35.

⁵⁶ BARAKAT, Halim (1979): *The Lebanese War and the Middle East. The Social Context*, s. 4.

⁵⁷ VYCHODIL, František (1978): *Blízky východ: války či mír?*, s. 306.

Minimalistický nárok bol založený na presvedčení, že pripojenie častí Sýrie na vytvorenie Veľkého Libanonu Francúzmi v lete 1920 bol nezákonný a nespravodlivý čin, ktorý treba napraviť.⁵⁸ Podmienkou získania nezávislosti v roku 1946, bol však súhlas s existenciou Libanonu v hraniciach z roku 1920, a tak v nasledujúcich rokoch sa sýrske vlády zdržiavali výslovných požiadaviek na libanonské územie. Napriek tomu si Sýria ponechala skrytý nárok na zvláštny vzťah s Libanom, napr. tak, že s ním nenadviazala bežné diplomatické styky. Vychádzala z toho, že by bolo neprirodzené, aby dve časti toho istého územia vybavovali svoje vzťahy cez diplomatické kanály. V poslednom období hospodárske záujmy Sýrie v Libanone sa obmedzovali hlavne na 400 tisíc sýrskych robotníkov v krajine, lebo od začiatku 70. rokov Libanon zaznamenal nový hospodársky rozvoj vďaka prudkému rastu príjmov z ropy v štátoch Zálivu.⁵⁹ A tak politické a vojenské záujmy Sýrie v Libanone čo do významu a rozmanitosti rástli.

Od konca 60. rokov 20. stor. k sýrskym politickým záujmom v Libanone pribudli dva nové aspekty. Jeden sa týkal palestínskych organizácií, ktoré si tam zriadili svoje politické hlavné stany a mali tam aj množstvo svojich prívržencov. Sýria ako jeden z hlavných účastníkov palestínskej politiky a zástanca a ochranca OOP (alebo jej častí), pozorne sledovala ako sa vedie Palestínčanom v Libanone a udržiavala priame spojenie s autonómnou palestínskou enklávou v juhovýchodnom Libanone.⁶⁰ Sýria nadviazala úzke vzťahy aj so *šititskou* komunitou – veľkým a nespokojným segmentom obyvateľstva Libanonu, ktorý poskytoval sýrskym predstaviteľom viac ako obyčajné perspektívy politickej spolupráce. Libanonskí *šiti* čerpali posilu z politického postavenia členov sýrskej vládnucej elity patriacich k sekte *aliovcov (alavitov)*, voči ktorým mala výhrady aj časť väčšinovo *sunnitského* obyvateľstva v Sýrii.⁶¹

Libanon bol celoarabským politickým centrom s pomerne slobodnou tlačou, kde svoje aktivity realizovali mnohé arabské politické strany. Sýrske režimy, najmä *ba'tistické*, prejavovali zvýšený záujem o oboje.⁶² Pre vojenských plánovačov v Sýrii bolo libanonské územie veľmi dôležité. Izraelské jednotky prichádzajúce cez libanonské územie mohli sýrske obranné línie obísť (tak pred, ako aj po roku 1967) a zaútočiť na Sýriu z citlivej západnej strany. Z hľadiska ofenzívy, sýrske alebo iné arabské jednotky umiestnené v Libanone, mohli oživiť spiaci front, zlepšiť postavenie Sýrie voči Izraelu a prinútiť ho, aby presunul k libanonským hraniciam jednotky, ktoré by ináč mohli byť rozmiestnené alebo použité na sýrskom fronte.⁶³

Až do začiatku 70. rokov Sýria nebola schopná získať v Libanone vplyv zodpovedajúci jej záujmom. Potom sa situácia začala meniť následkom troch skutočností: 1. vznik stabilného a akcieschopného režimu v Sýrii, ktorý pod vedením Ĥāfīza al-Asada uskutočňoval úspešnú zahraničnú politiku; 2. postupné oslabovanie libanonského štátu a neschopnosť libanonského politického systému vyrovnať sa s narastajúcou krízou, ktorá nakoniec viedla k vypuknutiu občianskej vojny; 3. fakt, že Egypt už nebol regionálnou mocnosťou.⁶⁴ Novonadobudnuté postavenie Sýrie v Libanone sa prejavilo predovšetkým v dvojstranných vzťahoch obidvoch krajín. Sýria účinne zasiahla do volieb v roku 1972, poskytla politický azyl vodcom tajnej služby a postupne nahradila Egypt ako vonkajšie centrum – požadujúc lojalitu a zvýšenú

⁵⁸ HOURANI, Albert H. (1954): *Syria and Lebanon. A Political Essay*. London: Oxford University Press, 1954, s. 57-58; DAWISHA, Adeed (1980): *Syria and the Lebanese Crisis*, s. 72-73.

⁵⁹ OWEN, Roger – PAMUK, Şevket (1998): *Middle East Economies in the Twentieth Century*. London: I.B. Tauris Publishers, 1998, s. 159.

⁶⁰ DAWISHA, Adeed (2003): *Arab Nationalism in the Twentieth Century. From Triumph to Despair*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003, s. 270.

⁶¹ KELIDAR, A. (1974): Religion and State in Syria. In: *Asian Affairs*, 61 (1974), p. 16-22.

⁶² RABINOVICH, Itamar (1979): The Lebanese War and the Middle East. The Limits of Military Power: Syria's Role. In: HALEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*, s. 56-57.

⁶³ JOUMBLATT, Kamal (1982): *I Speak for Lebanon*, s. 67-68.

⁶⁴ DAWISHA, Adeed. I. (2003): *Syria and the Lebanese Crisis*, s. 25.

podporu – tak pre *sunnitských*, ako aj pre *šī'itských* politikov.⁶⁵ V máji 1973, Sýria priamym nátlakom na libanonskú vládu zabránila tomu, aby libanonská armáda pokračovala v úsilí obmedzovať palestínske organizácie. Proces zostavovania vlády počas toho roku odhalil, že Sýria prakticky získala právo veta na dôležité politické rozhodnutia v libanonskej politike.⁶⁶

V rámci stúpajúceho napätia na Blízkom východe, v máji 1973 keď sa schyľovalo k vojne, sa pravicové kruhy v Libanone s pomocou vlády pokúsili ozbrojenou silou potlačiť palestínske odbojové hnutie spôsobom, ktorý pripomínal „čierny september 1970“ v Jordánsku.⁶⁷ Viacerí muslimskí ministri nesúhlasili s týmto opatrením, lebo to znamenalo zaťahovanie palestínskej prítomnosti do sektárskych konfliktov, keďže muslimovia diskriminovaní *mārūnovským* prezidentom, videli v Palestínčanoch vlastnú podporu. Libanonskí muslimovia si zvykli vkladať nádeje do Egypta, a to najmä v období vlády prezidenta Džamāla ‘Abdannāšira, ale po porážke Arabov v roku 1967 a najmä po jeho smrti v septembri 1970, tieto ich nádeje vyhasli.⁶⁸ Po mnohých kolíziách medzi libanonskou vládou a palestínskym odbojom bola vďaka prostredníctvu Ligy arabských štátov (LAŠ) 17. mája 1973 uzavretá nová *Libanonsko-palestínska dohoda*, akýsi doplnok ku *Káhirskej dohode*, známa tiež ako *Melkartské protokoly* o podmienkach pobytu Palestínčanov v Libanone, ktorú v bejrútskom hoteli Melkart podpísali predstavitelia vlády a OOP.⁶⁹

Záver

Neprestávajúce izraelské útoky na juh Libanonu a neschopnosť vlády zvládať problémy spôsobili, že vládnucim vrstvám a ich predstaviteľom sa už nepodarilo udržať ani zdanie poriadku a pokoja v krajine. Spoločenské rozpory medzi bohatnou *mārūnovskou* buržoáziou a chudobnejším muslimským obyvateľstvom, ako aj hospodárska kríza a rozpory v štátnej exekutive poskytovali toľko zápalného materiálu, že výbuch mohol nastať kedykoľvek.⁷⁰ Počas dvoch rokov, ktoré nasledovali po októbrovej vojne 1973 medzi Arabmi a Izraelom, bol vývoj sýrskej politiky v Libanone zaradený do širšieho rámca ako vtedy dovoľovali horizonty regionálnej a medzinárodnej politiky sýrskeho režimu. Keď Ḥāfīz al-Asad prevzal v Sýrii moc, snažil sa v prvom rade vyviesť krajinu z regionálnej izolácie a takmer výlučnej závislosti od Sovietskeho zväzu na medzinárodnej scéne.⁷¹ V prvých rokoch tak možnosti, ako aj obmedzenia viedli Sýriu k tomu, aby uskutočňovala ambicióznejšiu politiku, ktorá vychádzala z nebývalej domácej stability režimu Ḥāfīza al-Asada, ako aj z vákua vzniknutého ústupom Egypta z regionálnej pozície. Jej smerovanie bolo ovplyvnené aj priebehom októbrovej vojny a jej politických a vojenských dôsledkov v rokoch 1973 a 1974. Tento vývoj podčiarkol význam pozície USA a Saudskej Arábie na Blízkom východe a nespoľahlivosť spojenectva s Egyptom.⁷²

Sýria sa v tom čase snažila vybudovať si nezávislé mocenské postavenie, aby mohla uplatňovať svoju regionálnu a medzinárodnú politiku autonómnym spôsobom. Išlo o získanie vplyvu na bezprostredných arabských susedov, Libanon, Jordánsko a OOP. Politický a vojenský rozmer tohto vplyvu boli veľmi úzko prepojené. V sýrskom vedení si boli istí, že Sýria na čele takého nádejného bloku alebo zoskupenia si získa rozhodné slovo aj

⁶⁵ RABINOVICH, Itamar (1984): *The War for Lebanon, 1970 – 1983*, s. 37.

⁶⁶ SALIBI, Kamal S. *Cross Roads to Civil War. Lebanon, 1958 – 1976*, s. 72.

⁶⁷ SULAJMĀN, Šafīq (2016): *Tārīḥ Lubnān kamā kāna, 1943 – 1976*. Diel 6, 1975 – 1976, s. 282.

⁶⁸ KALAWOUN, Nasser M. (2000): *The Struggle for Lebanon. A Modern History of Lebanese-Egyptian Relations*. London, I.B. Tauris Publishers 2000, s. 146-147; Al-‘AQQĀD, Šalāḥ (1983): *Al-mašriq al-‘arabī al-mu‘āšir*, s. 166.

⁶⁹ RA‘D, Lajlā (2005): *Tārīḥ Lubnān as-sijāsī wa al-iqtisādī, 1958 – 1975*, s. 233.

⁷⁰ RATHMANN, Lothar und koll. (1983): *Geschichte der Araber*. Band 6, s. 67.

⁷¹ EL-KHAZEN, Farid (2000): *The Breakdown of the State in Lebanon, 1967 – 1976*. London, New York: I.B. Tauris Publishers in association with Centre for Lebanese Studies, 2000, s. 211.

⁷² ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict. A Modern History*, s. 73-74.

v medziarabských záležitostiach.⁷³ So silnejším postavením v arabsko-izraelskom konflikte, Sýria mohla získať postavenie vážnejšieho partnera v budúcich rokovaniach nielen so supervelmocami, ale aj s regionálnymi mocnosťami ako boli Saudská Arábia, Egypt a Irak. Rozhodujúce vojenské postavenie v Libanone a koordinácia postupu s libanonskou vládou mohla Sýrii poskytnúť výhodu na „východnom fronte“ bez irackého schválenia. Keďže Sýria na rozdiel od Egypta dostávala sovietske zbrane, jej vedenie sa mohlo domnievať, že sa mu podarí – vzhľadom na neukončený vojnový stav s Izraelom – vybudovať vojenskú silu podobnú egyptskej, ale nezávislú od Egypta.⁷⁴ Uskutočňovanie tejto politiky sa ukázalo v roku 1975, keď Sýria popri vzrastajúcom vplyve v Libanone, upravovala svoje spojenectvo s Jordánskom. Keď v septembri 1975 Egypt a Izrael podpísali Dočasnú dohodu o Sinaji, Sýria navrhla vytvorenie spoločného politického a vojenského velenia s OOP, s cieľom zabrániť ďalším separátnym dohodám medzi Egyptom a Izraelom.⁷⁵

Výsledky októbrovej vojny vyvolali spočiatku v libanonských vládnucich kruhoch nádej, že dôjde k urýchlenému vyriešeniu problému postupným odchodom Palestínčanov z Libanonu. Predlžovaním mierových rokovaní v období po októbrovej vojne 1973 sa však situácia znova skomplikovala. Pokusy prekryť sociálne korene krízy a prezentovať ich ako náboženské šarvátky medzi kresťanmi a muslimami, alebo konflikt medzi domácim libanonským obyvateľstvom a Palestínčanmi žijúcimi na území Libanonu nevyšli a krajina sa dostala do ničivého víru občianskej vojny. Hlavnú vinu na vzniku občianskej vojny mala libanonská buržoázia, ktorá po dlhé roky využívala štát ako prostriedok na vlastné obohacovanie. Do stretu s vykorisťovateľmi vstúpili široké vrstvy zbadačených pracujúcich v mestách, ku ktorým sa pripojili aj poľnohospodárski robotníci na vidieku.⁷⁶ Občianska vojna však nebola výlučne libanonskou záležitosťou, bola vyvolaná aj palestínskou prítomnosťou v krajine a čoskoro spôsobila vonkajšiu intervenciu zo strany Sýrie a Izraela a ukončila snahy libanonských politických špičiek izolovať vlastnú krajinu od širšieho regionálneho konfliktu.⁷⁷

Použitá literatúra:

1. ABURISH, Said K. (1998): *A Brutal Friendship. The West and the Arab Elite*. London: Indigo, 1998.
2. ABURISH, Said K. (1999): *Arafat. From Defender to Dictator*. London: Bloomsbury, 1999.
3. AL-^cAQQĀD, Šalāḥ (1983): *Al-mašriq al-^carabī al-mu^cāšir* [Súčasný arabský východ]. Káhira: Maktaba al-andžlū al-miṣrīja, 1983.
4. BARAKAT, Halim (1979): *The Lebanese War and the Middle East. The Social Context*. In: HAILEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*. New York: Syracuse University Press, 1979.
5. BICKERTON, Ian J. – KLAUSNER, Carla L. (1995): *A History of the Arab-Israeli Conflict*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson, Prentice Hall, 1995.
6. CLEVELAND, William L. (2000): *A History of the Modern Middle East*. Boulder, Col.: Westview Press, 2000.
7. COOLEY, John K. (1979): *The Palestinians*. In: HAILEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*. New York: Syracuse University Press, 1979.

⁷³ DAWISHA, Adeed I. (1980): *Syria and the Lebanese Crisis*, s. 25-26.

⁷⁴ RABINOVICH, Itamar (1979): *The Lebanese War and the Middle East. The Limits of Military Power: Syria's Role*. In: HAILEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*, s. 58.

⁷⁵ Sýrska regionálna politika začiatkom roku 1972, in: KERR, Malcolm: *Hafiz Assad and the Changing Patterns of Syrian Politics*. In: *International Journal*, 28/4, 1975, s. 689-706.

⁷⁶ VYCHODIL, František (1978): *Blízký východ: války či mír?*, s. 306.

⁷⁷ GORDON, David C. (1983): *The Republic of Lebanon. Nation in Jeopardy*, s. 91.

8. DAWISHA, Adeed (1980): *Syria and the Lebanese Crisis*. London: Macmillan Press, 1980.
9. DAWISHA, Adeed (2003): *Arab Nationalism in the Twentieth Century. From Triumph to Despair*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003.
10. DEEB, Marius (1980): *The Lebanese Civil War*. New York, Praeger Publishers 1980.
11. ENTELIS, John P. (1974): *Pluralism and Party Transformation in Lebanon: Al-Kata'ib, 1936 – 1970*. Leiden: E.J. Brill, 1974.
12. FARĪD, Faṭīn Aḥmad (1983): *Ḥurūb Lubnān. Dirāsa taḥlīlīja*. [Vojny Libanonu. Analytická štúdia]. Káhira: Dār ʿAṭwa li at-ṭibāʿa, 1983.
13. FIRRO, Kais M. (2003): *Inventing Lebanon. Nationalism and the State under the Mandate*. London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2003.
14. GILMOUR, David (1984): *Lebanon. The Fractured Country*. New York: St. Martin's Press, Inc., 1984.
15. GOLDSCHMIDT, Arthur Jr. (2002): *A Concise History of the Middle East*. Boulder, Col.: Westview Press, 2002.
16. GORDON, David (1980): *Lebanon. The Fragmented Nation*. London: Croom Helm, 1980.
17. GORDON, David C. (1983): *The Republic of Lebanon. Nation in Jeopardy*. Boulder, Colorado: Westview Press, 1983.
18. GORIA, Wade R. (1985): *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943 – 1976*. London: Ithaca Press, 1985.
19. HAILEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds., 1979): *Lebanon in Crisis*. New York: Syracuse University Press, 1979.
20. HART, Alan (1984): *Arafat. Terrorist or Peacemaker?* London: Sidgwick & Jackson, 1984.
21. HITTI, Philip K. (1957): *Lebanon in History*. New York: St. Martin's Press, 1957.
22. HOURANI, Albert H. (1954): *Syria and Lebanon. A Political Essay*. London: Oxford University Press, 1954.
23. IRANI, George Emile (1986): *The Papacy and the Middle East. The Role of the Holy See in the Arab-Israeli Conflict, 1962-1984*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1986.
24. JOHNSON, Michael (1986): *Class & Client in Beirut. The Sunni Muslim Community and the Lebanese State, 1840 – 1985*. London & Atlantic Highlands: Ithaca Press, 1986, s. 192.
25. JOUMBLATT, Kamal (1982): *I Speak for Lebanon*. London: Zed Press, 1982.
26. KALAWOUN, Nasser M. (2000): *The Struggle for Lebanon. A Modern History of Lebanese-Egyptian Relations*. London, I.B. Tauris Publishers 2000.
27. KELIDAR, A. (1974): Religion and State in Syria. In: *Asian Affairs*, 61 (1974).
28. KERR, Malcolm (1975): Hafiz Assad and the Changing Patterns of Syrian Politics. In: *International Journal*, 28/4, 1975.
29. KHALIDI, Walid (1983): *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*. Cambridge, Mass.: Center for International Affairs, Harvard University Press, 1983.
30. EL-KHAZEN, Farid (2000): *The Breakdown of the State in Lebanon, 1967 – 1976*. London, New York: I.B. Tauris Publishers in association with Centre for Lebanese Studies, 2000.
31. KHOURY, Fred J. (1979): The Arab-Israeli Conflict. In: HALEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*. New York: Syracuse University Press, 1979.
32. LITTLE, Douglas (2003): *American Orientalism. The United States and the Middle East since 1945*. London, New York: I. B. Tauris, 2003.
33. ODEH, B. J. (1985): *Lebanon: Dynamics of Conflict*. London: Zed Books, 1985.

34. OWEN, Roger – PAMUK, Şevket (1998): *Middle East Economies in the Twentieth Century*. London: I.B. Tauris Publishers, 1998.
35. RA^cD, Lajlā (2005): *Tārīḥ Lubnān as-sijāsī wa al-iqtisādī, 1958 – 1975*. [Politické a hospodárske dejiny Libanonu]. Ṭarābulus (Tripolis): Maktabat as-Sā'ih, 2005.
36. RABINOVICH, Itamar (1979): *The Lebanese War and the Middle East. The Limits of Military Power: Syria's Role*. In: HALEY, Edward P. – SNIDER, Lewis W. (eds.): *Lebanon in Crisis*. New York: Syracuse University Press, 1979.
37. RABINOVICH, Itamar (1984): *The War for Lebanon, 1970-1983*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1984.
38. RATHMANN, Lothar und koll. (1983): *Geschichte der Araber*. Band 6. Berlin: Akademie Verlag, 1983.
39. RIJĀḌ, Maḥmūd (1985): *Mudakkirāt Maḥmūd Rijād (1948 – 1978)*. Diel I. *Al-baḥṭ an as-salām .. wa aṣ-širā' fī aš-šarq al-awsaṭ*. [Memoáre Maḥmūda Rijāḍa. Hľadanie mieru .. a zápas na Blízkom východe]. Káhira: Dār al-Mustaqbal al-^carabī, 1985.
40. RIJĀḌ, Maḥmūd (1986): *Mudakkirāt Maḥmūd Rijād (1948 – 1978)*. Diel III. *Amrīkā wa al-^cArab*. [Memoáre Maḥmūda Rijāḍa. Amerika a Arabi]. Káhira: Dār al-Mustaqbal al-^carabī, 1986.
41. RIZQ, Rizq (1987): *Rašīd Karāmī as-sijāsī wa radḡul ad-dawla*. [Rašīd Karāmī politik a štátnik]. Bejrút: al-Muchtārāt, 1987.
42. SALIBI, Kamal S. (1968): *The Modern History of Lebanon*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1968.
43. SALIBI, Kamal S. (2003): *The House of Many Mansions. The History of Lebanon Reconsidered*. London and New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2003.
44. SCHULZE, Reinhard (2007): *Dějiny islámského světa ve 20. století*. Brno: Atlantis, 2007.
45. SHLAIM, Avi (2001): *The Iron Wall. Israel and the Arab World*. London: Penguin Books, 2001.
46. SULAJMĀN, Šafīq (2016): *Tārīḥ Lubnān kamā kāna, 1943 – 1976*. Diel 6, 1975 – 1976. [Dejiny Libanonu aké boli]. Bejrút: Al-Furāt, Dār Nelson, 2016.
47. TYLER, Patrick (2012): *Fortress Israel. The Inside Story of the Military Elite who Run the Country and why they Can't Make Peace*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012.
48. VYCHODIL, František (1978): *Blízký východ: války či mír?* Praha: Svoboda, 1978.
49. YAPP, Malcolm E. (1991): *The Near East Since the First World War*. New York: Longman, 1991.
50. ZAMIR, Meir (1985): *The Formation of Modern Lebanon*. London: Croom Helm, 1985.

Kontakt:

PhDr. Karol Sorby, PhD.

Ústav orientalistiky

Slovenská akadémia vied

Klemensova 19

813 64 Bratislava

e-mail: karolsorby34@gmail.com

POSTAVENIE EURÓPSKEJ ÚNIE VO SVETOVEJ EKONOMIKE

POSITION OF THE EUROPEAN UNION IN THE WORLD ECONOMY

Natália Zagoršková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

Abstrakt: Európska únia je stabilne jednou z najväčších svetových ekonomík, a to počas celej jej histórie. Cieľom tohto článku je identifikovať vývojové trendy postavenia meniacej sa Európskej únie vo svetovej ekonomike, a to vo vzťahu ku kľúčovým ekonomickým veľmociam 20. a 21. storočia. V článku porovnávame postavenie Európskych spoločenstiev a Európskej únie na základe údajov zo Svetovej banky s viacerými silnými ekonomikami. Na základe výsledkov možno konštatovať, že Európska únia si udržiava svoje postavenie najmä vďaka postupnému rozširovaniu počtu členov, a aj napriek tomu stráca postupne svoje relatívne postavenie vo svetovej ekonomike nielen v porovnaní s novými veľmocami, ale aj v porovnaní s USA.

Kľúčové slová: Európska únia, USA, Čína

JEL klasifikácia: E01, F02, F60

Abstract: The European Union has consistently been one of the world's largest economies throughout its history. The aim of this article is to identify trends of development of the position of the changing European Union in the world economy, in relation to the key economic powers of the 20th and 21st centuries. In the paper, we compare the position of the European Communities and the European Union with several strong economies based on data from the World Bank. Based on the results, it can be concluded that the European Union maintains its position mainly thanks to the gradual expansion of the number of member states, and despite this, it is gradually losing its relative position in the world economy not only in comparison with the new emerging economies, but also in comparison with the USA.

Key words: European Union, USA, China

JEL Classification: E01, F02, F60

Úvod

Európska únia, resp. Európske spoločenstvá, prešli od svojho vzniku mnohými zmenami, či už v rámci spoločenstva, alebo v dôsledku zmien okolitého sveta. Cieľom tohto článku je identifikovať vývojové trendy postavenia meniacej sa Európskej únie vo svetovej ekonomike, a to vo vzťahu ku kľúčovým ekonomickým veľmociam 20. a 21. storočia. Pri porovnávaní postavenia sa zameriame na základné ukazovatele určujúce postavenie ekonomík v porovnaní s ostatnými subjektmi svetového hospodárstva.

V článku sa najskôr zameriavame na popis doterajších prác týkajúcich sa zmien v pozícii Európskej únie vo svetovej ekonomike v porovnaní s ostatnými globálne významnými ekonomikami. Porovnávame tiež názory rôznych autorov na príčiny zaostávania Európskej únie v niektorých ekonomických ukazovateľoch. V druhej časti článku popisujeme hlavný predmet nášho skúmania, meniacu sa Európsku úniu až do jej súčasnej podoby.

Pre popis súčasného stavu Európskej únie využívame v článku údaje zo Štatistického úradu Európskej únie. Pre zabezpečenie porovnateľnosti jednotlivých národných ekonomík vo svetovom hospodárstve a Európskej únie vychádzame v článku z údajov Svetovej banky a populačného fondu OSN.

V tretej časti článku na základe niekoľkých ukazovateľov v tomto článku hodnotíme postavenie Európskej únie od vzniku Európskych spoločenstiev až po jej súčasnú podobu a porovnávame jej postavenie s inými ekonomickými mocnosťami z minulosti aj súčasnosti.

1 Európska únia vo vzťahu k ekonomickým mocnostiam

Od vzniku Európskych spoločenstiev do súčasnosti došlo vo svetovej ekonomickej realite k obrovským zmenám. Vznik Európskych spoločenstiev je spojený s obdobím povojnového usporiadania sveta a začiatkom studenej vojny. V tomto období boli Európa aj svetová ekonomika rozdelené na dva bloky. Po nej Európska únia prežila v období americkej hegemonie a obnovenia spolupráce so zvyškom sveta. V súčasnosti čelí Európska únia nielen v ekonomickej oblasti nástupu nových svetových mocností, najmä Číny. V súvislosti s tým sa objavujú hlasy o úpadku sily Európskej únie, prípadne celej Európy.

Podľa Alesinu a Giavazzioho¹ začne Európa bez významných reforiem na prelome 20. a 30. rokov 21. storočia významne strácať svoju pozíciu vo svetovej ekonomike, a tiež svoj politický vplyv. Európa podľa nich začala za rastom USA ekonomicky zaostávať už od 80. rokov 20. storočia.

Medzi faktory, ktoré zásadne odlišujú ekonomiku Európskej únie nielen od ekonomiky USA, ale aj od zvyšku sveta, zaraďuje Neal² mieru zamestnanosti, odpracované hodiny, či štedré sociálne systémy (platená dovolenka, rodičovské dovolenky, etc.). Vývoj za niekoľko dekád od vzniku Európskych spoločenstiev tiež odráža odlišné priority USA a EÚ. Kým rast HDP v USA bol volatilnejší, ale rýchlejší, HDP Európskych spoločenstiev a neskôr Európskej únie stúpalo miernejšie, ale stabilnejšie. USA zároveň vykazovali od 70. rokov lepšie hodnoty inflácie a nezamestnanosti, ako štáty EÚ.

Americký ekonóm Gregg³ dokonca opisuje modernú európsku ekonomickú kultúru ako systém prioritizujúci ekonomické istoty pred ekonomickými slobodami a kde sú normou rozsiahle regulácie. Kľúčový zdroj v európskej ekonomike, ktorým sú podľa neho ľudské zdroje, podľa Gregga starne a znižuje sa. Napriek silnému postaveniu Európy vo svetovej ekonomike a vysokej životnej úrovni Európanov v knihe varuje pred európskou cestou pre americkú ekonomiku.

Porovnávať Európu, resp. Európsku úniu s ekonomikou Spojených štátov amerických, prípadne Japonska, bolo prirodzené najmä v období druhej polovice 20. storočia, kedy tieto ekonomické bloky dominovali v rámci kapitalistického ekonomického modelu a svetovej ekonomiky. Po rozpade bipolárneho rozdelenia sveta sa však situácia vo svetovej ekonomike začala meniť a vo svetovej ekonomike sa ako významní hráči začali ukazovať tzv. rozvíjajúce sa trhy. Dominantnou ekonomikou medzi nimi je nepochybne Čína, avšak významnejšiu úlohu nadobúdajú postupne tiež India, Brazília, Rusko,⁴ novoindustrializované krajiny v Ázii, či niektoré africké štáty a významní exportéri nerastných surovín. V tejto novej konkurencii sú otázky budúcej ekonomickej pozície Európskej únie vo svetovej ekonomike čoraz naliehavejšie. Tento postoj Európskej únie, hoci bez menovania konkrétnych krajín, sa objavil už v Lisabonskej stratégii z roku 2000. S odkazom na zásadné zmeny ako globalizácia a poznatková ekonomika si členské štáty dali za cieľ urobiť z EÚ do roku 2010 najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu poznatkovo orientovanú ekonomiku sveta schopnú trvalo udržateľného rastu, s väčším množstvom pracovných miest a väčšou sociálnou súdržnosťou.⁵

¹ ALESINA, A. – GIAVAZZI, F. (2008): The Future of Europe: Reform or Decline, s. 3-6.

² NEAL, L. (2007): The Economics of Europe and the European Union, s. 22-40.

³ GREGG, S. (2013): Becoming Europe: Economic Decline, Culture, and how America Can Avoid a European Future.

⁴ KLEIN, L. – SALVATORE, D. (2013): Shift in the world economic center of gravity from G7 to G20.

⁵ Lisabonská stratégia.

Množstvo vedeckých prác však považuje Európsku úniu, Európu, či celý západ, za upadajúce ekonomiky, ktoré nebudú schopné konkurovať prudkému rastu ekonomík z iných častí sveta. Podľa výpočtov, ktoré publikovali Fouré, Bénassy-Quéré a Fontagné⁶ bude spoločný podiel USA a Európskej únie na svetovom HDP v roku 2025 48 %, kým do roku 2050 tento podiel klesne až na 35 %.

Jorgenson a Vu⁷ za znak neodvratiteľnej straty pozície západných ekonomík považujú finančnú krízu a následnú neschopnosť Európskej únie riešiť dlhovú krízu v krajinách ako Grécko, Španielsko či Taliansko.

Bertoldi⁸ rovnako vidí krízu a následné ekonomické problémy ako začiatok výrazných zmien vo svetovej ekonomike. Na rozdiel od predchádzajúcich autorov však tieto zmeny považuje za príležitosť pre Európsku úniu. Únia je podľa neho najskúsenejším celkom v budovaní hlbokkej ekonomickej integrácie, a práve vďaka tomu sa môže postaviť na čelo iniciatív snažiacich sa o vybudovanie nového multipolárneho svetového ekonomického systému. Ten by mal byť inkluzívnejší, odrážať zmeny podielov jednotlivých ekonomík a bojovať proti sklonom k protekcionizmu z posledných rokov.

Z nastupujúcich veľmocí má najväčší potenciál ohrozovať globálne silné ekonomické postavenie nielen Európskej únie ekonomika Číny. Čína smeruje k tomu stať sa najväčšou ekonomikou sveta, ale prechádza tiež zásadnými štrukturálnymi zmenami. Európska únia a Čína sú vzájomne silne prepojené, ale nové odvetvia rozvíjajúce sa v Číne, najmä výroba s vyššou pridanou hodnotou, začínajú konkurovať európskym výrobcom. Rizikom, s ktorým sa musí Európska únia v posledných rokoch vyrovnávať, sú tiež investície smerujúce z Číny najmä do technologických firiem.⁹ Tieto investície môžu podľa Európskej únie predstavovať dokonca bezpečnostné riziko a vyžadujú si zvýšenú obozretnosť. Podobná situácia je aj s investíciami Číny do infraštruktúry v krajinách EÚ (prístavy, železnice, elektrárne, etc.).

Podľa Freemana¹⁰ dokonca môže rastúci vplyv Číny vo svetovej ekonomike a jej rastúca angažovanosť v ekonomike Európskej únie rozlične pôsobiť na jednotlivé štáty a zmeniť tak ekonomické postavenie jednotlivých členských štátov EÚ v rámci spoločného trhu. To, ako budú jednotlivé európske ekonomiky profitovať zo vzájomných ekonomických vzťahov s Čínou však podľa neho nebude určené politickými vzťahmi k Číne, ale štruktúrou ekonomík. Snahy o udržiavanie užších politických väzieb s Čínou teda pre jednotlivé členské štáty nebude zárukou výhodnejšieho ekonomického postavenia.

Nastupujúce ekonomické mocnosti môžu tiež predstavovať ohrozenie pre Európsku úniu z pohľadu jej postavenia v afrických štátoch, kde sa okrem Číny angažuje výraznejšie aj India či Rusko. Hengari¹¹ vo svojom článku tvrdí, že Európska únia už dnes mení svoj postoj k obchodnej a rozvojovej politike v Afrike pod vplyvom týchto súperiacich mocností. V prípade EÚ sa zmeny prejavujú aj oslabovaní dôrazu na dodržiavanie ľudských práv a demokratických princípov v Afrike.

Podľa rôznych autorov je teda pozícia Európskej únie vystavená tlaku z viacerých strán, či už sú to tradične silné Spojené štáty americké, alebo nastupujúce veľmoci reprezentované najvýraznejšie Čínou.

⁶ FOURÉ, J. – BÉNASSY-QUÉRÉ, A. – FONTAGNÉ, L. (2010): The world economy in 2050: a tentative picture.

⁷ JORGENSON, D. W. – VU, K. M. (2013): The Emergence of the New Economic Order: Growth in the G7 and the G20.

⁸ BERTOLDI, M. (2019): The European Union in the crisis of the postwar economic order.

⁹ CHRISTIANSEN, T. – MAHER, R. (2017): The rise of China—challenges and opportunities for the European Union.

¹⁰ FREEMAN, D. (2017): Redistributing the EU-China economic relationship: the role of domestic change in China.

¹¹ HENGARI, A. T. (2012): The European Union and global emerging powers in Africa: Containment, competition or cooperation?.

2 História európskej integrácie

V tomto článku sa zaoberáme vývojom ekonomického postavenia Európskej únie od jej vzniku, resp. od vzniku Európskych spoločenstiev v 50. rokoch 20. storočia. Už na začiatku európskej integrácie združovali Európske spoločenstvá najväčšie západoeurópske ekonomiky povojnového obdobia, s výnimkou Spojeného kráľovstva. Rozširovanie Európskych spoločenstiev a neskôr Európskej únie prispelo k stabilne silnej pozícii Európskej únie vo svetovej ekonomike.

Parížska zmluva a Rímske zmluvy na začiatku integrácie koncom 50. rokov zahŕňali šesť západoeurópskych ekonomík: Nemecko, Francúzsko, Taliansko a tri štáty Beneluxu. Už v roku 1973 sa spoločenstvá významne rozšírili, keďže sa pridalo Spojené kráľovstvo a s ním aj Írsko a Dánsko. V roku 1981 bolo do Európskych spoločenstiev prijaté Grécko a v roku 1986 aj Španielsko a Portugalsko. Prvé rozšírenie po vzniku Európskej únie sa uskutočnilo v roku 1995. V tomto, tzv. severnom rozšírení, pribudli do Európskej únie Švédsko, Fínsko a Rakúsko. Najväčším rozšírením prešla Európska únia v roku 2004, kedy pribudlo až desať štátov. Medzi nimi štyri štáty Vyšehradskej skupiny, tri pobaltské štáty, ostrovné štáty Cyprus a Malta a tiež Slovinsko. V roku 2007 sa súčasťou únie stali Bulharsko a Rumunsko a v roku 2013 pristúpilo zatiaľ posledné Chorvátsko.

Dôležitým momentom histórie európskej integrácie bol dezintegračný moment, kedy na základe výsledkov referenda z roku 2016 Spojené kráľovstvo v roku 2020 vystúpilo z Európskej únie. Tento moment znamenal nielen (zrejme dočasný) zvrät doterajšieho vývoja integrácie, ale tiež stratu druhej najväčšej ekonomiky v Únii a približne 15 % hrubého domáceho produktu.

Európska únia je podľa najnovších údajov z roku 2021 priestorom, kde žije 447 miliónov obyvateľov v dvadsiatich siedmich členských štátoch. Od vzniku Európskych spoločenstiev populácia dnešnej EÚ rástla, ale dynamika tohto rastu spomaľuje. V roku 2021 však došlo k poklesu počtu obyvateľov v porovnaní s rokom 2020. Jasnými trendami vo vývoji populácie Európskej únie sú tiež nízka miera fertility (1,5 detí na jednu ženu) a starnutie populácie.

Ekonomika Európskej únie a jej pozícia vo svetovej ekonomike je určená zmenami v počte členov, a tak aj vďaka rozširovaniu počtu členských štátov a napriek Brexitu zostáva relevantným hráčom medzi najvýznamnejšími svetovými ekonomikami. V roku 2021¹² bol hrubý domáci produkt Európskej únie na úrovni 14,4 biliónov eur, pričom takmer štvrtinu z tejto sumy tvoril príspevok najväčšej ekonomiky, Nemecka. Za uplynulých 20 rokov zaznamenávala ekonomika EÚ skôr mierne miery rastu s významnými narušeniami a prepismi počas hospodárskej krízy (rok 2009) a na začiatku pandémie koronavírusu (rok 2020). Kým hospodárska kríza poznačila ekonomiku Európskej únie na niekoľko rokov, prepád po pandémie, aj keď hlbší, bol takmer vykompenzovaný rastom ekonomiky v nasledujúcom roku.

Jedným z najčastejšie používaných ukazovateľov v medzinárodnom porovnaní krajín je hrubý domáci produkt na obyvateľa v parite kúpnej sily. V roku 2021 bola jeho hodnota v Európskej únii 32 270 eur. Tento ukazovateľ však odzrkadľuje aj pretrvávanie významných rozdielov medzi členskými štátmi Európskej únie. Až sedemnást členských štátov Únie sa totiž nachádza pod týmto priemerom, pričom HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily je v Bulharsku na úrovni iba 55 % priemeru Európskej únie, pričom v Luxembursku je táto hodnota takmer 280 % priemeru Únie.

Spoločný trh Európskej únie je jednou z hlavných výhod členstva v tomto spoločenstve, ale členské krajiny neobchodujú iba medzi sebou, ale významný je tiež obchod s ostatnými subjektami svetovej ekonomiky. Obchod s tovarmi s ekonomikami mimo Európsku úniu mal v roku 2021 pozitívnu bilanciu v hodnote 62 miliárd eur, pričom z EÚ boli exportované tovary

¹² European Union (2022): Key figures on Europe – 2022 edition, s. 10-45.

v hodnote 2 181 miliárd eur. Najvýznamnejšími obchodnými partnermi EÚ v obchode s tovarmi boli v roku 2021 Čína, USA a Spojené kráľovstvo. Extra úničný obchod s tovarmi je stále významnejší ako obchod so službami, kde exporty v roku 2021 dosiahli hodnotu 1 027 miliárd eur, pričom prebytok v tomto prípade bol až vo výške 133 miliárd eur. Najvýznamnejšími obchodnými partnermi Únie boli v obchode so službami v roku 2021 USA, Spojené kráľovstvo a Švajčiarsko.

3 Vývoj postavenia Európskej únie

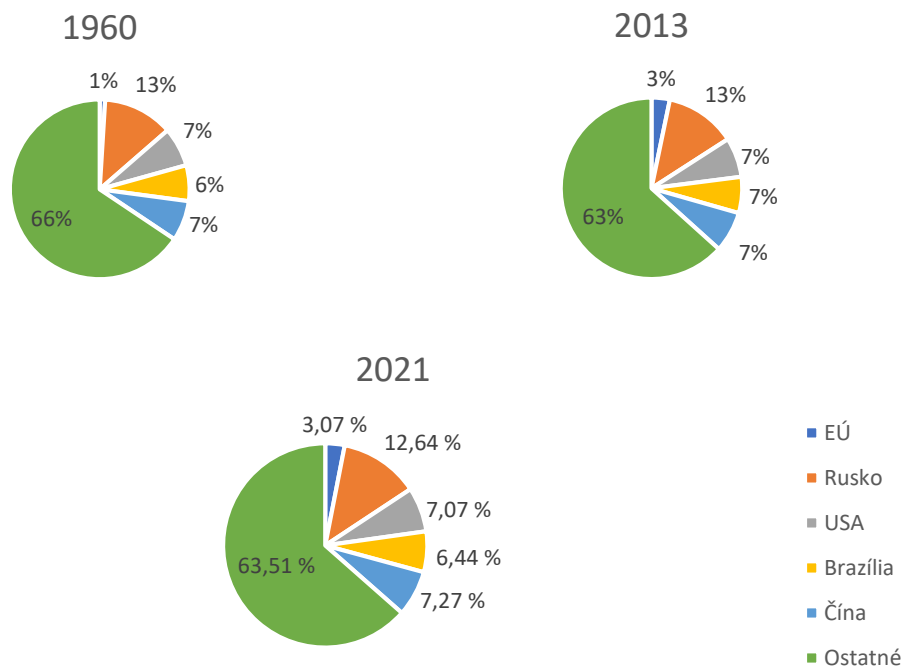
Pre hodnotenie postavenia Európskej únie vo svetovej ekonomike je kľúčové jej porovnanie s hlavnými ekonomickými mocnosťami a ich podielmi na svetovej ekonomike. Špecifickosťou Európskej únie sú zmeny počtu členov spoločenstva v histórii tejto medzinárodnej organizácie, ktoré zahrnieme do skúmania v tomto príspevku. Údaje za Európsku úniu teda do roku 1972 zahŕňajú Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Belgicko, Holandsko a Luxembursko. Od roku 1973 sa pripočítavajú aj údaje za Spojené kráľovstvo, Írsko a Dánsko, od roku 1981 údaje za Grécko a od roku 1986 aj za Španielsko a Portugalsko. V údajoch od roku 1995 sú pripočítané Švédsko, Fínsko a Rakúsko a od roku 2004 údaje zahŕňajú aj Slovensko, Česko, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Maltu, Cyprus, Estónsko, Lotyšsko a Litvu. V údajoch od roku 2007 sú zahrnuté tiež Bulharsko a Rumunsko a od roku 2013 aj Chorvátsko. Údaje za roky 2020 a 2021 sú bez Spojeného kráľovstva.

Pre porovnanie ekonomík sme zvolili niekoľko ekonomických ukazovateľov. Podľa troch základných ukazovateľov, rozlohy, celkového počtu obyvateľov a celkového hrubého domáceho produktu porovnávame zmeny postavenia Európskych spoločenstiev, resp. Európskej únie vzhľadom na meniaci sa počet členských štátov. Na základe týchto troch hlavných ukazovateľov budeme Európsku úniu porovnávať s vybranými ekonomikami dôležitými vo svetovom hospodárstve. Pre porovnanie s Európskou úniou sme zvolili šesť ekonomík: USA, Japonsko, Čínu, Indiu, Brazíliu a Rusko. Údaje o počte obyvateľov sú za členské štáty Európskej únie dostupné od roku 1960, údaje o hrubom domácom produkte sú dostupné od roku 1970.

Ďalšími ukazovateľmi, na základe ktorých sme porovnávali súčasné postavenie Európskej únie vo svetovej ekonomike sú rast hrubého domáceho produktu a tiež hrubý domáci produkt na obyvateľa. Pri týchto ukazovateľoch však nie je možné porovnávať celkový historický vývoj, najmä pre zmeny členskej základne Európskych spoločenstiev, resp. Európskej únie.

Rozloha krajiny je najmä v prípade rozvinutých ekonomík menej zásadným ekonomickým ukazovateľom ako napríklad počet obyvateľov či veľkosť ekonomiky, avšak stále môže slúžiť ako aproximácia potenciálu krajiny v oblasti poľnohospodárstva či ťažby nerastných surovín. Podiel Európskej únie na celkovej rozlohe sa samozrejme výrazne zvýšil od jej založenia, čo vidíme na grafe 2. Aj napriek významnému rastu z menej ako 1 % v roku 1960 na 3,07 % v roku 2021 je však podiel Európskej únie z geografického hľadiska minimálny a z vybraných krajín, s ktorými Úniu porovnávame v tomto článku, je menšie iba Japonsko. Keď mala Európska únia najviac členských štátov (medzi rokmi 2013 a 2020) bol jej podiel na svetovej rozlohe 3,26 %.

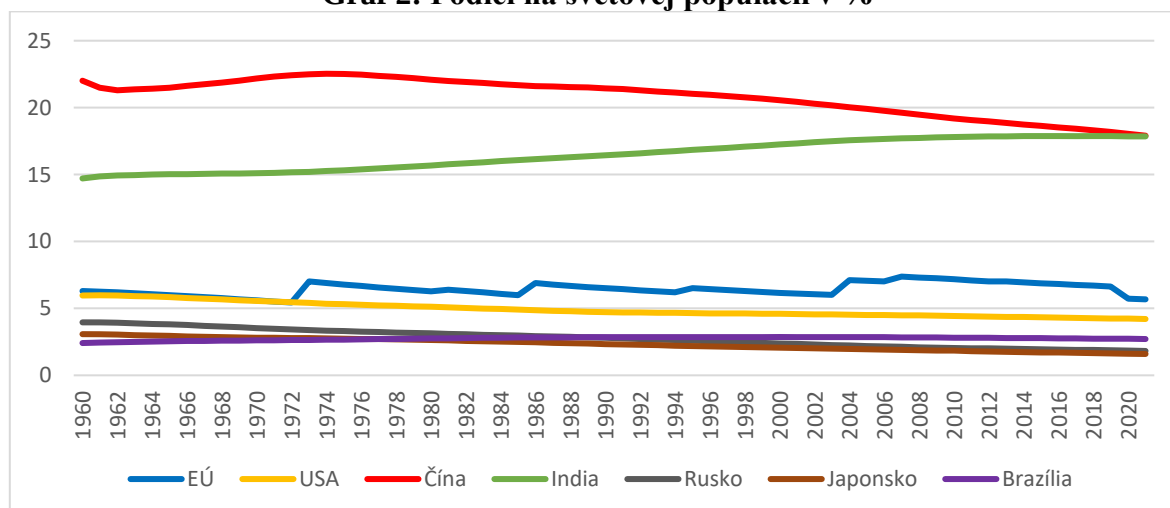
Graf 1: Podiel na rozlohe

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Svetová banka (2023): Land area (sq. km).

Hoci samotný počet obyvateľov automaticky neurčuje ekonomickú silu krajiny, je do istej miery obmedzujúcim prvkom pri raste ekonomiky a dosahovaní určitého podielu na svetovej ekonomike. Počet obyvateľov a podiel na svetovej populácii sú teda pre ekonomiky dôležitými ukazovateľmi. Podiel Európskej únie sa napriek jej rozširovaniu v sledovanom období znížil. Kým šesť zakladajúcich štátov malo na svetovej populácii v roku 1960 podiel 6,29 %, v súčasnosti je podiel dvadsiatich siedmich členských štátov Európskej únie len 5,67 %. Na grafe 2 vidíme, že pokiaľ ide o počet obyvateľov, Európska únia má najbližšie k USA, pričom podiely oboch týchto celkov na svetovej populácii majú klesajúcu tendenciu. Podiel Únie však klesá výrazne rýchlejšie ako podiel USA a Európska únia si pozíciu nad USA udržiava vďaka rozširovaniu počtu členov. Aj po Brexite je stále populácia Európskej únie väčšia ako populácia USA, ktorá bola v roku 2021 takmer 332 miliónov obyvateľov.

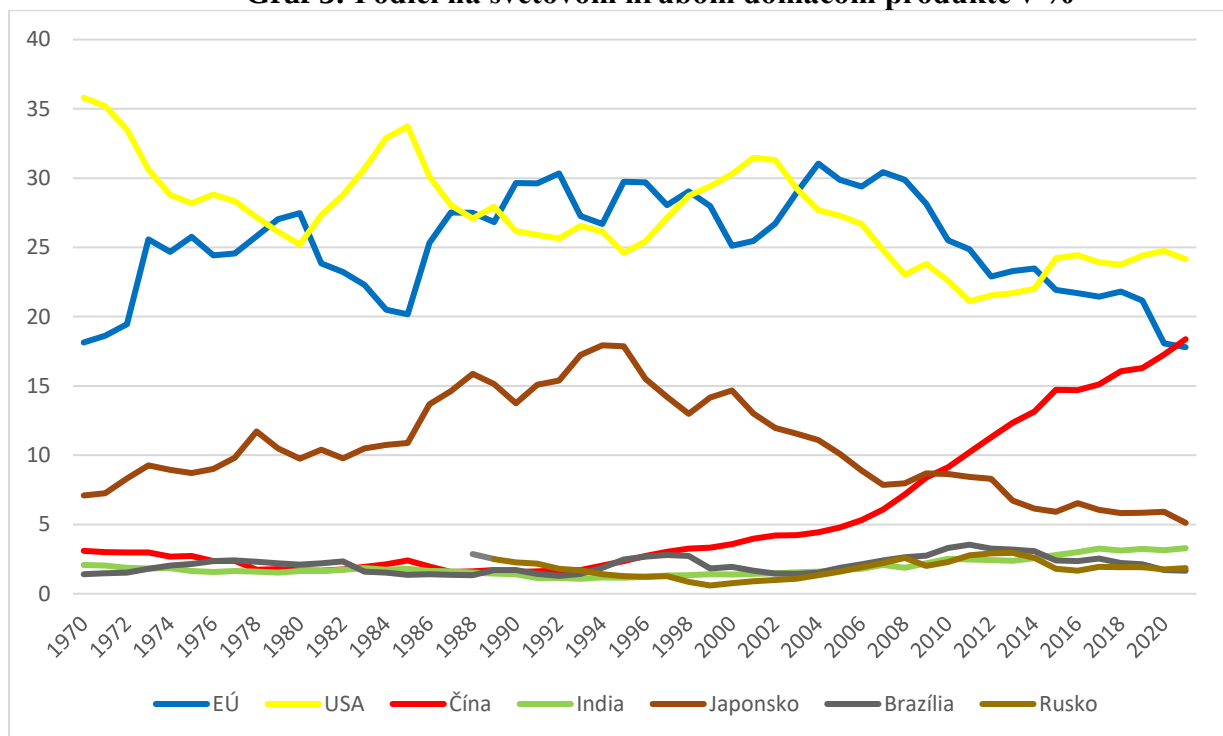
Graf 2: Podiel na svetovej populácii v %

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Svetová banka (2023): Population, total.

Z pohľadu ekonomického postavenie Európskej únie a ďalších ekonomických mocností je ale kľúčovým ukazovateľom hrubý domáci produkt a podiel jednotlivých štátov na celkovom svetovom hrubom domácom produkte. Práve vývoj tohto ukazovateľa je zobrazený na grafe 3. Aj na tomto grafe vidíme, že najbližšie pozícii Európskej únie je počas väčšiny sledovaného obdobia ekonomika USA, aj keď v posledných rokoch už Európsku úniu dobiehala a nakoniec aj predbehla ekonomika Číny. Na začiatku sledovaného obdobia boli členské štáty Európskych spoločenstiev stále v silne rastovej fáze trvajúcej od povojnovej obnovy a do Európskych spoločenstiev sa tiež pridala veľká ekonomika Spojeného kráľovstva. Dobiehanie USA bolo ale v 80. rokoch zastavené a celkový HDP sa tomu americkému začal vzdďaľovať. V období od 80. rokov môžeme vyrovňovanie veľkosti ekonomík USA a Európskej únie pripísať do značnej miery najmä rozširovaniam Európskej únie o nové členské štáty. Z grafu tiež vidíme, že nástup nových rýchlo sa rozvíjajúcich ekonomík po roku 2000 zasiahol negatívne podiel USA aj Európskej únie. Kým USA sa tento negatívny trend podarilo zvrátiť, podiel Európskej únie naďalej klesá a v roku 2021 sa pred Európsku úniu dostala už aj Čína. Hoci finančná kríza v roku 2009 zasiahla do istej miery celý svet, opätovné naštartovanie rastu bolo v Európskej únii komplikované dlhovou krízou v eurozóne. Prepád Európskej únie v roku 2020 bol okrem krízy spôsobenej ochorením Covid-19 znásobený Brexitom, teda odchodom druhej najväčšej ekonomiky Európskej únie.

Graf 3: Podiel na svetovom hrubom domácom produkte v %

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Svetová banka (2023): GDP (current US\$).

Zaostávanie za USA a Čínou by v budúcnosti mohla Európska únia spomaliť alebo zvrátiť ďalším rozširovaním, tak ako tomu bolo doteraz. Rozširovanie o kandidátske, prípadne potenciálne kandidátske krajiny Balkánu či východnej Európy by však zvýšilo hlavne rozlohu či počet obyvateľov. Negatívny demografický trend by bol prijatím týchto krajín ešte posilnený a na celkový hrubý domáci produkt by takéto rozšírenie malo veľmi malý vplyv.

Európska únia však stále patrí k najdôležitejším, najväčším a najvyspelejším ekonomikám sveta. Hoci Čína sa dostala pred Európsku úniu podľa celkového vyprodukovaného HDP, v ukazovateli HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily výrazne zaostáva. Zo sledovaných ekonomík je HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily vyššie iba v USA, a to 69 288 USD. Nižšie

hodnoty ako je priemer Európskej únie (48 480 USD) vykazujú teda všetky ostatné skúmané ekonomiky: Japonsko (42 940 USD), Ruská federácia (32 863 USD), Čína (19 338 USD), Brazília (16 031 USD) a India (7 242 USD).¹³

Postavenie Európskej únie v porovnaní so skúmanými ekonomikami nabáda k opatrnému optimizmu aj z pohľadu aktuálnej hodnoty ukazovateľa rastu HDP. Ten bol v roku 2021 výrazne ovplyvnený návrtom k HDP spred pandémie, čo prináša nezvykle vysoké miery rastu. Európska únia však rástla tempom 5,39 %, čo bolo rýchlejšie ako niektoré rozvíjajúce sa ekonomické mocnosti a ani za rastom USA (5,95 %) príliš nezaostávala. V tomto ukazovateli prekonal Európsku úniu aj Čína a India s mierami rastu 8,11 %, resp. 8,68 %. Ruská ekonomika narástla o 4,45 %, brazílska o 4,62 % a miera rastu japonskej ekonomiky bola iba 1,66 %.¹⁴

Záver

Európske spoločenstvá a neskôr Európska únia prešli od svojho vzniku pred viac ako 60 rokmi mnohými zmenami. Zmenila sa nielen členská základňa, ale aj ekonomika a svet, v ktorom toto zoskupenie existuje.

Cieľom tohto článku je identifikovať vývojové trendy postavenia meniacej sa Európskej únie vo svetovej ekonomike, a to vo vzťahu ku kľúčovým ekonomickým veľmociam 20. a 21. storočia. Ekonomiky, ktoré sme na základe prehľadu literatúry zvolili ako relevantné pre porovnanie s Európskou úniou sú USA, Čína, India, Japonsko, Brazília a Ruská federácia. Pri porovnávaní postavenia Európskej únie s ekonomickými veľmocami a so zvyškom sveta sme sa zamerali na základné ukazovatele určujúce ekonomickú, ale aj politickú silu štátov a medzinárodných integračných zoskupení, a to najmä na základe údajov zo Svetovej banky.

Na základe výsledkov tohto článku môžeme konštatovať, že napriek Európska únia aj po mnohých rozšíreniach stále geograficky zaberá relatívne malú časť sveta. Napriek tomu ide bezpochyby o jednu zo svetových mocností, už len svojim podielom na svetovej populácii. Hoci nedosahuje počty obyvateľov Číny či Indie, aj po Brexite je populačne silnejšia ako USA. Túto pozíciu si však EÚ zabezpečuje najmä zvyšovaním počtu členských štátov, keďže rast populácie Únie je slabý a prognózy hovoria dokonca o poklese počtu obyvateľov v nadchádzajúcom období.

Aj pozícia Európskej únie z pohľadu ukazovateľa celkového hrubého domáceho produktu je udržiavaná do veľkej miery rozširovaním. Aj napriek tomu je však po hospodárskej kríze a Brexite zaostávanie za USA čoraz jednoznačnejšie a v roku 2021 sa pred Európsku úniu dostala dokonca aj Čína.

V porovnaní s väčšinou skúmaných ekonomik si Európska únia zachováva silné postavenie v ukazovateli HDP na obyvateľa, kde zaostáva iba za USA a pred nastupujúcimi veľmocami má stále výrazný náskok. Pozitívne sa javí tiež relatívne silný rast ekonomiky po kríze spôsobenej ochorením Covid-19, v aktuálne dostupných údajoch sa však ešte neodzrkadľuje vojna na Ukrajine a jej dopad na ekonomiku Európskej únie a zvyšku sveta.

Pri negatívnom demografickom trende a zaostávaní európskeho HDP za americkým a dokonca čínskym je však otázne, či sa nebude postavenie Európskej únie vo svetovej ekonomike naďalej oslabovať, a či má ešte potenciál dobiehať zaostávanie ďalším rozširovaním, napríklad na Balkán, či na východ.

Použitá literatúra:

1. ALESINA, A. – GIAVAZZI, F. (2008): *The Future of Europe: Reform or Decline*. Cambridge, MA: MIT Press, 2008. ISBN 978-0-262-26147-0.

¹³ Svetová banka (2023): GDP per capita, PPP (current international \$).

¹⁴ Svetová banka (2023): GDP growth (annual %).

2. BERTOLDI, M. (2019): The European Union in the crisis of the postwar economic order. In: *Journal of Policy Modeling*, 2019, roč. 41, č. 3, s. 507-521.
3. European Union (2022): Key figures on Europe – 2022 edition. Máj 2022. ISBN 978-92-76-51643-9.
4. FOURÉ, J. – BÉNASSY-QUÉRÉ, A. – FONTAGNÉ, L. (2010): *The world economy in 2050: a tentative picture*. CEPII Working Paper 2010-27.
5. FREEMAN, D. (2017): Redistributing the EU-China economic relationship: the role of domestic change in China. In: *Asia Europe Journal*, 2017, roč. 15, č. 2, s. 187-198.
6. GREGG, S. (2013): *Becoming Europe: Economic Decline, Culture, and how America Can Avoid a European Future*. New York: Encounter Books, 2013. ISBN 978-1-59403-650-7.
7. HENGARI, A. T. (2012): The European Union and global emerging powers in Africa: Containment, competition or cooperation?. In: *South African Journal of International Affairs*, 2012, roč. 19, č. 1, s. 1-24.
8. CHRISTIANSEN, T. – MAHER, R. (2017): The rise of China-challenges and opportunities for the European Union. In: *Asia Europe Journal*, 2017, roč. 15, č. 2, s. 121-131.
9. JORGENSEN, D. W. – VU, K. M. (2013): The Emergence of the New Economic Order: Growth in the G7 and the G20. In: *Journal of Policy Modeling*, 2013, roč. 35, č. 3, s. 389-399.
10. KLEIN, L. – SALVATORE, D. (2013): Shift in the world economic center of gravity from G7 to G20. In: *Journal of Policy Modeling*, 2013, roč. 35, č. 3, s. 416-424.
11. NEAL, L. (2007): *The Economics of Europe and the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-68301-2.
12. Svetová banka (2023): GDP (current US\$). [online]. In: World Bank Open Data. [Citované 3. 3. 2023.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/>.
13. Svetová banka (2023): GDP growth (annual %). [online]. In: World Bank Open Data. [Citované 3. 3. 2023.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/>.
14. Svetová banka (2023): GDP per capita, PPP (current international \$). [online]. In: World Bank Open Data. [Citované 3. 3. 2023.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/>.
15. Svetová banka (2023): Land area (sq. km). [online]. In: World Bank Open Data. [Citované 3. 3. 2023.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/>.
16. Svetová banka (2023): Population, total. [online]. In: World Bank Open Data. [Citované 3. 3. 2023.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/>.

Kontakt:

Ing. Natália Zagoršeková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

KVALIFIKOVANÁ VÄČŠINA AKO EFEKTÍVNY ROZHODOVACÍ MECHANIZMUS PRE SEKTOR SPOLOČNEJ ZAHRANIČNEJ A BEZPEČNOSTNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE

QUALIFIED MAJORITY VOTING AS AN EFFECTIVE DECISION- MAKING MECHANISM FOR THE FIELD OF THE COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Tomáš Žipaj

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1,
974 01 Banská Bystrica, e-mail: tomas.zipaj@umb.sk

Abstrakt: Primárnym cieľom príspevku je predstavenie možného prechodu na model hlasovania prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny v sektore Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP), ako nahradenie aktuálneho rozhodovacieho mechanizmu, v podobe jednomyseľnosti. Aktuálny model v rámci SZBP, s potrebou dosahovania jednomyseľného prijímania rozhodnutí, bol zavedený ešte Maastrichtskou zmluvou a ostal v nezmenenej podobe až do súčasnosti. Potreba reformy rozhodovacích mechanizmov zaznieva z viacerých strán, z dôvodu udržania si konkurencieschopnosti EÚ, v porovnaní so silnými štátnymi aktérmi, keď je nutná promptná reakcia na globálne hrozby. Vychádzajúc z vyššie uvedeného, tak príspevok sumarizuje viaceré argumenty, prečo by práve prechod na hlasovanie prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny priniesol do sektora SZBP potrebnú flexibilitu. Prvá časť príspevku popisuje aktuálne nastavenie rozhodovacích mechanizmov pre sektor SZBP, ktoré vychádza z ponechania značne tvrdého medzivládneho charakteru. Druhá časť je venovaná už konkrétne princípu kvalifikovanej väčšiny, ako perspektívnemu modelu pre pozdvihnutie akcieschopnosti silného geopolitického aktéra.

Kľúčové slová: jednomyseľnosť, kvalifikovaná väčšina, rozhodovacie mechanizmy, Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, Európska únia

JEL klasifikácia: F53, N44

Abstract: The primary aim of the paper is to present a possible transition to a qualified majority voting model in the field of the Common Foreign and Security Policy (CFSP), as a replacement for the current decision-making mechanism, in the form of unanimity. The current model within the CFSP, with the need to achieve unanimous decision-making, was introduced by the Maastricht Treaty and has remained unchanged until now. The need to reform decision-making mechanisms is heard from several actors, due to maintaining the EU's competitiveness, compared to strong state actors, when a prompt response to global threats is necessary. Based on this, the paper summarizes several arguments why the transition to qualified majority voting would bring the necessary flexibility to the field of the CFSP. The first part of the paper describes the current setting of the decision-making mechanisms for the CFSP sector, which are based on strong intergovernmental character. The second part is devoted specifically to the principle of the qualified majority, as a perspective model for increasing the EU's ability to act as a strong geopolitical actor.

Key words: unanimity, qualified majority, decision-making mechanisms, Common foreign and security policy, European Union

JEL Classification: F53, N44

Úvod

Súčasná dynamika premien v rámci globalizačných a integračných procesov dokumentuje stav, keď je budúcnosť vývoja zmien v globálnom politickom prostredí značne problémová, keďže dochádza k obmedzeniu predvídateľnosti budúceho vývoja na globálnej úrovni. Napriek nejednoznačnému vývoju musia byť jednotliví aktéri schopní prinášať promptné reakcie, za predpokladu, pokiaľ si chcú významní geopolitickí aktéri udržiavať svoje stávajúce pozície. Na základe rýchlej dynamiky zmien sú vysoké nároky kladené aj na samotný európsky integračný priestor, keďže súčasné vedenie Európskej komisie sa usiluje o posilnenie medzinárodnej pozície, keď by mala aj EÚ zohrávať kľúčovú rolu pri riešení aktuálnych globálnych problémov a bezpečnostných výziev.

Ako výrazný problém sa však ukazuje stav v rámci SZBP, ktorá vykazuje výnimočne silný medzivládny charakter, keď v rámci vývoja došlo len k nepatrenému posilneniu nadnárodného princípu. EÚ tak stále nie je dostatočne schopná naplno prekonať zahraničnopolitické stanoviská jednotlivých členských štátov k významným otázkam, nadnárodná úroveň nedokáže konať nezávisle od jednomyselne prijatých rozhodnutí. Napriek vyššie uvedením okolnostiam, sa EÚ svojim vonkajším pôsobením a realizovanými aktivitami snaží prispievať k formovaniu globálneho politického prostredia. Nadnárodne štruktúry sú však značne obmedzované nutnosťou dosiahnutia dohody medzi všetkými predstaviteľmi členských štátov, čo sa javí ako čoraz viac komplikovanejšie. Udalosti akými boli finančná kríza, vojna v Sýrii, prípadne migračné krízy, spolu so sebou iba priniesli vytvorenie ďalších deliacich línií obmedzujúcich akcieschopnosť EÚ. Práve z dôvodu zvýšenia konkurencieschopnosti v medzinárodnom prostredí, kde chce EÚ držať krok so štátnymi aktérmi, je nutné zamýšľať sa nad možnou zmenou primárneho rozhodovacieho mechanizmu sektora SZBP, v podobe jednomyselnosti, a to pomocou prechodu na hlasovanie prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny. Zmena však môže nastať len za predpokladu súhlasného stanoviska predstaviteľov všetkých členských štátov, keďže revízia primárneho práva EÚ si vyžaduje jednomyselný súhlas.

Cieľom príspevku je predstavenie možného prechodu na model hlasovania prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny v oblasti SZBP, keďže aktuálne rozhodovanie vychádzajúce z princípu jednomyselnosti limituje EÚ v rámci formovania globálneho politického priestoru. Príspevok v úvodnej časti predstavuje aktuálne nastavenie rozhodovacích mechanizmov sektora SZBP, ako sú upravené v podmienkach primárneho práva EÚ, keď vychádzajú zo zakladajúcich zmlúv. V druhej časti príspevku sú zosumarizované argumenty oboch strán, teda zástancov, ako aj odporcov aktuálne nastaveného rozhodovacieho rámca. V rámci druhej časti príspevku je poukázané aj na konkrétne príklady, keď princíp jednomyselnosti obmedzoval vonkajšie pôsobenie európskeho integračného priestoru.

1 Aktuálne nastavenie rozhodovacích mechanizmov v sektore Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie

SZBP sa v súčasnosti považuje za jednu z kľúčových oblastí EÚ, keďže po nástupe nového vedenia Európskej komisie, je od roku 2019 oblasti SZBP EÚ venovaná zvýšená pozornosť. Medzi základné úlohy SZBP sa zaradzuje riešenie konfliktov, podpora medzinárodného porozumenia a dodržiavanie určených medzinárodných pravidiel, na základe princípov medzinárodného práva. Medzi primárne úlohy SZBP patrí snaha o zachovanie mieru, podpora multilaterálnej spolupráce, participácia pri posilňovaní medzinárodnej bezpečnosti, rovnako aj prispievanie k rozvoju princípov demokracie a právneho štátu, dôraz je kladený aj na presadzovanie dodržiavania základných ľudských práv a slobôd. Súčasťou SZBP je aj sektor obrany, na jeho účely bola zriadená Spoločná bezpečnostná a obranná politika (SBOP), tá

pokrýva obrannú a vojenskú sféru, ako aj sektor civilného krízového riadenia.¹ Práve prostredníctvom SZBP je jednotlivým členským štátom poskytnutý priestor pre podieľanie sa na formovaní zahraničnej politiky silného celku, ktorého hlas výraznejšie zaväzí v medzinárodnom prostredí, ako keby šlo o osobitné konania jednotlivých členských štátov.

Základným rozhodovacím mechanizmom sektora SZBP je jednomyselné uznávanie, inštitucionálne vykonávané na úrovni Európskej rady a Rady EÚ, keď sa hlasovania zúčastňujú vrcholní predstavitelia členských štátov, ako aj príslušní rezortní ministri. Jednomyselnosť bola ako primárny rozhodovací mechanizmus SZBP ustanovená už v Zmluve o Európskej únii: „*Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika podlieha osobitným pravidlám a postupom. Vymedzuje a vykonáva ju jednomyselne Európska rada a Rada s výnimkou prípadov, keď sa v zmluvách ustanovuje inak.*“² Pre dosiahnutie jednomyselného schválenia je potrebné, aby zástupcovia členských štátov plne daný návrh podporili, rovnako je nutná prítomnosť zástupcu za každý členský štát. Pokiaľ by sa hlasovania o návrhu s potrebou jednomyselnou prijatia nezúčastnil zástupca čo i len za jeden členský štát, nebolo by možné v danom čase hlasovanie realizovať.³

Amsterdamská zmluva priniesla do rozhodovacích mechanizmov SZBP novinku, a to v podobe inštitútu konštruktívneho zdržania sa, to môže byť uplatňované na úrovni Rady EÚ. Nedodaním súhlaseného stanoviska od predstaviteľa členského štátu sa v prípade konštruktívneho zdržania sa nezabráni jeho zablokovaniu, čo malo priniesť väčšiu flexibilitu konania EÚ navonok. Inštitút konštruktívneho zdržania sa je možné uplatniť len v situáciách, keď k tomu pristúpi maximálne tretina členských štátov, ktoré reprezentujú minimálne tretinu celkového počtu obyvateľov EÚ, inak je prijatie rozhodnutia kompletne zamietnuté.⁴ Hoci sa v článku 31, pri konštruktívnom zdržaní sa, uvádza: „*V duchu vzájomnej solidarity sa dotknutý členský štát zdrží akéhokoľvek konania, ktoré by mohlo byť v rozpore alebo prekážať konaniu Únie založenom na tomto rozhodnutí, pričom ostatné členské štáty jeho stanovisko rešpektujú,*“⁵ no vo viacerých prípadoch môžeme byť svedkami konania členských štátov, ktoré je nie sú vykonávané v súlade s prijatými rozhodnutiami.

Zmluva z Nice pridala do sektora SZBP možnosť využitia inštitútu rozšírenej spolupráce,⁶ s cieľom legalizácie vonkajšej činnosti realizovanej obmedzeným počtom členských štátov. Členské štáty, ktoré prejavia záujem o vytvorenie rozšírenej spolupráce sú povinné zaslať oficiálnu žiadosť Rade EÚ, ktorá po vzájomných konzultáciách s Európskou komisiou a Európskym parlamentom rozhodne o jej prípadnej realizácii. Po súhlasom stanovisku formálne dozerá na výkon rozšírenej spolupráce v rámci SZBP Vysoký predstaviteľ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku (Vysoký predstaviteľ), ten informuje o jej vývoji a postupoch príslušné spoločné európske inštitúcie, ako aj členské štáty mimo jej výkonného rámca.⁷ Inštitút rozšírenej spolupráce ja však často uvádzaný ako príklad neefektívnej inovácie, a to nielen v rámci sektora SZBP. Celkovo, v rámci EÚ, bol inštitút posilnenej spolupráce vyžitý iba päťkrát, no z toho ani raz v rámci SZBP.⁸ Ako časté dôvody sú uvádzané prísne požiadavky na jej zriadenie, rovnako to sú aj náročné postupy, pri ktorých dochádza často k vnútorným rozporom medzi dotknutými štátmi. Z tohto dôvodu sme boli svedkami vzniku viacerých neformálnych koalícií členských štátov, než by členské štáty pristúpili k zriadeniu rozšírenej spolupráce.⁹

¹ Informačné listy o Európskej únii. (2022): Zahraničná politika: ciele, nástroje a dosiahnuté výsledky

² Zmluva o Európskej únii (konsolidované znenie) (2012): čl. 24

³ EU MONITOR: Council decides by unanimity.

⁴ BLOCKMANS, S. (2017): Differentiation in CFSP: Potential and Limits. s. 4-5.

⁵ Zmluva o Európskej únii (konsolidované znenie) (2012): čl. 31.

⁶ Angl. Enhanced cooperation

⁷ Informačné listy o Európskej únii. (2022): Zahraničná politika: ciele, nástroje a dosiahnuté výsledky.

⁸ GREVI, G. a kol. (2020): Differentiated Cooperation in European Foreign Policy: The Challenge of Coherence.

⁹ ŽIPAJ, T. (2021): Jednomyselnosť ako limit Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie.

Posledná významná revízia, v podobe Lisabonskej zmluvy, ponechala jednomyselné uznávanie ako základný rozhodovací mechanizmus sektora SZBP. V rámci lisabonskej revízie však bol rozšírený počet prípadov, keď v rámci Rady EÚ postačuje na prijatie rozhodnutia súhlasné stanovisko kvalifikovanej väčšiny. Súhlas kvalifikovanej väčšiny momentálne postačuje v prípade výkonu jednotných akcií, pri stanovení spoločných stratégií, rovnako tak pri menovaní osobitných zástupcov. Naopak, prijímať rozhodnutia prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny nie je možné prípadoch, ktoré majú priamy dosah na obrannú a vojenskú politiku. Na úrovni Európskej rady je v rámci otázok ohľadom SZBP hlasovacie právo priznané iba zástupcom členských štátov, z hlasovania sú vylúčení predseda Európskej rady a predseda Európskej komisie.¹⁰

V novembri 2014, bol v rámci Rady EÚ zavedený nový prístup pri hlasovaniach s potrebou dosiahnutia kvalifikovanej väčšiny, keď do platnosti vstúpilo pravidlo tzv. dvojitej väčšiny. Pri pravidle dvojitej väčšiny nie je uplatňovaný princíp jeden štát – jeden hlas,¹¹ keď sa nepozera len na počet členských štátov, no je potrebné brať do úvahy aj súčet počtu obyvateľov, ktoré tieto členské štáty na úrovni Rady zastupujú. Kvalifikovanú väčšinu je tak možné dosiahnuť vtedy, ak za daný návrh v Rade hlasuje minimálne 55 % členských štátov,¹² no tie musia reprezentovať najmenej 65 % celkového počtu obyvateľov EÚ.^{13,14} Pri rozhodovaní kvalifikovanou väčšinou v rámci SZBP však platí špeciálna výnimka, keď môžu zástupcovia členských štátov využiť tzv. *"brzdu"*, keď je Vysoký predstaviteľ povinný daný návrh prepracovať. Pokiaľ ani po prepracovaní nie je možné nájsť súhlas na hlasovanie prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny, tak následne je tento návrh postúpený Európskej rade, kde sa pre úspešné schválenie vyžaduje prijatie prostredníctvom jednomyselného uznesenia.¹⁵

2 Kvalifikovaná väčšina ako mechanizmus potrebnej flexibility pre sektor Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky

Diskusie o možnej zmene rozhodovacích mechanizmov v rámci SZBP nie sú úplnou novinkou, no po dlhšom čase sa opäť do popredia otázky novej zmeny dostali prostredníctvom Konferencie o budúcnosti Európy (KOBÉ). KOBÉ otvorila viacero zásadných otázok ohľadom budúceho smerovania integračného priestoru, pričom sa dotkla aj otázky kauzálneho vzťahu medzi rozhodovacími mechanizmami sektora SZBP a postavením EÚ na medzinárodnej scéne, keďže pozícia EÚ v rámci globálneho politického priestoru je nimi priamo determinovaná. Po zhodnotení mnohých podnetov a odporúčaní vyplynul aj priamy návrh zlepšenia schopnosti prijímania účinných, no najmä rýchlych rozhodnutí, a to aj v sektore SZBP ako základného rámca vonkajšej činnosti EÚ.¹⁶ Cieľom prijatia efektívnejšieho rozhodovacieho mechanizmu je zabezpečenie účinných reakcií smerom navonok, pretože len tak EÚ dokáže zohrávať skutočnú rolu globálneho aktéra a konkurovať silným štátnym aktérom v dynamicky rozvíjajúcom sa prostredí.

Tejto otázke sa priamo dotkla aj Ursula von der Leyen, keď hneď vo svojej prvej Správe o stave Únie vyzvala na rozšírenie oblastí, pri ktorých by v rámci SZBP postačovalo kladné stanovisko kvalifikovanej väčšiny. Apelovala predovšetkým na oblasti sankcií a ľudských práv, keďže počet bezpečnostných a humanitárnych kríz bude mať v nasledujúcich rokoch takmer

¹⁰ Lisabonská zmluva, ktorou sa mení Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva. (2007).

¹¹ Angl. One State - One Vote

¹² Momentálne minimálne 15 členských štátov

¹³ Aktuálne približne 285 miliónov obyvateľov

¹⁴ EUR-LEX: Glosár súhrnov- Kvalifikovaná väčšina.

¹⁵ University of Portsmouth. (2022): Decision making in Common foreign and security policy.

¹⁶ DRACHENBERG, R. (2022): The Conference on the Future of Europe and the European Council: How far is there a shared policy agenda for the future?. s. 25.

isto stúpajúcu tendenciu.¹⁷ Hoci post predsedu Európskej komisie má v otázkach SZBP len zanedbateľné právomoci, aktuálna predsedníčka sa tieto postoje snaží presadiť predovšetkým na pôde Európskej rady. Problematikou ohľadom rýchlejších a efektívnejších reakcií zo strany EÚ sa zaoberá aj tzv. Strategický kompas, ten si dal za úlohu konkrétnejšie vymedziť nové výzvy a ciele v sektore spoločnej bezpečnosti a obrany, a to v horizonte nasledujúcich 10 rokov. Práve druhý pilier novo-vypracovaného kompasu nesie názov „*Konať rýchlo a rozhodne v časoch krízy*“, čím tvorcovia kompasu apelujú na vrchných predstaviteľov členských štátov, aby pristúpili k možnej zmene rozhodovacích mechanizmov, v podobe upustenia od vyžadovania princípu jednomyselnosti.¹⁸ K výzvam ohľadom reformy rozhodovacích mechanizmov sa rázne pridal aj nemecký kancelár Olaf Scholz, ten vyzýval na zrušenie možnosti národného veta.¹⁹

2.1 Argumenty obhajujúce zachovanie princípu jednomyselnosti ako primárneho rozhodovacieho mechanizmu SZBP

Obhajcovia zachovania princípu jednomyselnosti apelujú na fakt, že práve jednota by mala byť najväčšou silou EÚ prezentovanou navonok. Jedným zo zástancov ponechania súčasného nastavenia rozhodovacích mechanizmov je aj predseda Európskej rady Charles Michel, ktorý poukazuje na to, že práve potreba dosiahnutia jednomyselného uznášanania núti predstaviteľov členských štátov hľadať kompromisy a rokovať o dosiahnutí spoločného cieľa.²⁰ Viacero predstaviteľov z úrovne EÚ podporuje uvedený argument predsedu Európskej rady, s odvolaním sa na možné zahraničnopolitické rozdelenie EÚ. Podľa zástancov ponechania jednomyselnosti by práve EÚ mala intenzívnejšie komunikovať so zástupcami členských štátov, aby boli jasne stanovené záujmy a limity, v rámci ktorých je možné postupovať pri navrhovaní spoločných rozhodnutí. Práve lepšia príprava rokovaní, ktorým by predchádzala intenzívna komunikácia ohľadom postojov a záujmov členských štátov ku konkrétnym otázkam, by tak bola základným referenčným bodom urýchlenia a zefektívnenia medzištátneho vyjednávania, keďže predložené návrhy by už obsahovali kompromisné stanoviská.²¹

Výzva ohľadom vypracovania kvalitných referenčných rámcov pre medzištátne rokovania by tak stála pred predsedom Európskej rady a Vysokým predstaviteľom, ich úrady by mali byť tie, ktoré by mali byť schopné vypracovať najpriateľnejšiu spoločnú pozíciu naprieč predstaviteľmi členských štátov. Predložené návrhy by museli byť dostatočne diplomaticky prepracované, pričom by bolo nutné do úvahy brať rôznorodé národné záujmy, to by zvyšovalo šance na zrýchlenie vyjednávania. Prezident Európskej rady a Vysoký predstaviteľ by zastrešovali rozhovory s vládami členských štátov, tým by predstavovali výhodnosť vypracovaných návrhov.²²

Rovnako sa vyslovujú za zachovanie jednomyselnosti predstavitelia, u ktorých je možno bádať tendencie euroskepticizmu, populizmu, ako aj obdobné postoje proti zvýšeniu právomoci zo strany EÚ. Politické sily hlásajúce nadradenosť Bruselu je dnes možno nájsť naprieč celým spektrom členských štátov, či už s väčšou alebo menšou podporou zo strany verejnosti. Takzvané nacionalistické smerovania sa ukazujú ako veľká prekážka pre potrebné reformy vo viacerých sektoroch, SZBP nevynímajúc.²³ Hlavná opozícia prechodu na hlasovanie kvalifikovanou väčšinou argumentuje obavami zo straty suverenity, keď by im

¹⁷ VON DER LEYEN, U. (2020): Správa o stave Únie 2020.

¹⁸ A Strategic Compass for Security and Defence (2022).

¹⁹ ZACHOVÁ, A. a kol. (2022): Czech Presidency takes EU countries' temperature on block reforms.

²⁰ REPČYS, I. (2022): The pros and cons of unanimity in EU's foreign policy and what's better for Lithuania.

²¹ KUUSIK, P. (2019): The EU as a Global Actor: Not Today, Maybe Tomorrow.

²² TECHAU, J. (2015): The Five Structural Problems of EU Foreign Policy.

²³ ŽIPAJ, T. (2021): Jednomyselnosť ako limit Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie.

rozhodnutia prijaté na úrovni EÚ boli vnucované, nebolo by možné využívať inštitút národného veta. Práve upustenie od potreby dosiahnutia jednomyselnosti by tak mohlo výrazne prispieť k nárastu tvrdého euroskepticizmu, keďže členské štáty s nesúhlasným stanoviskom by prezentovali verejný odpor prijatých rozhodnutí.²⁴

Proti prechodu na hlasovanie kvalifikovanou väčšinou v sektore SZBP sa argumentuje aj možným oslabením demokratickej legitimacy v priestore EÚ. Reťazec demokratickej legitimacy by bol prerušený, ak by vlády členských štátov pociťovali pri prehlasovaní pocit krivdy. Mechanizmus v podobe možného veta predstavuje pre zástupcov členských štátov na úrovniach Európskej rady a Rady EÚ istú politickú moc, prostredníctvom ktorej nie je možné pristúpiť k hlasovaniu pokiaľ nie je do návrhu zapracovaná časť ich požiadaviek.²⁵ Nútené prehlasovanie by len prispievalo k prehľbovaniu nedôvery medzi členskými štátmi, ktorá je už aj dnes dosť naštrbená, čo by v konečnom dôsledku oslabovalo celý integračný priestor nie len navonok, ale výrazne aj do vnútra.²⁶

Opozícia k prechodu na hlasovanie prostredníctvom kvalifikovanej väčšiny pochádza aj zo skupiny menších členských štátov, tie sa obávajú prehlasovania zo strany štátov s väčším počtom obyvateľov. Striktne sa proti zavedeniu kvalifikovanej väčšiny v otázkach SZBP vyslovili napríklad Maďarsko, Poľsko, Rakúsko, alebo Litva. Svoju pozíciu v otázke zmeny primárneho rozhodovacieho mechanizmu jasne neprezentovali Slovensko, Česko ani Estónsko. Na strane druhej, najväčšími zástancami reformy, v podobe prechodu na hlasovanie kvalifikovanou väčšinou, sú Nemecko, Francúzsko, rovnako tak aj Španielsko.

Európska zahraničná politika by tak pri nastavení rozhodovacieho mechanizmu na kvalifikovanú väčšinu umožňovala väčším a silnejším členským štátom presadzovanie ich zahraničnopolitických záujmov, tie by boli následne prezentované ako záujmy a postoje celého integračného priestoru. Externalizáciou svojich zahraničnopolitických záujmov na nadnárodnú úroveň by tak väčšie členské štáty využívali SZBP ako tzv. efekt štítu,²⁷ keď by svoje konanie navonok mohli prezentovať ako celoeurópske, čím by sa zvyšovala ich kredibilita. Rovnako efekt štítu ponúka možnosť pri znižovaní nákladov na vykonávanie kontroverznej politiky, za čo je považované zavádzanie politických alebo hospodárskych sankcií voči tretím štátom.

2.2 Argumenty podporujúce prechod na hlasovací mechanizmus kvalifikovanej väčšiny v sektore SZBP

Jedným z argumentov podpory kvalifikovanej väčšiny sa ukazuje sporné využívanie práva veta, keď si prostredníctvom neho členské štáty riešia záujmy svojho domáceho priestoru, bez ohľadu na širšie potreby zastrešujúce celý integračný priestor. Jedným z príkladov je aj stav, ktorý nastal pri hlasovaní o sankciách voči Bielorusku na jeseň 2020. Právo vetovať návrh využila Cyperská republika, primárnym dôvodom vetovania návrhu však nebol nesúhlas so sankciami ako takými, no cyperskí predstavitelia touto cestou požadovali prísnejší postup zo strany EÚ voči Turecku. Samotný návrh bol napokon schválený až po týždňoch hľadania kompromisného východiska, hoci na prijatí sankcií bola všeobecná zhoda od počiatku rokovania.²⁸ Z dôvodu vyčkávania dosiahnutia kompromisného riešenia stagnovala celá EÚ, keďže nedokázala zaujať jednotný postoj, to len opäť prispelo k prehľbovaniu internej nedôvery a signálnu nejednotnosti navonok.

²⁴ REPČYS, I. (2022): The pros and cons of unanimity in EU's foreign policy and what's better for Lithuania.

²⁵ DUFF, A. (2021): Vote versus veto: the case for more Council democracy.

²⁶ LATICI, T. (2021): Qualified majority voting in foreign and security policy: Pros and Cons.

²⁷ Angl. Shield effect

²⁸ MINTEL, J – ONDARZA, N. (2022): More EU Decisions by Qualified Majority Voting – but How?

Obdobným prípadom, ako tomu bolo pri využití veta Cyperskej republiky, sa aktuálne javí vystupovanie predstaviteľov Maďarska, ktoré výrazne zbrzdilo prijatie šiesteho balíka sankcií voči Ruskej federácii, po tom čo vojensky atakovala Ukrajinu. Hoci sa obdobie mesiaca, po ktorom sa predstavitelia dopracovali k výsledku môže zdať relatívne krátke, no vzhľadom na vážnosť situácie v bezprostrednom susedstve, ako aj prezentovania spoločného postoja voči Ukrajine, opäť raz nebolo možné konať promptne. Hoci sa Maďarsku v rokovacom procese urobilo mnoho ústupkov, následne vyrukovalo s novými, ktoré museli byť na nadnárodnej úrovni riadne prediskutované.²⁹ Aj v tomto prípade sa poukazuje na možnosť vetovať návrhy, ako na neefektívny mechanizmus, ktorý oslabuje pôsobenie EÚ navonok, keď si v podstate každý členský štát môže klásť individuálne požiadavky.

Prechod na hlasovanie kvalifikovanou väčšinou by rovnako prispel aj k eliminácii tzv. trójskych koňov, čiže členských štátov, ktoré by sa nechali ovplyvniť externým aktérom a jeho záujmami. Pri nastavení jednomyseľného rozhodovania postačuje externému aktérovi, aby sa dohodol čo i len s jedným členským štátom, ktorý môže predmetné hlasovanie zablokovať. Ide napríklad o hlasovania o uvalení sankcií, keď aktérom z externého prostredia stačí nadviazať bilaterálny dialóg s niektorým z členských štátov, jeho primárnym cieľom je presvedčiť členský štát k vetovaniu takto postaveného návrhu. K rovnakým situáciám môže dochádzať pri mocenských záujmoch silných geopolitických aktérov, pokiaľ by neboli plne stotožnení s postojmi, ktoré chce EÚ ako ich konkurent zaujať.³⁰ Pri kvalifikovanej väčšine by tak externým aktérom nepostačovalo dostať na stranu svojich záujmov len jeden členský štát, svoje záujmy by museli pretlačiť do približne tretiny ich celkového počtu, čo je z hľadiska dosiahnutia vplyvu omnoho náročnejšie na finálnu realizáciu.

Zástancovia zmeny ohľadom rozhodovacích mechanizmov poukazujú na fakt, že postoje jednotlivých členských štátov sa v zahraničnopolitických agendách rozlišujú čoraz viac, čo prispieva aj k stagnácii sektora SZBP. Naviazaním na princíp jednomyseľného rozhodovania je obmedzovaná aj funkcia Vysokého predstaviteľa, pretože ten môže prezentovať ako spoločné postoje Únie iba tie, za ktoré sa jednomyseľne súhlasne vyslovili oprávnení predstavitelia všetkých členských štátov.³¹ Tento názor zastáva aj aktuálny Vysoký predstaviteľ Josep Borrell, ktorý argumentuje tým, že kvalifikovanú väčšinu je dnes možné využívať pri nastavovaní pravidiel jednotného trhu, prípadne spoločnej klimatickej agendy, pričom on tieto sektory nepovažuje za menej citlivé pokiaľ ich dáva do kontrastu so SZBP. Pokiaľ však táto zmena nenastane, tak Borrell vyzýva predstaviteľov členských štátov k využívaniu aktuálne platného rozhodovacieho mechanizmu, v podobe konštruktívneho zdržania sa, čo je podľa neho prvý krok k efektívnejšiemu výkonu spoločnej zahraničnej politiky.³²

Opozícia aktuálne nastaveného rozhodovacieho rámca poukazuje na stav postupného oslabovania pozície EÚ voči ostatným, predovšetkým silným štátnym aktérom. Ako najväčšia slabina sa ukazuje neschopnosť nachádzať spoločné stanoviská, predovšetkým ohľadom aktuálnych bezpečnostných otázok, čo sa pri nestabilite bezpečnostného prostredia začína ukazovať ako veľký nedostatok. Pokiaľ nebudú členské štáty schopné prijímať spoločné stanoviská na pôde EÚ, presunú sa ich aktivity do iných medzinárodných organizácií, v otázkach bezpečnosti a obrany to bude s veľkou pravdepodobnosťou NATO, kde disponuje členstvom až 21 členských štátov EÚ.³³ EÚ tak môže postupne prichádzať o potenciál prispievania k globálnemu líderstvu, čo bude v konečnom dôsledku limitovať aj samotný geopolitický potenciál.

²⁹ MOENS, B. – BARIGAZZI, J. – LYNCH, S. (2022): Hungary throws new spanner into EU sanction talks.

³⁰ ORENSTEIN, M. – KELEMEN, R. (2017): Trojan Horses in EU foreign Policy.

³¹ ŽIPAJ, T. (2021): Jednomyseľnosť ako limit Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie.

³² BORRELL, J. (2020): When member states are divided, how do we ensure Europe is able to act?

³³ TECHAU, J. (2015): The Five Structural Problems of EU Foreign Policy.

Efektívna zmena rozhodovacích mechanizmov však môže byť účinná len za predpokladu, ak budú rozdiely v národných záujmoch mierne a prehlasované členské štáty budú môcť rozhodnutie prijať s istou mierou ochoty. V týchto prípadoch by hlasovanie kvalifikovanou väčšinou pomohlo prekonať odlišne identifikované preferencie v rámci národných záujmov, ktoré doteraz príliš často podkopávali vonkajšie pôsobenie EÚ. Ak by však boli rozdiely v národných záujmoch podstatné, rozhodnutia na základe hlasovania kvalifikovanou väčšinou by boli rozdeľujúce, napadnuté a v konečnom dôsledku neúčinné. V takýchto prípadoch už aj dnes zmluvy umožňujú členskému štátu zabrániť hlasovaniu, ak je v stávke kritický národný záujem.³⁴ Práve výzvy pre multilaterálny poriadok by však mali slúžiť ako zjednocujúca sila medzi členskými štátmi, keďže svet mimo Európy sa odkláňa od európskeho modelu medzinárodného poriadku založeného na pravidlách, zloženého z veľkého množstva liberálnych demokracií.

Záver

Diskusie ohľadom vhodnosti mechanizmu jednomyselnosti pre sektor SZBP sa vedú prakticky už od prijatia amsterdamskej revízie. Nový impulz pre túto tému prišiel s nástupom aktuálneho vedenia Európskej komisie, ktoré si určilo ako jednu zo svojich hlavných priorít silnejšie pôsobenie EÚ navonok. Jedným z posledných príspevkov bola KOBE, ktorá ako jeden zo svojich záverov vyvodila potrebu efektívnejšieho konania a zvýšenia akcieschopnosti v sektore vonkajších vzťahov.

Aktuálne nastavené rozhodovacie mechanizmy pripúšťajú aj dnes možnosť upustiť od potreby jednomyselného uznášanía, no členské štáty k nemu nepristupujú a využívajú možnosť vetovania návrhov. Zástancovia zachovania aktuálneho nastavenia akcentujú na jednotnosť a súdržnosť, tá by mala panovať naprieč celým integračným priestorom, pričom navonok má dochádzať ku konaniu, za ktoré sa súhlasne vyslovili všetky členské štáty. Právo veta si plánujú ponechať ako istú poistku, ktorá im garantuje možnosť presadzovať individuálne požiadavky. Na druhej strane, však dlhé a namáhavé rokovania poukazujú na nejednotnosť a ťažkopádnosť, čo značne prispieva k oslabeniu EÚ na globálnej úrovni.

Kvalifikovaná väčšina sa ukazuje ako jasne efektívnejší mechanizmus pri rozhodovaní, keď by si na nadnárodnej úrovni nemohli členské štáty tak jednoducho presadzovať svoje domáce požiadavky. Rovnako by bolo zamedzované vplyvom z externého prostredia, keďže bilaterálne vzťahy a záujmy členských štátov by zohrávali oveľa menšiu rolu. Vysoký predstaviteľ by mohol konať v oveľa širších intenciách, to by znamenalo aktívnejšie prezentovanie pozícií EÚ navonok, keď by nemusel čakať na výsledok neefektívnych rokovaní, kým by boli zapracované požiadavky všetkých členských štátov. EÚ by tak bola schopná ukázať, že vie efektívne reagovať na narastajúce globálne hrozby a výzvy, keď by ako relevantný aktér prispievala k ich riešeniu. Ako problém sa však môže dostaviť rozdelenie EÚ na dva protichodné bloky, pokiaľ by prehlasované členské štáty konali priamo proti nastavanej zahraničnopolitickej línii.

Záverom však treba podotknúť, že možnosť zmeny rozhodovacích mechanizmov nie je v najbližších rokoch reálna. Zmena by musela nastať revíziou zakladajúcich zmlúv, tá by musela byť odsúhlasená predstaviteľmi všetkých členských štátov, čo je len veľmi ťažko dosiahnuteľné pri narastajúcich tendenciách euroskeptizmu a pravicového populizmu v takmer celom európskom integračnom priestore.

³⁴ SCHUETTE, L. (2019): QMV+ CFSP= A-OK.

Použitá literatúra:

1. *A Strategic Compass for Security and Defence*. (2022). [online]. European Union External Action. [cit. 4. 1. 2023]. Dostupné na internete: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-0_en
2. BORREL, J. (2020): *When member states are divided, how do we ensure Europe is able to act?* [online]. European Union External Action. [cit. 9. 1. 2023]. Dostupné na internete: https://www.eeas.europa.eu/eeas/when-member-states-are-divided-how-do-we-ensure-europe-able-act-0_en
3. BLOCKMANS, S. (2017): *Differentiation in CFSP: Potential and Limits*. Re-Founding Europe. 14 s. ISBN 978-88-9368-032-5.
4. DRACHENBERG, R. (2022): *The Conference on the Future of Europe and the European Council: How far is there a shared policy agenda for the future?*. [online]. Briefing: European Council in action. [cit. 3. 1. 2023]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/730325/EPRS_BRI\(2022\)730325_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/730325/EPRS_BRI(2022)730325_EN.pdf)
5. DUFF, A. (2021): *Vote versus veto: the case for more Council democracy*. [online]. Friends of Europe. [cit. 5. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.friendsofeurope.org/insights/vote-versus-veto-the-case-for-more-council-democracy/>
6. EU MONITOR: *Council decides by unanimity*. [online]. eumonitor.eu. [cit. 2. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh75n47fr4ub>
7. EUR-LEX. *Glosár súhrnov – Kvalifikovaná väčšina*. [online]. eur-lex.europa.eu. [cit. 2. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/qualified.majority.html?locale=sk>
8. GREVI, G. a kol. (2020): *Differentiated Cooperation in European Foreign Policy: The Challenge of Coherence*. [online]. EU Integration and Differentiation for Effectiveness and Accountability. [cit. 7. 3. 2023]. Dostupné na internete: https://www.epc.eu/content/PDF/2020/EU_IDEA-_challenge_of_coherence.pdf
9. INFORMAČNÉ LISTY O EURÓPSKEJ ÚNII (2022): *Zahraničná politika: ciele, nástroje a dosiahnuté výsledky*. [online]. europarl.europa.eu. [cit. 2. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/158/zahranicna-politika-ciele-nastroje-a-dosiahnute-vysledky>
10. KUSSIK, P. (2019): *The EU as a Global Actor: Not Today, Maybe Tomorrow*. [online]. International Centre for Defence and Security Estonia. [cit. 4. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://icds.ee/en/the-eu-as-a-global-actor-not-today-maybe-tomorrow/>
11. LATICI, T. (2021): *Qualified majority voting in foreign and security policy: Pros and Cons*. [online]. European Parliament Briefing. [cit. 5. 1. 2023]. Dostupné na internete: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)659451](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)659451)
12. *Lisabonská zmluva, ktorou sa mení Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva*. (2007). [online]. eur-lex.europa.eu. [cit. 2. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>
13. MINTEL, J – ONDARZA, N. (2022): *More EU Decisions by Qualified Majority Voting – but How?*. [online]. German Institute for International and Security Affairs. [cit. 8. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/more-eu-decisions-by-qualified-majority-voting-but-how>
14. MOENS, B. – BARIGAZZI, J. – LYNCH, S. (2022): *Hungary throws new spanner into EU sanction talks*. [online]. Politico. [cit. 8. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/hungary-throws-in-new-spanner-in-sanctions-discussions/>
15. ORENSTEIN, M. – KELEMEN, R. (2017): *Trojan Horses in EU foreign Policy*. [online]. Journal of Common Market Studies. [cit. 8. 1. 2023]. Dostupné na internete: https://journals.scholarsportal.info/details?uri=/00219886/v55i0001/87_thiefp.xml

16. REPČYS, I. (2022): *The pros and cons of unanimity in EU's foreign policy and what's better for Lithuania*. [online]. LRT English Newsletter. [cit. 4. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1766518/the-pros-and-cons-of-unanimity-in-eu-s-foreign-policy-and-what-s-better-for-lithuania-opinion>
17. SCHUETTE, L. (2019): *QMV+ CFSP= A-OK*. [online]. Centre for European Reforms. [cit. 3. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.cer.eu/in-the-press/qmv-cfsp-ok>
18. TECHAU, J. (2015): *The Five Structural Problems of EU Foreign Policy*. [online]. Security Politics in Asia and Europe. [cit. 5. 1. 2023]. Dostupné na internete: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=d69ffdb0-3aa3-a7b2-2e8d-67bd2f5868a0&groupId=252038
19. UNIVERSITY OF PORTSMOUTH. *Decision making in Common foreign and security policy*. [online]. hum.port.ac.uk. [cit. 2. 1. 2023]. Dostupné na internete: <http://hum.port.ac.uk/europeanstudieshub/learning/module-2-understanding-eu-policy-making/decision-making-in-common-foreign-and-security-policy/>
20. VON DER LEYEN, U. (2020): *Správa o stave Únie 2020*. [online]. European Commission. [cit. 4. 1. 2023]. Dostupné na internete: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2020_sk
21. ZACHOVÁ, A. a kol. (2022): *Czech Presidency takes EU countries' temperature on block reforms*. [online]. Euractiv. [cit. 6. 3. 2023]. Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/czech-presidency-takes-eu-countries-temperature-on-bloc-reforms/>
22. *Zmluva o Európskej únii (konsolidované znenie)*. (2012). [online]. eur-lex.europa.eu. [cit. 2. 1. 2023]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>
23. ŽIPAJ, T. (2021): *Jednomyselnosť ako limit Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie*. In *Interpolis '21*. Recenzovaný zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica : Belianum, 2021, s. 198-206. ISBN 978-80-557-1909-2.

Kontakt:

Mgr. Tomáš Žipaj

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: tomas.zipaj@umb.sk

Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis *Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* vychádza na Fakulte medzinárodných vzťahov EU od roku 2006. Spočiatku vychádzal dvakrát ročne, v rokoch 2013 – 2022 vychádzal štyrikrát ročne a od roku 2023 vychádza opäť dvakrát ročne. Cieľom vedeckého časopisu je pokryť problematiku aktuálnych otázok svetovej ekonomiky, politiky, práva a medzinárodných vzťahov a poskytnúť priestor pre prezentáciu plurality názorov rôznymi formami, predovšetkým výstupmi z vedeckého výskumu. V zmysle záverov zasadnutia Redakčnej rady vedeckého časopisu *Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, je publikovanie umožnené aj autorom z externého prostredia. Príspevky sú recenzované.

Rozsah vedeckých článkov je minimálne 18 000 znakov (10 normostrán), články obsahujú abstrakt, kľúčové slová, JEL klasifikáciu a zoznam použitej literatúry. Články sú publikované v slovenskom/českom a anglickom jazyku. Nadpis, abstrakt a kľúčové slová v slovenskej/českej verzii príspevku sú preložené aj do anglického jazyka.

Termín pre odovzdanie príspevkov do prvého čísla je do 1. februára a do druhého čísla do 1. augusta príslušného roku.

Vedecký časopis *Almanach. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* je indexovaný v databázach:

ProQuest

EconPapers

EBSCO

IDEAS

EconBiz

Etický kódex autora

Autor, ktorý zaslal článok redakcii *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, čestne vyhlasuje, že:

1. článok je výsledkom jeho tvorivej vedeckej činnosti a má naň autorské práva (všetky predložené články prejdú procesom kontroly plagiátorstva prostredníctvom softvéru *EtxtAntiPlagiarism*),
2. má plnú moc od všetkých spoluautorov k nakladaniu s článkom,
3. súhlasí s redakčným procesom vedeckého časopisu *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* a po prijatí článku aj s jeho publikáciou, vrátane zaradenia článku do všetkých databáz, v ktorých je vedecký časopis *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* indexovaný alebo v budúcnosti bude indexovaný,
4. článok nebol a v prípade jeho prijatia ani nebude ponúknutý na publikovanie inde,
5. zoznam autorov článku zahŕňa všetky osoby, ktoré sa na ňom významne podieľali,
6. zoznam autorov článku nezahŕňa osoby, ktoré sa na ňom významne nepodieľali,
7. článok korektne uvádza všetky citácie a neobsahuje prebraté pasáže a myšlienky bez uvedenia zdroja,
8. obsah článku je založený na skutočne vykonanom výskume,
9. článok uvádza zdroje financovania výskumu, ak nejaké boli,
10. žiaden z autorov nie je vo vzťahu k obsahu článku v konflikte záujmov.

Na uverejnenie článku v časopise *Almanach – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* neexistuje právny nárok.

ISSN 1339-3502